

T.C.
MUĞLA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

ANTI-ENFLASYONİST İSTİKRAR POLİTİKALARI VE 1980 SONRASI
DÖNEMDE TÜRKİYE EKONOMİSİ ANALİZİ: DÖVİZ KURUNA DAYALI
İSTİKRAR POLİTİKALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
MUSTAFA ÇEVİK

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. C. YENAL KESBİÇ

HAZİRAN 2006
MUĞLA

T.C.
MUĞLA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

ANTI-ENFLASYONİST İSTİKRAR POLİTİKALARI VE 1980 SONRASI
DÖNEMDE TÜRKİYE EKONOMİSİ ANALİZİ: DÖVİZ KURUNA DAYALI
İSTİKRAR POLİTİKALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
MUSTAFA ÇEVİK

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. C. YENAL KESBİÇ

HAZİRAN 2006

MUĞLA

T.C.
MUĞLA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

ANTI-ENFLASYONİST İSTİKRAR POLİTİKALARI VE 1980 SONRASI
DÖNEMDE TÜRKİYE EKONOMİSİ ANALİZİ: KURA DAYALI İSTİKRAR
POLİTİKALARI

MUSTAFA ÇEVİK

Sosyal Bilimler Enstitüsü'nce
“Yüksek Lisans”
Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 03.06.2006
Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 03.07.2006

Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. C. YENAL KESBİÇ
Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. ONGUN EMGİN
Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. YAVUZ ÇİFTÇİ

Enstitü Müdürü : Prof. Dr. ÖMER GÜRKAN

HAZİRAN 2006
MUĞLA

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

YAZARIN

MERKEZİMİZCE DOLDURULACAKTIR.

Soyadı : ÇEVİK

Adı : MUSTAFA

Kayıt No:

TEZİN ADI

Türkçe : Anti-enflasyonist İstikrar Politikaları ve 1980 Sonrası Dönemde Türkiye Ekonomisi Analizi: Döviz Kuruna Dayalı İstikrar Politikaları

Y. Dil : Disinflation policies and Analysis of Turkish Economies in Period After 1980: Exchange Rate-Based Stabilization Policies

TEZİN TÜRÜ: Yüksek Lisans

Doktora

Sanatta Yeterlilik

●

○

○

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ

Üniversite : Muğla Üniversitesi

Fakülte : İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Diğer Kuruluşlar :

Tarih :

TEZ YAYINLANMIŞSA

Yayınlayan :

Basım Yeri :

Basım Tarihi :

ISBN :

TEZ YÖNETİCİSİNİN

Soyadı, Adı : KESBİÇ, C. YENAL

Ünvanı : Yrd. Doç. Dr.

TEZİN KONUSU (KONULARI) :

1. Enflasyon ve İstikrar Politikaları
2. Seçilmiş Ülke Örnekleri
3. Türkiye Ekonomisi Analizi

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELEER :

1. Enflasyon
2. İstikrar Politikaları
3. Nominal Çapa
4. Döviz Kuru

Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız.

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELEER: Konunuzla ilgili yabancı indeks, abstrakt ve thesaurus'ları kullanınız.

1. Inflation
2. Stabilization Policies
3. Nominal Anchors
4. Exchange Rates

Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız.

- 1- Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum
- 2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir
- 3- Kaynak gösterilmek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir

Yazarın İmzası : Mustafa ÇEVİK

Tarih :/...../.....

TUTANAK

Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün/...../..... tarih ve sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin maddesine göre, Anabilim Dalı Yüksek lisans öğrencisi Mustafa ÇEVİK'in "Anti-enflasyonist İstikrar Politikaları ve 1980 Sonrası Dönemde Türkiye Ekonomisi Analizi: Döviz Kuruna Dayalı İstikrar Politikaları" adlı tezini incelemiş ve aday/...../..... tarihinde saat 'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin olduğuna ile karar verildi.

Tez Danışmanı: C. Yenal KESBİÇ

Üye

Üye

Üye

Üye

YEMİN

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Anti-enflasyonist İstikrar Politikaları ve 1980 Sonrası Dönemde Türkiye Ekonomisi Analizi: Döviz Kuruna Dayalı İstikrar Politikaları” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Mustafa ÇEVİK

ÖZET

Keynesyen genişleyici maliye politikaları uygulanması sonucunda hemen hemen tüm gelişmekte olan ülkelerde enflasyon sorunu yaşanmıştır. Bu soruna karşı geliştirilen anti-enflasyonist istikrar programları, 1960'lardan günümüze dışa açık ekonomilerde sıklıkla uygulanmaktadır. Zaman içerisinde değişime uğrayan ve gelişen istikrar politikaları, uygulanan politikalar açısından Ortodoks ve Heterodoks, seçilen nominal çapa bakımından ise paraya ve kura dayalı olarak sınıflandırılmaktadır. Günümüzde, enflasyonun süreklilik gösterdiği ülkelerde heterodoks istikrar politikaları uygulanmakta olup, nominal çapa olarak ise döviz kuru tercih edilmektedir.

ABSTRACT

Almost all developing countries came across a problem of inflation due to the Keynesian expansionist monetary policies. Several anti-inflationary stability policies have been used extensively in open economies since the 1960's. These stability measures have changed and developed over time and it is possible to classify them in two respects; first as Orthodox and Heterodox in terms of the policies implemented and second as fiscal or exchange rate based in terms of the nominal anchors used. In countries with continuous inflationary problems, contemporary choices of policies are towards Heterodox stability measures and exchange rate based nominal anchors.

ÖNSÖZ

Gelişmiş ülkeleri yakalama çabası içerisinde bulunan gelişmekte olan ülkeler, İkinci Dünya Savaşı sonrasında enflasyonu bir kalkınma aracı olarak görmüşlerdir. Fakat bir süre sonra, enflasyonun sürdürülebilir büyümeyi baltaladığı, ülkeleri iç ve dış borç krizlerine sürüklediği ve toplumsal çıkar çatışmalarına yol açtığı fark edilmiştir. Bunun üzerine, enflasyonu indirmeye yönelik istikrar politikaları geliştirilmiştir. Önceleri sıkı para ve sıkı maliye politikalarından oluşan Ortodoks İstikrar Politikalarının uzun süreli enflasyonla yaşamaya alışmış ülkelerde enflasyonla mücadelede başarısızlığa uğramaları üzerine, gelirler politikaları ve fiyat-ücret kontrollerinden oluşan ve süredurumsal (inertia) enflasyonla mücadelede daha başarılı olan Heterodoks İstikrar Politikaları geliştirilmiştir.

Hangi politika uygulanırsa uygulansın, yol gösterici bir rehber niteliğinde olan nominal çapalar her iki program türünde de kullanılmışlardır. 1980 öncesindeki istikrar politikalarında para arzının, 1980 sonrasında ise döviz kurunun nominal çapa olarak daha sık kullanılması gözlemlenmektedir. Bu çapaların yanı sıra ücret ve fiyat kontrollerinden de kısa süreli de olsa ek çapa olarak yararlanılmaktadır.

İstikrar politikaları mucizevi araçlar değildir. Hemen hemen her ülke, benzer politikalar uygulamalarına rağmen farklı sonuçlar elde edebilmektedirler. Bu sonuçlar, ülkelerin kültürel, sosyal, ekonomik ve politik farklılıklarından kaynaklanmaktadır.

Çalışma süresince danışmanlığımı yapan hocam Yrd. Doç. Dr. C. Yenal KESBİÇ'e, yardımlarını ve desteklerini hiçbir zaman benden esirgemeyen Doç. Dr. M. Cem BAYDUR'a, arkadaşlarıma ve aileme teşekkürlerimi sunuyorum.

Mustafa ÇEVİK

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER.....	II
TABLolar VE GRAFİKLER LİSTESİ.....	IV
KISALTMALAR.....	V
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ENFLASYON VE İSTİKRAR POLİTİKALARI

1.1. ENFLASYON.....	4
1.1.1. Enflasyonun Tanımı.....	4
1.1.2. Enflasyon Türleri.....	6
1.1.2.1. Enflasyona Yol Açan Nedenler Bakımından Enflasyonun Türleri.....	6
1.1.2.1.1. Talep Enflasyonu (Aşırı Talep Enflasyonu).....	6
1.1.2.1.2. Maliyet Enflasyonu (Ücret-Fiyat Sarmalı).....	8
1.1.2.1.3. İthal Edilen Enflasyon.....	10
1.1.2.2. Fiyatlar Genel Düzeyinde Yarattığı Etkinin Büyüklüğü Bakımından Enflasyon Türleri.....	10
1.1.2.2.1. Sürünen Enflasyon.....	11
1.1.2.2.2. İlmli Enflasyon.....	11
1.1.2.2.3. Yüksek Kronik Enflasyon.....	12
1.1.2.2.4. Hiperenflasyon.....	13
1.2. İSTİKRAR POLİTİKALARI.....	14
1.2.1. Ortodoks İstikrar Politikaları.....	15
1.2.2. Heterodoks İstikrar Politikaları.....	17
1.2.3. IMF Tipi Yapısal İstikrar Politikaları.....	21
1.2.4. İstikrar Politikalarında Nominal Çapa Seçimi.....	26
1.2.4.1. Kura Dayalı İstikrar Politikaları.....	26
1.2.4.2. Paraya Dayalı İstikrar Politikaları.....	29

1.2.4.3. Fiyat ve Ücretlere Dayalı İstikrar Politikaları.....	30
1.3. DÖVİZ KURUNA DAYALI İSTİKRAR POLİTİKALARI	
AÇISINDAN SEÇİLMİŞ ÜLKE ÖRNEKLERİ	32
1.3.1. Arjantin.....	32
1.3.1.1. Austral Plan.....	32
1.3.1.2. Convertibilite Planı.....	36
1.3.2. Brezilya Cruzado Planı.....	38
1.3.3. Meksika.....	41
1.3.4. İsrail.....	43

İKİNCİ BÖLÜM
TÜRKİYE’DE UYGULANAN DÖVİZ KURUNA DAYALI İSTİKRAR
POLİTİKALARI

2.1. TÜRKİYE’DE UYGULANAN DÖVİZ KURUNA DAYALI	
İSTİKRAR POLİTİKALARI.....	48
2.1.1. 24 Ocak Kararları.....	48
2.1.2. 5 Nisan Kararları.....	57
2.1.3. 2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı.....	70
2.1.4. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı.....	80
2.2. TÜRKİYE’DE UYGULANAN DÖVİZ KURUNA DAYALI	
İSTİKRAR POLİTİKALARININ EKONOMETRİK ANALİZİ	85
SONUÇ.....	91
KAYNAKÇA.....	94

TABLolar VE GRAFİKLER LİSTESİ

Tablo 2.1: Birim Kök Testi Sonuçları.....	86
Tablo 2.2: Var Modeli Sonuçları.....	87
Tablo 2.3: Hata Terimleri Arasındaki Korelasyon Matrisi.....	88
Tablo 2.4: Enflasyon Değişkeninin Öngörü Hatasının Varyans Ayrıştırması... .	89

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADF	: Augmented Dickey Fuller (Durağanlık Testi)
API	: Açık Piyasa İşlemleri
BDDK	: Bankacılık Düzenleme Denetleme Kurumu
DÇM	: Döviz Çevrilebilir Mevduat
DİBS	: Devlet İç Borçlanma Senedi
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF	: International Money Fund – Uluslararası Para Fonu
KİT	: Kamu İktisadi Teşekkülü
KKBG	: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
NİV	: Net İç Varlıklar
NUR	: Net Uluslararası Rezervler
PTT	: Posta, Telefon ve Telgraf
TCMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TEFE	: Toptan Eşya Fiyat Endeksi
TEK	: Türkiye Elektrik Kurumu
TMSF	: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TÜFE	: Tüketici Fiyat Endeksi
ÜFE	: Üretici Fiyat Endeksi
VAR	: Vektör Auto Regression – Vektör Oto Regresyonu

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı sonrası, açık ekonomilerde uygulanan Keynesyen genişleyici maliye politikaları, hemen hemen bütün ülkelerde enflasyona yol açmıştır. Gelişmiş ülkeler bu sorunu ekonominin kendi işleyişi içerisinde çözüm bulurken, gelişmekte olan ülkeler ekonomiye müdahale etmek zorunda kalmışlardır. Geniş anlamda, ekonomilerdeki makroekonomik tüm sorunlar için geliştirilen istikrar politikaları, dar anlamda enflasyon, borç ve ödemeler bilançosu krizleri için uygulanmışlardır. Sorunların nedenlerine göre zaman içerisinde sürekli değişime uğramışlardır.

Enflasyonu düşürmeye yönelik istikrar politikaları, kullanılan araçlar açısından ikiye ayrılmaktadırlar. Sıkı para ve sıkı maliye politikaları içeren programlara Ortodoks İstikrar Politikaları, ücret ve fiyat kontrolleri ile gelirler politikası içeren programlara Heterodoks İstikrar Politikaları denilmektedir. Teorik olarak kesin çizgilerle ayrılmasına rağmen, uygulamada her iki politikada birlikte kullanılmaktadır.

Enflasyonun süreklilik gösterdiği, yüksek kronik enflasyon yaşanan ülkelerde, temel makroekonomik değişkenlerde yapılan düzenlemeler, enflasyonun düşürülmesi için yeterli olmamakta ve enflasyonist beklentiler için rehber niteliği taşıyacak bir nominal çapanın kullanılması zorunlu hale gelmektedir. İstikrar politikalarında nominal çapa uygulaması ile seçilen nominal çapanın artış hızı, enflasyon oranının altında sabit tutulduğunda, belirli bir süre sonra enflasyon oranının bu orana yaklaşacağı varsayımına dayanmaktadır.

Enflasyonla mücadele kullanılan istikrar politikaları, seçilen nominal çapaya göre ikiye ayrılmaktadır. Para arzının kontrol edilmesine dayanan paraya dayalı istikrar politikaları ve döviz kurunun kontrol edilmesi dayanan döviz kuruna dayalı istikrar politikalarıdır. Enflasyonun kronik hale geldiği ülkelerde, toplumun bütün kesimleri tarafından daha kolay takip edildiği ve enflasyonu düşürmede daha başarılı olduğu için çoğunlukla döviz kuru nominal çapa olarak seçilmektedir.

Bu çalışmanın amacı, enflasyon ve istikrar politikalarının teorik çerçevesi içerisinde, 1980 sonrasında enflasyonu düşürmeye yönelik benzer politikalar uygulamış ülkeler ve Türkiye'nin uygulamış olduğu istikrar politikalarını incelemek, enflasyonun düşürülmesi ve kalıcı istikrarın sağlanması için gerekli olan şartları ortaya koyarak, çözüm önerileri geliştirmektir.

Bu amaç doğrultusunda, birinci bölümde enflasyon ve istikrar politikalarının özellikleri anlatılacak ve 1980 sonrası döviz kuruna dayalı anti-enflasyonist istikrar politikaları uygulamış olan seçilmiş ülke örnekleri incelenecektir. İkinci bölümde ise Türkiye'de 1980 sonrası uygulanmış olan istikrar politikaları analiz edilecek ve Türkiye'deki enflasyonun süredurumsal (inertia) bir yapıda olup olmadığı ve hangi değişkenlerden etkilendiğine yönelik ekonometrik analiz yer almaktadır. Tez çalışması, seçilmiş ülkeler ve Türkiye deneyimleri doğrultusunda enflasyon probleminin istikrar politikaları çerçevesinde çözümlenmesine yönelik çözüm önerileri ile son bulmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ENFLASYON VE İSTİKRAR POLİTİKALARI

1960'lı yıllara kadar sadece savaş, doğal felaketler ve bazı özel şartların oluştuğu yıllarda görülen enflasyon, II. Dünya Savaşı sonrası dünyada hemen hemen bütün açık ekonomilerde uygulanmaya başlanan Keynesyen politikaların bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Keynesyen politikalar, yetersiz talep sonucu ekonomilerin durgunluğa girmesine çare olarak, devletin ekonomiye doğrudan müdahalesini önererek, talep eksikliğine bağlı ekonomik krizlerin önlenebileceğini belirtmişlerdir.

Bunun üzerine, hem gelişmiş ülkeler hem de gelişmekte olan ülkeler ekonomilerini sürekli büyüme trendine sokmak için bütçe açıkları vererek kamu harcamalarını arttırmışlardır ve bunun sonucu her iki grup ülkeler için farklı olmuştur. Gelişmiş ülkeler, üretim kapasitelerinin esnek olması ve gelişmiş finansal yapıları sayesinde uygulanan politikalar büyük ölçüde başarılı olmuştur. Hatta, Keynesyen politikaların uygulandığı döneme “altın çağ” denilmektedir.

Keynesyen politikalar, gelişmekte olan ülkelere ise sınırlı üretim kapasiteleri ve gelişmemiş finansal piyasaları nedeniyle yeterince başarılı olamamıştır. Kamu harcamalarının artması sonucu kamu iç ve dış borçları artmış, ödemeler bilançoları kötüleşmiş ve enflasyon geçici bir sorun olmaktan çıkarak, bu ülkelere uzun yıllar boyunca sürmüştür.

İstikrar politikaları ise enflasyon ve dış ödemeler krizi gibi sorunları ekonominin kendi işleyişi içerisinde çözülemeyeceğinin anlaşılması üzerine geliştirilmişlerdir. Enflasyon ve ödemeler bilançosu dengesizliklerinin nedenleri incelenerek, çözüm üretilmeye çalışılmaktadır.

Tezimizin konusu anti-enflasyonist istikrar politikaları olduğu için makro ekonomik sorunlardan sadece enflasyon konusu incelenecektir. Bu nedenle de,

enflasyona yönelik istikrar politikalarının teorik açıklaması yapılacak ve 1980 sonrası uygulanan istikrar politikalarından, enflasyonu düşürmeyi temel hedef alanları incelenecektir.

1.1. ENFLASYON

II. Dünya Savaşı sonrası özellikle de 1960'lı yıllardan sonra gelişmekte olan ülkelerin en önemli makro ekonomik sorunu haline gelen enflasyon, ekonomideki arz ve talep dengesinin, talep lehine bozulması sonucu ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte, enflasyona yol açan nedenler ve enflasyonun türleri farklılıklar göstermektedir.

1.1.1. Enflasyonun Tanımı

Enflasyon, sözlük anlamı ile şişme, şişkinlik anlamına gelen latince kökenli bir sözcük olup dilimize ingilizceden girmiştir. Bununla birlikte, iktisatçılar arasında farklı enflasyon tanımları vardır. Samuelson ve Nordhars (1992)'a göre enflasyon, fiyatların sürekli az ya da çok önemli miktarda genel bir biçimde yükselmesidir. Parasız (1997) ise enflasyonu, fiyatlardaki sürekli yükselme eğilimi olarak tanımlarken, Orhan (1995)'a göre enflasyon, fiyatlar genel düzeyindeki devamlı bir artış sürecinin yanında paranın değerindeki sürekli bir düşmeyi de ifade etmektedir. Orhan, herhangi bir malın değerindeki düşmenin sadece o malın üretimini ve satışını yapanları etkilediğini, oysa paranın değerindeki düşmenin bütün bir toplumu (hatta küreselleşen dünyada diğer toplumları da) olumsuz etkilemekte olduğunu ve böylece enflasyonun çok önemli sosyoekonomik sorun olarak karşımıza çıktığını belirtmektedir. Enflasyonun genel kabul gören tanımı ise fiyatlar genel düzeyinde ortaya çıkan sürekli ve önemli yükseliştir.

Bu tanıma göre enflasyon, fiyatlar genel düzeyinde ortaya çıkan bir yükselmedir. Bu nedenle, sadece bir veya birkaç malın fiyatındaki yükselme değil ortalama olarak tüm fiyatların yükselmesi durumunda ancak enflasyondan söz edilebilir. Çünkü bir malın fiyatı yükselirken, bir başka malın fiyatı düşebilir,

böylece fiyatlar genel düzeyi sabit kalabilir. Fiyatlar genel düzeyindeki bu yükselişin bir kereye mahsus ve geçici olmaması, sürekli olması gerekir. Örneğin kötü hava koşulları nedeniyle veya konjonktürün canlanma döneminde daha sonra tekrar aynı düzeyine geri dönecek olan fiyatlar genel düzeyindeki geçici artışlar, gerçek anlamda enflasyon kabul edilmemektedir.

Yukarıdaki tanım açık enflasyon durumunda geçerli olmaktadır. Diğer taraftan ise enflasyona neden talep fazlasının devlet tarafından piyasa kuralları dışında kontrol altına alınmış olabilir. Devlet kontrollerinin parasal ücretlerdeki ve mal fiyatlarındaki artışları engellemesi durumunda ortaya çıkar ve böylece talep fazlası azaltılmamış, fakat bastırılmış olur. Kontrollerin kalkması durumunda talep fazlası etkilerini hissettirecek, fiyatlar genel düzeyinde ve parasal ücretlerde artışlar olacaktır (Yıldırım ve Karaman, 2003: 324).

Enflasyonla ilgili tanımlarda, enflasyonun neden ortaya çıktığına ve ekonomi üzerindeki etkilerine önem verilmektedir. Örneğin, klasik iktisatçılar tarafından fiyat düzeyinin para arzı tarafından miktar teorisi doğrultusunda belirlendiğini kabul edilmektedir. Bu teoriye göre, paranın dolaşım hızı ve reel hasıla düzeyi sabit kabul edilmekte ve para arzında artışlar reel hasıla üzerinde hiçbir etkiye yol açmamakta dolayısıyla enflasyona yol açmaktadır. Keynesyen görüşe göre enflasyon, toplam talebin tam istihdam gelir düzeyinin üstüne çıkması sonucu oluşan sürekli fiyat yükselmeleri, şeklinde tanımlanmaktadır. Parasalci yaklaşımın kurucusu Friedman'a göre ise enflasyon, her zaman ve her yerde parasal bir olgudur ve ancak, para miktarında hasıladakinden daha hızlı artış olduğunda ortaya çıkabilir. Enflasyonun temel nedeni olarak talep fazlalığını vurgulayan daha genel bir tanıma göre enflasyon, cari fiyat düzeyinde toplam talebin toplam arzdan büyük olmasına bağlı olarak fiyatlar genel düzeyinde ortaya çıkan sürekli yükselmedir (Güran, 1999: 53).

Enflasyonun ekonomik ve sosyal maliyetleri vardır. Enflasyonun ekonomik maliyeti ilk olarak, yüksek enflasyon döneminde firmaların sık sık fiyat değiştirmeleri sonucu ortaya çıkan menü maliyetleridir. Her fiyat değişikliği sonucu

fiyatların etiketlere yazılması ve yeni kataloglar basılması nedeniyle enflasyon, menü maliyetlerini arttırır. İkinci olarak, enflasyonun para tutanların elindeki para miktarını reel olarak aşındırması sonucu olarak bireyler ellerine geçen parayı daha çabuk harcamak isterler. Böylece ayakkabıları aşınır, kundura maliyeti denilen bir maliyet ortaya çıkar (Mankiw, 1992: 164-165).

Enflasyonun en önemli sosyal maliyeti, gelir dağılımını bozmasıdır (Mankiw, 1992: 166). Çünkü, fiyat artışlarının ücret artışlarına yansımada gecikme meydana gelir. Bu nedenle de, enflasyon ücret ve maaşların reel olarak azalmasına yol açarak, gelir dağılımını bozar.

Enflasyon oranları, hemen hemen tüm dünyada üretici fiyat endeksi (ÜFE) ve tüketici fiyat endeksi (TÜFE) olmak üzere iki farklı şekilde hesaplanır. ÜFE, üretici firmaların üretimde kullandıkları girdilerden oluşan spesifik bir mal sepeti fiyatlarının ölçülmesi sonucu bulunan bir fiyatlar genel düzeyidir. TÜFE ise tüketim mallarından oluşan bir sepetin fiyatlarının ölçülmesiyle bulunan fiyatlar genel düzeyidir (Landsburg ve Feinstone, 1997: 33).

1.1.2. Enflasyonun Türleri

Enflasyon türleri, enflasyona yol açan nedenler bakımından ve fiyatlar genel düzeyinde yarattığı etkiler açısından olmak üzere iki başlıkta incelenebilir.

1.1.2.1 Enflasyona Yol Açan Nedenler Bakımından Enflasyonun Türleri

Enflasyona yol açan nedenler bakımından enflasyon türleri, talep enflasyonu (aşırı talep enflasyonu), maliyet enflasyonu (ücret-fiyat sarmalı) ve ithal edilen enflasyondur.

1.1.2.1.1 Talep Enflasyonu (Aşırı Talep Enflasyonu)

Talep enflasyonu ya da aşırı talep enflasyonu, ekonomideki toplam talep düzeyinin toplam arzı (üretimi) aşması halinde ortaya çıkar. Toplam talep düzeyi, ekonomide belli bir dönemde yapılan tüketim (C), yatırım (I), kamu harcamaları (G) ve net dış ticaret (X-M) miktarından oluşur. Kişiler, firmalar, kamu sektörü ve dış ticaret sektörü tarafından yaratılan toplam talep firmalar tarafından yaratılan toplam arza eşit olduğu takdirde, ekonominin genel dengesi sağlanmış olur ve fiyatlar genel düzeyi istikrarını korur.

Ekonomide toplam arz sabit kalırken toplam talebin artması halinde ise, genel denge ve bununla birlikte fiyatlar genel düzeyinin istikrarı da bozulmuş olur. Örneğin, ekonomide diğer koşullar sabitken para arzında meydana gelen artış, kişilerin kısa dönemde daha çok harcama yapmak istemelerine neden olacak ve toplam talep kısa dönemde artacaktır. Her ne kadar para arzındaki artış nedeniyle faiz oranlarının düşmesi yatırımları artırsa da, bu artış, kısa dönemde talep artışını karşılayacak boyuta çıkamaz (Telatar, 2004: 107).

İşte bu nedenle, ekonomide toplam arz sabit kalırken toplam talebi arttırıcı etki yaratacak değişimler, enflasyonist baskıların oluşmasına neden olur. Toplam talebin toplam arzı aşması ile, üretilen çıktıdan daha fazla bir çıktı talep ediliyor, demektir. Bu da, fiyatlar genel düzeyinin artmasına yol açmaktadır.

Klasik-Monetarist görüşe göre, toplam talep artışlarının ve dolayısıyla enflasyonun temel nedeni parasal genişlemedir. Klasik görüşün enflasyonu açıklamadaki en önemli dayanağı miktar teorisidir. Bu teoriye göre, reel üretim ve istihdam parasal koşullardan bağımsız olarak ekonominin reel arz koşullarınca belirlendiği ve ekonominin tam istihdam düzeyinde bulunduğu, paranın dolaşım hızının sabit olduğu ve para arzının para otoriteleri tarafından kontrol edildiği varsayımlarının sonucu olarak, enflasyon ancak, para arzının para otoritelerince sürekli arttırılması halinde ortaya çıkabilecek; diğer bir deyişle, parasal genişleme, reel etki yerine tümüyle enflasyonist bir etkiye yol açacaktır (Telatar, 2004: 108).

Enflasyonist açık modeli olarak da bilinen Keynesyen enflasyon yaklaşımı, ekonomi tam istihdamda iken parasal genişlemenin enflasyona yol açacağı noktasında Klasik görüşle paralellik içindedirler. Ancak, Keynesyen iktisatçılara göre, ekonomi Klasik iktisatçıların öngördüğü gibi her zaman tam istihdamda bulunacak ve bu durumda parasal genişleme (efektif talep artışları) enflasyondan daha çok, üretim ve istihdam artışına yol açacaktır. Böylece Keynesyen yaklaşım, istihdam ve hasılanın yalnızca ekonominin arz koşulları tarafından belirlendiği ve parasal ile reel ekonominin birbirinden bağımsız olarak dengeye geldiği görüşü yerine, arz koşullarının yanı sıra parasal koşulların ve efektif talep düzeyinin de istihdam, hasıla ve işsizlik üzerinde belirleyici bir role sahip bulunduğu görüşünü getirmiştir. Para arzının para otoritelerince tam olarak kontrol edilebileceği ve özellikle paranın dolanım hızının sabit olduğu şeklindeki, miktar teorisinin diğer varsayımları da Keynesyen iktisatçılar tarafından sorgulanmış ve modern finansal sistem içerisinde bu varsayımların pek geçerli olmadığı belirtilmiştir. Buna göre, para arzı artışları olmadan ya da para arzında para otoritelerinin kontrolleri dışında artışlar ortaya çıkması halinde de, toplam talep artabilecek ve ekonomi tam istihdam sınırında ise, enflasyonist açık (baskı) oluşabilecektir. Kısacası Keynesyen iktisatçılar, fazla talebin ve enflasyonist baskının kaynağı olarak özel kesim harcamalarındaki özellikle de değişken yapısı nedeniyle yatırım harcamalarındaki ve kamu harcamalarındaki otonom artışlara yani parasal olmayan faktörlere ağırlık vermişlerdir (Güran, 1999: 237-238).

1.1.2.1.2 Maliyet Enflasyonu (Ücret-Fiyat Sarmalı)

Üretim sürecinde hammadde olarak kullanılan girdilerin ya da diğer faktörlere ödenen bedellerin artması sonucunda, çıktının satış fiyatının artması da beklenen bir sonuçtur. Bu bakımdan çıktının üretim maliyetlerinde meydana gelen artışlar da enflasyona yol açan nedenlerden biridir.

Firmaların üretim sürecinde kullandıkları girdilerin fiyatlarında meydana gelen artışlar, maliyet enflasyonunun başlıca nedenidir. Üretim sürecinde kullanılan, girdilerin ya da diğer tabiri ile hammadde fiyatlarının çeşitli nedenlerle artması

halinde, elde edilen çıktının firmaya olan maliyeti de artacaktır. Firmalar ürettikleri çıktıyı fiyatlandırırken maliyetlerin söz konusu artışlarını da fiyatlara yansıtacaklar ve sonuçta üretilen mal ve hizmetin fiyatı da artmış olacaktır.

Aynı şekilde, firmaların işçilere ve diğer çalışanlara ödedikleri ücretlerde meydana gelen artışlar da maliyet enflasyonuna yol açabilmektedir. İşçilere ve diğer çalışanlara ödenen ücretler, hammaddeler gibi birer maliyet unsurudur ve verimlilik artışı olmadan meydana gelen artışlar, üretilen mal ve hizmetin satış fiyatını doğrudan doğruya etkileyecektir (Dornbusch ve Fisher, 1998: 477).

Maliyet enflasyonuna yol açan bir diğer etken ise, firmaların kar oranlarını artırma istekleridir. Firmalar, üretimde kullandıkları hammadde, emek ve diğer girdilerin maliyetleri sabit iken kar oranlarını arttırmak istedikleri takdirde, bu tutum maliyet enflasyonunun oluşmasına neden olacaktır.

Maliyet enflasyonunun bir diğer adı da ücret-fiyat sarmalıdır. Maliyetlerde meydana gelen artış nedeniyle fiyatlar genel düzeyinin artması ve bu artışın enflasyona yol açması halinde, alım gücü düşen ücretlerin artırılması yönünde de bir baskı oluşacaktır. Ücretlerde meydana gelecek bir artış ise firmalar açısından bir maliyet unsuru olacağından, yeniden çıktı fiyatının artırılması yönünde bir reaksiyon ile karşılık gelecek ve maliyet enflasyonu körüklenmiş olacaktır. İşte, ücretlerin ve fiyatların karşılıklı tepkilerle maliyet enflasyonuna neden olması, bu enflasyon türüne ücret-fiyat sarmalı denilmesine neden olmaktadır (Pekin, 2005: 187).

Bazı iktisatçılar maliyet enflasyonunu açıklamakta kurumsal, sosyal ve politik faktörlere, piyasaların monopolistik-oligopolistik yapısına ve özellikle, emek piyasalarındaki güçlü sendikaların varlığına dikkat çekmektedirler. Maliyet enflasyonunun nedenini anlamak için bu yapıların incelenmesi gerektiğini belirtirler. Çünkü günümüzde birçok piyasa rekabetçi yapıdan uzaktır. Örneğin çoğu kez emek piyasasında bir işveren ile bir işçi sendika bulunabilmektedir. Diğer yandan günümüzde birçok endüstride piyasa birkaç firma tarafından kontrol edilen

oligopolistik yapı içerisinde. Bu yüzden güçlü işçi sendikalarının bulunduğu ortamda firmalar fazla pazarlık yapmadan işçilere istedikleri ücret artışını yapmakta ve bu artışı oligopolistik yapı içerisinde ve mark-up fiyatlama ile fiyatlara yansıtabilmektedir. Bu tür enflasyona yapısal enflasyonda denilebilmektedir (Güran, 1999: 243).

1.1.2.1.3 İthal Edilen Enflasyon

Adından da anlaşılacağı üzere, ithal edilen enflasyon, bir ekonominin yurt dışından satın aldığı ve iç piyasada arz edilen, mal ve hizmetlerin fiyatlarında meydana gelen artışın iç mekanizmaya yansıtılması sonucunda fiyatlar genel düzeyinde ortaya çıkan sürekli artıştır.

Bu tip bir enflasyon, genellikle dışa açıklık düzeyi yüksek olan ülkelerde görülebilecek bir enflasyondur. Şüphesiz, böyle bir enflasyonun ekonomiyi etkileyebilmesi için, ülkenin dış ticaret bağlantısı olan diğer ülkelerden ithal ettiği malların ve hizmetlerin fiyatında, söz konusu ülkelerin ekonomilerinden kaynaklanan nedenlerle bir artış meydana gelmiş olması gereklidir (Ünsal, 2005: 225).

İthal edilen enflasyon özellikle yerli para biriminin devalüe edildiği durumların hemen ardından, son derece etkin biçimde görülebilir. Ülke parasının değerinin diğer ülke paraları karşısında düşürülmesi anlamına gelen devalüasyonun ardından, ülkede üretilen mal ve hizmetlerin fiyatı dış alem alıcıları açısından azalacağından, ihracat bir miktar artar. Buna karşılık, ithal edilen enflasyon türünden bir enflasyonist baskının oluşması da kaçınılmazdır.

1.1.2.2. Fiyatlar Genel Düzeyinde Yarattığı Etkinin Büyüklüğü Bakımından Enflasyon Türleri

Enflasyonun tanımı, fiyatlar genel düzeyinin sürekli artması idi. Enflasyonun, fiyatlar genel düzeyinde yol açtığı artışın boyutları bakımından da çeşitli türleri söz konusudur. Diğer ifadeyle, enflasyon oranına göre

de sınıflandırma yapılabilir. Bunları sürünen, ılımlı, yüksek kronik ve hiperenflasyon olarak sıralayabiliriz.

1.1.2.2.1. Sürünen Enflasyon

Enflasyona yol açan nedenlerin başında toplumsal grup çatışmaları yer almaktadır. Sürünen enflasyon, toplumda çıkar çatışmalarının yer almadığı, toplumsal grupların arasında denge olmasından ileri gelmektedir. Enflasyon oranının yüzde 5 ve altında olduğunda sürünen enflasyondan söz edebiliriz. Bu tür enflasyon, genellikle sanayileşmesini tamamlamış ve toplumsal huzurun sağlandığı gelişmiş ülkelerde görülmektedir (Şimşek, 2001: 13).

Gelişmiş batı ülkelerinde, işçiler milli gelirin paylaşımıyla ilgili çok fazla çaba göstermezken, merkez sağ ve merkez sol olmak üzere ikiye ayrılmış partilerin arasında genellikle küçük nüans değişikliklerinden başka bir fark bulunmamaktadır. Partiler, az gelişmiş ülkelerde olduğu gibi popülist söylemlerden ziyade işsizlik, enflasyon ve dış politika gibi konularla oy toplamaya çalışırlar (Parasız, 1995: 10).

1.1.2.2.2. İlimli Enflasyon

Bu enflasyon türü de, gelişmiş ülkelerde ancak dışsal şoklar sonucu ortaya çıkabilmekte veya nispeten toplumsal grupların çatışmalarını en aza indirebilmiş gelişmekte olan ülkelerde görülmektedir (Şimşek, 2001: 13). Genellikle yüzde 5 ile yüzde 10 arası enflasyon oranına, ılımlı enflasyon denilmektedir.

Bu tür enflasyon gelişmiş ülkelerde, 1970'li yıllarda yaşanan petrol krizleriyle birlikte görülmüştür. Bir çok gelişmiş ülke petrolün varil fiyatının 3 dolardan 100 dolara çıkmasıyla birlikte ekonomilerinde 1970'li yıllar boyunca çift hanelere ulaşan enflasyon yaşamışlardır.

Gelişmekte olan ülkelerde ise bu enflasyon daha sık görülmektedir. Gelişmekte olan ülkeler kalkınma çabaları ve popülist politikalar sonucu enflasyon

olgusuyla sık sık karşılaşmaktadırlar. Yine de bu tip enflasyon yaşayan ülkeler, diğer gelişmekte olan ülkelere nazaran daha az bütçe açığı veren ülkelerdir.

1.1.2.2.3. Yüksek Kronik Enflasyon

Yüksek kronik enflasyon, özellikle ekonomideki belli başlı yapısal sorunlar nedeniyle yaşanan ve enflasyonu ekonominin işleyişinde doğal bir çark haline getiren bir enflasyon çeşididir (Pekin, 2005: 189). Uzun süreli yaşanan iki haneli veya üç haneli enflasyonlar bu tür içerisinde değerlendirilmektedir.

Yüksek kronik enflasyonun en önemli özelliği, ekonominin enflasyonu kendi kendine beslemesidir. Enflasyonun yapısal nedenlerle birkaç yıl üst üste yüksek yaşanması üzerine ekonomik birimler kendilerini korumak için geçmiş yılların enflasyonu dikkate alarak planlama yapmakta bu da geçmiş enflasyonu geleceğe taşıyarak enflasyonun süreklilik kazanmasını sağlamaktadır. Bu olguya endeksleme de denilmektedir. Bu nedendir ki, bu süreç enflasyon ataleti olarak da tanımlanabilmektedir.

Bütçe açıkları da yüksek kronik enflasyona neden olabilmektedir. Bütçe açıklarının enflasyona yol açtığı herkesçe bilinen bir durumdur. Enflasyonun hızlandığı dönemlerde, vergi gelirleri aşınmaktadır. Bu etkiye, iktisat literatüründe Olivera-Tanzi etkisi¹ denilmektedir. Vergi gelirlerinin aşınması sonucu bütçe açığı artmakta eğer bütçe açıkları açık finansman yoluyla kapatılıyorsa enflasyon daha da hız kazanmaktadır. Böylelikle enflasyon kendi kendini besleyen bir sürece girmektedir.

Güney Amerika ülkelerinden Arjantin, Meksika, Peru ile Yugoslavya ve Türkiye uzun yıllar yaşanan yüksek kronik enflasyon süreçleri yaşanmıştır. Bütçe

¹ Olivera-Tanzi etkisi, yüksek enflasyon dönemlerinde gelirin kazanılmasıyla birlikte, elde edilen bu gelirden ödenen vergilerin arasındaki zaman gecikmesi nedeniyle oluşan aşınmayı ifade etmektedir. Gelirin kazanılması ile verginin ödenmesi arasındaki geçen süre ve enflasyon oranı ne kadar yüksekse aşınma, dolayısıyla devletin reel gelir kaybı o ölçüde yüksek olur.

açığını kapatarak enflasyonla mücadeleye dayanan Ortodoks istikrar programları, bu ülkelerde enflasyonu düşürmekte başarısız kalmıştır. Çünkü Ortodoks programlar ya kısa dönemde ekonomide yarattıkları büyük durgunluklar sebebiyle uygulanamamış ya da uzun süre enflasyonla yaşamaya alışmış olan bu ülkelerde bütçe açıkları kapatılsa bile beklentilerin kırılmaması sonucu enflasyon istenilen seviyeye düşürülememiştir. Bu nedenle geçmiş yıllardaki enflasyonu geleceğe taşıyan beklentilerin kırılabilmesi için yüksek kronik enflasyonla mücadelede daha etkin olan Heterodoks istikrar programları geliştirilmiştir.

1.1.2.2.4. Hiperenflasyon

Hiperenflasyon, hükümetlerin büyük bütçe açıklarının finansmanını para basarak karşılaması sonucu para arzında meydana gelen büyük artışlarla ortaya çıkmaktadır. Enflasyonun aşırı bir biçimde hızlanmasıyla vergi gelirlerinin reel değerinde önemli aşınmalar sonucu, bütçe açıkları daha da artmakta ve yeniden açık finansman sonucu hiperenflasyon ortaya çıkmaktadır. Bazı yazarlar, yıllık yüzde 1000 civarındaki enflasyonu hiperenflasyon olarak tanımlarken, bazıları ise aylık yüzde 50 enflasyon oranını (yıllık yaklaşık yüzde 13000 etmektedir) hiperenflasyon olarak tanımlamaktadır (Yıldırım ve Karaman, 2003: 324).

1980'li yıllara kadar hiperenflasyonun ortak özelliği savaş, savaş sonrası veya ihtilaller sırasında gözlemlenmesiydi. Savaşlar sırasında, savaş harcamalarını karşılamakta zorlanan hükümetler en kolay yol olarak açık finansman yöntemini seçmeleri veya savaş sonrasında mağlup devletlere yüklenen ağır savaş tazminatları sonucunda ortaya çıkmaktaydılar. Bu tip hiperenflasyona en güzel örnek Birinci Dünya Savaşı sonrasında Almanya'da yaşanan hiperenflasyondur. 1923 yılı başında 287500 olan toptan eşya fiyat endeksi aynı yılın sonunda 72570000000000 olmuşur (Abaan, 1994: 196).

1984 yılında ise savaş sebebiyle meydana gelmeyen ilk enflasyon Bolivya'da yaşanmıştır. Bolivya'nın bir asır boyunca zayıf yönetimlerce idare edilmesi üzerine 1980'li yıllarda ülkenin başlıca ihraç ürünleri olan kalay ve doğalgazın dünya

fiyatlarındaki düşüşünün eklenmesiyle, bütçe gelirleri büyük ölçüde bu ürünlerden alınan ihracat vergilerine bağımlı olması nedeniyle büyük bütçe açıkları verilmiştir. Uluslararası konjonktüründe dış borç bulma imkanı kalmayan hükümet çareyi açık finansmanda bulmuştur. Böylece, Ağustos 1984'te 12 aylık dönemde fiyatlar yüzde 20.000 oranında artmış, Mayıs 1985 ile Ağustos 1985 arasında ise bu oran yüzde 60.000'e ulaşmıştır (Parasız, 1995: 202).

1.2. İSTİKRAR POLİTİKALARI

İstikrar politikaları, ekonomik kriz içerisindeki ülkelerde krizin atlattılması ve bozulan ekonomik dengelerin yeniden tesisi için uygulanan bir dizi önlemler paketidir. Genel olarak, gelişmekte olan ülkelerde istikrar politikaları sıklıkla uygulanmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkeleri yakalama çabaları nedeniyle hızlı kalkınma programları uygulamakta, uygulanan bu programlarda gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinde bir takım iç ve dış dengesizliklere neden olmaktadır. Bu nedenle, gelişmekte olan ülkelerde ekonomik istikrar politikaları dış ödemeler bilançosunu iyileştirme, kamu açıklarını azaltma ve enflasyonu düşürme gibi geniş anlamda makroekonomik amaçları gerçekleştirmeye yönelik olarak uygulanmaktadır. Başka bir deyişle, mevcut kaynaklar ile değişen ihtiyaçlar arasında bozulan dengeyi kurmak ve ekonomiyi yeniden denge düzeyine yönlendirmek, istikrar politikalarının temel amacıdır. İstikrar politikalarını gerekli kılan temel etken, içsel ya da dışsal faktörlerin sebep olduğu ekonomik istikrarsızlıklardır. Söz konusu etkenlerin içsel ya da dışsal kökenli, geçici ya da kalıcı olduğunun bilinmesi programların hazırlık, uygulama ve sonuç aşamaları için önemlidir.

Uygulanan istikrar politikalarına tarihsel açıdan bakılacak olursa, 1980 öncesi ve sonrası olmak üzere iki döneme ayrılmaktadır. 1980 öncesi istikrar politikaları, Ortodoks ve paraya dayalı istikrar programlarıdır (1970'lerde Arjantin, Uruguay ve Şili'de uygulanan programlar vb.). 1980 sonrası istikrar politikaları ise (Arjantin-1985 Austral Planı ve 1991 Convertible Planı, Brezilya-1986 Cruzado

Planı, İsrail-1985 Planı ve Meksika 1988 Planı vb.) Heterodoks ve döviz kuruna dayalı istikrar programlarıdır.

Uzun yıllardan beri istikrar programları açık ekonomilerde, son yıllarda da geçiş ekonomilerinde gündeme gelip uygulanmakta, fakat zaman içerisinde programların içerikleri ve metotları değişime uğramaktadır. Bu bölümde önce Ortodoks ve Heterodoks programların özellikleri ve içerikleri anlatılacaktır. Daha sonra programların uygulanmasında önemli rol oynayan uluslararası kuruluşların (IMF ve Dünya Bankası gibi) programlara yaklaşımları ortaya konulacak ve IMF tipi istikrar programlarının özellikleri ve bu programlara yöneltilen eleştiriler üzerinde durulacaktır. Son olarak ise istikrar programlarının uygulanmasında önemli rol oynayan nominal çapa kavramı ve seçilen nominal çapaya göre istikrar programlarının özellikleri ayrıntılı olarak anlatılacaktır.

1.2.1. Ortodoks İstikrar Politikaları

Ortodoks istikrar politikaları, fiyat istikrarının sağlanabilmesi için, yani enflasyonun düşürülmesi için sıkı maliye, sıkı para politikası ve ticaretin serbestleştirilmesi ile sabit kur rejimi uygulanması prensibine dayanır. Geleneksel iktisat yaklaşımına göre, bütçe açıklarının merkez bankası kaynaklarından karşılanması enflasyona yol açmaktadır. Diğer taraftan, bütçe açıklarının borçlanmayla finanse edilmesi de uzun dönemde yine enflasyona yol açmaktadır. İşte Ortodoks istikrar politikaları, bütçe açığının kapatılarak enflasyonun düşürülmesi ve fiyat istikrarının sağlanması prensibine dayanmaktadır. Bu çerçevede, Ortodoks istikrar politikalarının temeli, bütçe giderlerinin azaltılmasına yönelik sıkı maliye ve ekonomideki fazla talebi azaltıcı sıkı para politikası izlenmesine dayalıdır. Diğer taraftan ise sabit kur rejimi ile açık ekonomilerde ithal mallarda göreceli fiyat istikrarının sağlanmasına ve ticaretin serbestleştirilmesi yoluyla ticarete konu olan mallarda fiyat istikrarının sağlanmasına dayalıdır.

Ortodoks istikrar programları genellikle paraya dayalı istikrar programlarıdır. Belirlenen enflasyon hedefine uygun olarak para arzı artış hızı azaltılarak

ekonomideki fazla talebin kısılması amaçlanmaktadır. Bu tip programlar 1980 öncesinde özellikle Latin Amerika ülkelerinde sıkça uygulanmıştır. Uygulanan bu programlar, enflasyonun uzun süredir var olmasıyla birlikte atalet kazandığı için bu ülkelerde başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Bazı Ortodoks programlarda nominal çapa olarak döviz kuru da kullanılmaktadır. Genellikle sabit döviz kuru uygulanmasına rağmen bu kullanılabilir tek yöntem olduğu anlamına gelmemelidir. Düşük devalüasyonlu sürünen pariteler ve döviz kurunun belirli bir bant aralığında serbest dalgalanmaya bırakılması, kurun nominal çapa olarak kullanılmasının diğer alternatif yöntemleridir (Kiguel ve Liviatan, 1994: 3).

Uygulamada, programın başlangıcında ilk önce büyük oranda devalüasyon yapıp sonra kur sabitlenmektedir. Devalüasyonun amacı, ödemeler dengesini iyileştirmeye yöneliktir. Ne var ki, devalüasyonların beklenen etkiyi yapabilmesi ülkenin ihraç edilebilir mal varlığının olması kadar, uluslararası piyasalarda bu mal varlığına olan talebin fiyat esnekliğinin güçlü olmasına bağlıdır.² Ayrıca, başlangıçta ülke teknolojisinin uluslararası ticarete rekabeti sürdürebilecek düzeyde olması gerekir. Aksi takdirde, istikrarla birlikte, ekonominin özellikle dışa açılacak sektörlerinde yapısal uyum programların uygulanmasına ihtiyaç vardır (Abaan, 1994: 191). Ortodoks program uygulamalarında, devalüasyon yapılmasına rağmen dış açıkların kapatılamadığı görülmüştür. Çünkü, bu tür programlarda enflasyon programın sonlarına doğru düşmesi sonucu reel kurun aşırı değerlendiği ve dış ticaret hadlerinin ülke aleyhine döndüğü gözlenmiştir.

Bu nedenle, Ortodoks programlar uygulanmadan önce belirlenen kurlardaki değişme çizgisiyle tutarlı bir uluslararası rezerv düzeyi bulundurulmalıdır. Bu tür politikalar, ekonomilerin arz tarafıyla ilgili sorunları çözüme amacı

² Devalüasyon, ödemeler bilançosu üzerinde üç tür etki yaratmaktadır. İlki, ithal mallarının fiyatlarındaki yükselme nedeniyle bu malların miktarındaki azalma, ikincisi ihraç mallarının fiyatlarındaki azalış nedeniyle ihracat miktarındaki artış, üçüncüsü ise belli bir ihracat miktarının devalüasyondan sonra daha az bir döviz geliri sağlamasıdır. Bu üç etkinin net sonucu ihracat ve ithalat esnekliklerine bağlıdır. Eğer esneklikler toplamı birden büyük ise etki pozitif olacaktır. Bu koşul Marshall-Lerner koşulu olarak bilinmektedir.

gütmemektedirler. Bu nedenle, yapısal değişim politikalarıyla desteklenmeyen Ortodoks istikrar programları başarılı olamamaktadır (Abaan, 1994: 191-192). Latin Amerika deneyimleri, programların başlangıcında görülen kısmi dengelerin kalıcı olamayacağını, uluslararası ticarete rekabet gücünü sürdürmek için birbirini izleyen devalüasyonların kaçınılmaz olduğu göstermektedir. Reel kurların, doğru olarak belirlenmemesi halinde, dış ödemeler dengesi ancak, dış borçlarla sağlanmaktadır. Uygulanan Ortodoks istikrar politikaları göstermektedir ki yerli paranın aşırı değerlenmesi sonucu enflasyonun hızının yavaşladığı görülmektedir. Ancak, ödemeler bilançosundaki reel dengesizliği sürdürme zorluğu, mali krizi kaçınılmaz kılmaktadır.

Devalüasyonların yanı sıra Ortodoks programlarda, kamu mallarına da zam yapılmaktadır. Sıkı para ve sıkı maliye politikalarıyla birlikte reel ücretlerin düşüşüyle birlikte uygulanan sert talep yönetimi toplam talepte düşüşe neden olmaktadır. Talepteki bu azalma, programın ilk aşamasında, ekonomiyi resesyona itmekte ve milli geliri büyük ölçüde azaltmaktadır.

Ortodoks istikrar politikaları daha çok hiperenflasyonla mücadelede izlenmektedir (Parasız, 1995: 33). Büyük bütçe açıklarının merkez bankası kaynaklarınca karşılanması hiperenflasyona yol açmaktadır. Bu nedenle, Ortodoks istikrar programlarının uygulanması, mali dengenin sağlanması sonucu, tek başına hiperenflasyonu düşürmeye yeterli olmaktadır.

Ortodoks istikrar politikaları, uluslararası kuruluşlar tarafından genel kabul gören ve istikrarı sağlamanın olmazsa olmaz koşulu sayılan politiklardır. Bu politikalar reel dengenin kurulmasında ve bütçe açığının kapatılmasında başarılı olmakta, fakat fiyatlar arasındaki (ücret, fiyat, kur, faiz) dengenin kurulmasında başarıları tartışılmaktadır. Bu noktada fiyat ve ücret politikaları gündeme gelmekte ve Ortodoks programların görece fiyat dengesinin kurulmasıyla ilgili eksik yönleri kapatılmaya çalışılmaktadır (Bahçeci, 1997: 5).

1.2.2. Heterodoks İstikrar Politikaları

Heterodoks istikrar politikalarını, Ortodoks istikrar politikalarından ayıran temel özellik, ücret ve fiyat kontrollerini içeren gelir politikalarıdır. Gelir politikaları, enflasyonun hızlı ve kalıcı olarak düşürülmesi için geçici olarak kullanılmaktadır. Heterodoks politikalar genellikle yüksek kronik enflasyonun yaşandığı ekonomilerde tercih edilmektedir (Kiguel ve Liviatan, 1991: 17).

Uzun yıllar boyunca yüksek kronik enflasyon yaşamış ülkelerde, beklentilerin bir önceki dönemin enflasyon oranına göre ayarlanması ve geçmiş enflasyonun geleceğe taşınması (inertia) sonucu, Ortodoks istikrar politikaları uygulanıp kamu açıklarını kaparak mali disiplin sağlansa bile enflasyon istenilen düzeye düşmeyebilir. İşte Heterodoks politikaların amacı enflasyonun sürüp giden bu bileşenin nötralize edilmesi, başka bir deyişle, çünkü enflasyonla bugünkü enflasyon arasındaki ilişkinin kopartılmasıdır (Esen, 1989: 35). Bu nedenle, sürüp giden enflasyonun daha programın başında hızla düşürülüp, beklentilerin kırılabilmesi için fiyatlar, ücretler ve döviz kurunun dondurulması gibi şok tedbirler alınmaktadır.

İstikrar politikalarının en önemli maliyeti ekonomide daralmaya yol açmaları ve işsizliğe neden olmalarıdır. Heterodoks programlar bu maliyeti en aza indirmektedir. Mali disiplinin sağlanabilmesi için bütçe giderlerini azaltmak yerine bütçe gelirlerini arttırıcı gelirler politikası uygulanmaktadır. Bu nedenle, bütçe kısıntısı sonucu çarpan etkisi ile milli gelirin azalmasından ziyade ekonominin marjinal tüketim eğilimi oranında daralma yaşanarak, istikrar politikalarının maliyeti azaltılmaktadır.

Heterodoks istikrar politikalarının en önemli amacı, bireylerin enflasyonun düşürüleceği konusundaki güvenlerini sağlamaktır. Eğer ülkede birkaç yıl içinde birden fazla başarısız istikrar programı uygulanmışsa bu güveni sağlamak zordur. Bu nedenle, bu gibi durumlarda program uygulanmadan önce siyasi otoritenin kamuoyunun desteğini alması gerekmektedir.

Programa olan güveni sağlamak için fiyatların ve döviz kurunun dondurulması kilit rol oynamaktadır. Döviz kurunun sabitlenmesi sonucu ithal mallar ve bileşiminde yoğun ithal girdi bulanan yerli malların fiyatlarında istenilen istikrar sağlanabilir. Çünkü gelişmekte olan ülkelerde bu tür mallar ya doğrudan döviz ile satılmakta ya da malın satışı sırasında cari kurdan yerli paraya çevrilerek (dolarizasyon) satılmaktadır. Döviz kuru ve fiyatların dondurulmasıyla hem kamu sektörü hem de özel sektör çalışanlarının ücretlerinin dondurulması kolaylaşmaktadır. Çünkü uzun süreli yüksek kronik enflasyon yaşamış ülkelerde ücretler genellikle geçmiş dönem enflasyonu dikkate alınarak (endeksleme) düzenlenir, böylelikle fiyat hareketleri ile ücret hareketleri arasında önemli gecikmeler oluşur. Böylece güçlü işçi sendikalarının olduğu ülkelerde ücretlerin dondurulmasına olan tepki azalır.

Enflasyon, Heterodoks programların ilk aşamasında hızla düşerken, Ortodoks programlarda aşamalı olarak yavaş düşmektedir. Fakat her iki programda tek başlarında uygulandıklarında başarılı olma şansları oldukça düşüktür. Heterodoks programların kısa dönemde sağladığı başarının uzun dönemde de devam edebilmesi için mali dengenin sağlanması yani Ortodoks kısmın başarılı olması gerekmektedir. Dünyadaki uygulama örneklerine bakıldığında, tek başlarına uygulanan Heterodoks programların başarısızlıkla sonlandığı görülmektedir (Kiguel ve Liviatan, 1992: 38). Heterodoks programlar, 1980'lerin ortalarına kadar tek başlarına uygulanmış, fakat kalıcı başarılar sağlanamadığı için, daha sonraki uygulamalarda Ortodoks programlarla birlikte uygulanmışlardır. Ekonomideki reel dengelerin kurulabilmesi ve mali dengenin sağlanabilmesi için Ortodoks, fiyatlar ve ücretler arasında denge kurulabilmesi için ise Heterodoks politikalara gereksinim vardır.

Heterodoks istikrar programlarında fiyatların sabit tutulmasıyla birlikte programın başında enflasyon hızla düşmektedir. Fakat önemli ve zor olan, kontroller kaldırıldığında fiyatlar genel düzeyini kalıcı bir şekilde düşük tutmaktır. Fakat, enflasyonun hızlı düşüşüyle birlikte program uygulayıcıları mali dengenin sağlanması ve diğer sorunlarla mücadele etmekle gevşek davranabilmektedirler. Ancak, enflasyona neden olan sorunlar tam anlamıyla çözülmeden fiyat kontrolleri

kaldırıldığında enflasyon tekrar yükselebilmekte ve ileri ki dönemlerde istikrarı sağlamak daha da zorlaşmaktadır.

Fiyat ve ücret kontrolleri yoluyla programın hemen başında enflasyonun hızla düşmesi, programa olan güveni artıracığından programın ileriki aşamalarında daha kolay uygulanmasını sağlar. Yüksek enflasyon ortamına göre düşük enflasyon ortamında bütçe açığı daha kolay hesaplanacağından, bütçe açık ve şeffaf hale gelir. Böylece istikrar ivme kazanır ve programa ek önlemlerin getirilmesi kolaylaşır. İlk dönemde sıkı kontroller yapılırken enflasyonu düşürmenin maliyeti düşüktür. Bu dönem, işsizlik ve ekonomik daralma anlamında maliyetin hemen hemen olmadığı bir dönemdir. Heterodoks programlarda enflasyonu durdurmanın maliyeti fiyat kontrolleri gevşediğinde başlar. Kur ile birlikte fiyat ve ücretler sabit tutulduğu için, kontroller kaldırıldığında kur değerlenmiş ve reel ücretler düşmüştür. Bu bağlamda, ekonomik daralma başlar, değerli kur nedeniyle rekabet kaybı ihracatı azaltır ve cari işlemler dengesi bozulur. Yüksek oranlı bir devalüasyon enflasyonu arttıracığından, devalüasyon yapılması, hükümetin istikrar politikalarına olan güvenin sarsılmasına neden olur (Kiguel ve Liviatan, 1992: 35).

Heterodoks istikrar politikalarının uygulanması sonucu programın başında, enflasyonun hızla düşmesi nedeniyle vergi gelirlerinde reel bir artış yaşanır. Bu olgu iktisat literatüründe tersine Olivera-Tanzi etkisi olarak bilinir. Yüksek enflasyon olduğu dönemlerde, doğrudan alınan vergilerin gelir elde edildikten bir yıl sonra tahsil edilmesi sonucu reel kayıp yaşanmaktadır. Enflasyonun düştüğü ortamda ise bu süreç tersine işlemeye başlar ve vergi gelirleri reel olarak artar. Eğer bütçe içerisinde doğrudan alınan vergilerin payı, dolaylı vergilere oranla ne kadar yüksekse tersine Olivera-Tanzi etkisi o ölçüde yüksek olur. Böylece bütçe açıklarının kapatılması ve mali dengenin sağlanması kolaylaşır.

Heterodoks istikrar politikalarına yapılan temel eleştiriler şunlardır (Parasız, 1995: 47):

- Fiyat kontrolleri sonucunda, ekonominin kaynak dengesi bozulabilir. Eğer kontroller kısa süreli olursa bu tür bir etki ortaya çıkmayabilir veya ortaya çıkan etki önemsizdir. Fakat kontroller uzun süreli olduğunda piyasalar arasındaki görelî fiyat yapısı bozulacağından dengeleri yeniden inşa etmek, istikrar programının maliyetini artıracaktır.

- Öte yandan, fiyat kontrollerinin küçük bir mali ve üretici grup dışında, genel ekonomi açısından denetlenmesi çok güçtür.

- Firmalar, kontrollerin geleceğini öğrendiklerinde fiyatlarını hızla yükseltebilirler.

- Kontrollerin programın hemen başında enflasyonu hızla düşürmesi sonucu, program uygulayıcılarına para ve maliye politikalarında kapsamlı bir değişiklik yapmaksızın hedeflere ulaşılacağı fikrini vererek, programın başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olabilir.

- Kontrollerin ne zaman ve nasıl kaldırılacağı da önemlidir. Kontroller aşama aşama mı yoksa bir defada mı kaldırılacaktır. Eğer aşama aşama kaldırılacaksa bu kez de doğru zamanlama sorunu ortaya çıkmaktadır.

1.2.3. IMF Tipi Yapısal İstikrar Politikaları

Uluslararası Para Fonu (IMF), dış ödemeler dengesi krizi durumunda ülkelerin tekrar sağlıklı bir ekonomik yapıya kavuşmaları için ülkelere finansal yardım sağlayan bir uluslararası kredi kuruluşudur. Kriz içerisindeki ülkeler için büyük önem taşıyan dış yardım IMF ile yapılan anlaşmalarla sağlanmaktadır. yapısal istikrar programlarını diğer programlardan ayıran temel özellik önceliğin ödemeler dengesi denklığıne verilmesidir (Demircan ve Ener, 2004: 1). Bunu sağlamanın yolu, ödemeler dengesi cari hesap açığının dış borç ve doğrudan yabancı sermaye girişi düzeyine çekilmesi yani senyorağa gitmeksizin kamu sektörü açıklarının iç ve dış borçla finanse edilmesidir. Söz konusu finansman sonrası

ödemeler dengesi, toplam talebin yönetilerek cari üretim düzeyine çekilmesi sonucu sağlanabilir.

Ödemeler dengesi açık veren ülkeler bu sorunu aşmak için sınırlı sayıda fırsata sahiptir. Ülke; uzun dönemde ihracatı arttırmak veya ithalatı azaltmak ve ödemeler dengesinde temel bir dengesizlik varsa bir devalüasyon yapmak ve de açıklar geçici ise bunu borç alarak veya uluslararası rezervleriyle finanse etme şansına sahiptir.

Ödemeler dengesi açıklarının geçici finansmanının sınırları, ülke rezervlerinin veya borçlanma olanaklarının tüketilmesine kadardır. Ülkeler, başlıca fonksiyonu ciddi ödemeler dengesi sorunlarıyla deneyim kazanmış, üye ülkelere yardım eden IMF'ye başvururlar. Bunun nedeni, IMF'nin geçici ödemeler dengesi sorunlarıyla deneyim kazanmış olması ve ülkelere bu sıkışık dönemlerinde gerekli miktarda kredi olanağı sağlamasıdır. Fon'un yardımına başvurma olanağı; borçlanan ülkenin genellikle ödemeler dengesi problemlerini düzeltmek için farklı ekonomik tedbirleri uygulaması ve enflasyon düzeyini kabul edilebilir seviyeye çekmesi ile mümkün olmaktadır (Altuğ, 2001: 118)

IMF tipi istikrar programları, genellikle Ortodoks yaklaşıma göre hazırlanmaktadır. Ülkenin dış ekonomik dengesini düzenlemek için hazırlanan programlar; maliye, para ve kur politikalarından oluşmaktadır. Amaç, ödemeler bilançosu krizinin aşılması için gerekli olan dış desteği sağlarken, ekonomideki kaynak dengesini kurmak ve ekonomiyi yeniden işler duruma getirerek dış açığa neden olan fazla talebi düşürmektir. IMF tipi yapısal istikrar programlarının içerdiği politikalar şöyle özetlenebilir (Bahçeci, 1997: 10-11):

i. Kur Politikası: Devalüasyon ile görelî fiyat yapısını değiştirerek kaynak dağılımını değiştirmek, ihracatı artırarak ödemeler dengesini iyileştirmek ve talep yönünden reel gelir ve harcamaları azaltmak için uygulanan kur politikası, istikrar programlarının vazgeçilmez unsurlarından biridir. Devalüasyon dış ticarete konu olan malların fiyatlarını, dış ticarete konu olmayan malların fiyatlarına göre

arttırdığından, dış ticarete konu olan malların üretimi daha karlı hale gelmektedir. Devalüasyonun çok yönlü etkisi ihracat ve ithalatın talep esnekliklerine, ticarete konu olan ve olmayan malların üretim içindeki paylarına bağlıdır.

ii. Maliye Politikası: Genel olarak, bütçe açığını kapatmak, toplam talep baskılarını azaltmak ve açığın para basılarak kapatılmasını engellemek amacıyla, kamu harcamalarını kısmak, vergileri arttırmak, sübvansiyonları azaltmak ve kamu iktisadi teşekkülleri (KİT) mallarına zam yapmak şeklinde özetlenebilir. Kamu sektörünün harcama ve vergi politikaları kaynak dağılımını etkilemektedir. Bu yüzden mali politikalar IMF tipi istikrar programlarının en önemli parçalarından biridir. İlk hedef bütçe açığını kapatmaktır. Vergi politikası araçları dolaysız ve dolaylı araçlar olarak ikiye ayrılabilir. Dolaysız araçlar; vergi gelirlerinin (özellikle kurumlar ve servet vergisinin) artırılması ile yürütmeye yönelik reform ve düzenlemelerden oluşmaktadır. Dolaylı araçlar ise; alkol ve sigara gibi ürünlere yönelik yurtiçi mal ve hizmet fiyatlarının artırılması, enerji fiyatlarının artırılması, ithalat vergilerinin artırılması gibi gelirleri arttırmaya yönelik araçlardır. Harcamaları azaltmaya yönelik araçlar ise cari ve transfer harcamalarının kısılması. Yatırım harcamalarının en aza indirgenmesi gibi geleneksel politikaları içermektedir.

iii. Para Politikası: Sıkı para politikası ile toplam para arzı ve kredi hacmindeki genişleme kontrol edilmektedir. Faizlerin artması ile sermaye kaçışının önlenmesi, tasarrufların artması ve tüketim talebinin kısılması hedeflenmektedir. Parasalcı yaklaşıma göre para politikasının amacı, para arzını kısarak fazla harcamaları engellemek, geniş anlamda ise ekonomide kaynak kullanımını daha etkin hale getirmektir. Para politikasının araçları, dolaysız ve dolaylı araçlar olarak iki gruba ayrılabilir. Dolaysız kontrol araçları, genellikle banka kredileri tavanı koymak ve faizleri kontrol etmektir. Dolaysız kontrollerin kısa dönemde kredi genişlemesini engelleyici etkisi vardır. Fakat bunun sonucunda ekonomi ciddi anlamda daralmaktadır. Bu problemi ortadan kaldırmak için dolaylı araçlardan faydalanılır. Bunlar; açık piyasa işlemleri, zorunlu rezerv tutma ve Merkez Bankası'nın borç vermeye yönelik uygulamalarıdır. Merkez Bankası açık piyasa

işlemleri ile piyasalardan likidite toplar ya da piyasaya likidite sağlar. Zorunlu karşılık oranları ile rezerv parayı kontrol altında tutar. Disponibilite oranları ile borç alıp verme işlemlerini kontrol eder. Son zamanlarda dolaysız para politikası araçlarından, yani doğrudan para kontrolünden dolayı araçlara doğru bir yöneliş vardır. Doğrudan kontroller yerine dolaylı araçlardan yararlanılması programa esneklik kazandırmaktadır.

iv. Ticaret Politikası: Ticareti liberalleştirmeye yönelik politikalarından oluşur. Tarifelerin düşürülmesi, ihracat teşviklerinin kaldırılması ve sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ile ülkenin rekabet gücünün artması hedeflenmektedir.

Şimdiye kadar anlatılan talep yönlü politikalar yanında, son dönemlerde ekonomik dengesizliklerde olayın arz yönü de ele alındığı için, IMF tipi programlar hazırlanırken arz yönlü politika araçlarından da faydalanılmaktadır. Bunlar üretimi arttırmaya ve kaynak kullanımını daha etkin hale getirmeyi amaçlarlar.

Ödemeler dengesi sorunu yaşayarak döviz krizine giren ülkelerin IMF'den kredi almaları belirli prosedürlere bağlıdır. IMF ilk önce kendisine başvuran ülkeye gerekli gördüğü performans kriterlerini bildirir. Eğer ülke bu kriterleri kabul ederek gerçekleştirmeyi taahhüt ederse, IMF ile bu ülke arasında "stand by" anlaşması imzalanarak dış kredi verilir. Her zaman istikrar programını IMF hazırlamayabilir. 1994 yılında Türkiye'nin IMF normlarına uygun program hazırlayarak uygulamaya koyması gibi ülkeler kendi hazırladıkları programlarla da kredi alabilmektedir.

Son yıllarda IMF, ülkelerin stand by anlaşması imzalayıp kredi aldıktan sonra taahhüt ettikleri programları uygulamaması üzerine, programın başında kredinin tamamını vermek yerine, program boyunca belirli aralıklarla vermektedir. Bu nedenle, ülkeler taahhüt ettikleri performans kriterlerini tutturmakla yükümlüdürler. Eğer hedeflenen kriterlere ulaşılmazsa IMF kredi vermekten vazgeçebilir, kriterlerin yeniden gözden geçirilmesini isteyebilir veya yeni bir program hazırlanabilir. Performans kriterlerinin tutturulmadığı bazı durumlarda ise ülkeler programdan vazgeçebilir (Erdost, 1982: 168).

IMF programlarında yer alan başlıca performans kriterleri ise şunlardır (Erdost, 1982: 170): Merkez Bankasının dış rezervlerinin belirlenen minimum düzeye çıkarılması, Merkez Bankasının karşılıksız para yaratımını engellemek için iç varlıklara getirilen sınırlamalar ile kamunun iç ve dış borçlanmasına getirilen sınırlamalardır. Bunların yanı sıra, ilgili ülke ile IMF arasında, GSMH artış hızı, enflasyon hedefi, kur artış hızı ve cari açık büyüklüğü gibi temel makroekonomik göstergelerde de birlikte karar verilerek performans kriteri olarak hedeflenebilir.

IMF programlarında enflasyon sorunu ikinci planda yer almaktadır. Öyle ki bu programlar enflasyonu bir miktar arttırabilmektedir. Ödemeler bilançosunun dengeye gelebilmesi için yapılan devalüasyonlar, kamu gelirlerini arttırmak için kamu ürünlerine yapılan zamlar ve dolaylı vergi artışları enflasyon artışına yol açmaktadır. Bu tür programlarda kısa dönemde istenmeyen sonuçlar oluşabilir. Bu tür istenmeyen sonuçların önüne geçmek için fiyat ve ücret kontrollerine gidilebilir. Fakat IMF programlarında, serbest piyasa yapısını bozduğu ve kaynak dağılımını etkilediği için, fiyat ve ücret kontrolleri bulunmamaktadır (Demircan ve Ener, 2004: 4).

IMF tipi yapısal istikrar politikalarına temelde iki tür eleştiri getirilmektedir (Alagöz, 1998: 75). Bunlardan ilki, IMF'nin her ülkede aynı tip programları uygulaması ve ülkelerin kendilerine özgü durumlarını hiç dikkate almamasıdır. IMF programları ödemeler bilançosu açıklarına neden olan talep fazlasını kısıcı önlemler üzerine yoğunlaşmaktadır. Uygulanan önlemler, ülkelerin ekonomilerinde daralmaya neden olmaktadır. Bu nedenle de, bir çok IMF programı, ülkelerdeki yoğun kamuoyu baskısı nedeniyle devam ettirilememektedir.

İkinci eleştiri ise, IMF programlarının büyümeye ve işsizliğe önem vermemesidir. IMF'nin uyguladığı programlar, talep kısımaya ve uzun dönemli yapısal değişime odaklanarak ülkenin üretim kapasitesini ihmal etmektedir. Çünkü programlarda bütçe disiplininin sağlanabilmesi için yatırımlar ihmal edilmekte ve minimum seviyede yer almaktadır. Ayrıca, yeni yatırım teşviklerine

izin verilmemekte ve uygulanan ihracat teşvikleri de kaldırılmaktadır. Bu uygulamalar ise ülkelerin büyüme oranlarını azaltmakta hatta programın ilk yılında negatife düşürmekte ve işsizlik artmaktadır. Bu nedenle de, gelişmekte olan ülkelerin kalkınma çabalarını baltalamaktadır.

1.2.4. İstikrar Politikalarında Nominal Çapa Seçimi

İstikrar programlarının hazırlanmasında nominal çapa seçimi, programın başarısında anahtar bir role sahiptir. Amaç, mümkün olan en kısa sürede enflasyonu düşürmek ve bunu en düşük ekonomik ve sosyal maliyetle yapmaktır. İster kronik yüksek enflasyonla isterse de hiperenflasyonla mücadelede olsun nominal çapa seçimi büyük önem arz etmektedir. Bunun temel nedeni, seçilen çapanın artış hızının hedeflenen enflasyon oranında artırılmasıyla birlikte belli bir süre sonra enflasyon oranının bu orana yaklaşacağı varsayılmıştır. 1980 öncesi programlarda döviz kuru veya para arzı nominal çapa olarak seçilirken, 1980 sonrasında fiyatlar ve ücretler nominal çapa olarak seçilebilmektedir.

Bazı çalışmalarda, seçilen nominal çapaya göre istikrar programları sınıflandırılabilir (Wijnbergen, 1987: 5). Buna göre, para arzının sabit tutulduğu veya hedeflenen enflasyon oranında artırıldığı programlara “paraya dayalı veya para bazlı istikrar programları” (money-based stabilization), döviz kurunun sabit tutulduğu veya hedeflenen enflasyon oranında artışına izin verilen programlara “kura dayalı istikrar programları” (exchange rate-based stabilization [ERBS]) denilmektedir.

Her ne kadar teoride istikrar programları nominal çapaya göre sınıflandırılabilir, uygulamada döviz kuru, para arzı, fiyatlar ve ücretlerin birkaçı veya tamamı nominal çapa olarak kullanılabilir olup uygulanan istikrar programlarının nominal çapaya göre sınıflandırılabilmesi zorlaşmaktadır.

1.2.4.1. Kura Dayalı İstikrar Politikaları

Uzun süreli enflasyonla yaşayan ülkelerin uyguladıkları istikrar programlarının çoğunda nominal çapa olarak döviz kuru seçilmektedir. Bu tür ülkelerde dolarizasyon (yerli para biriminin yanında yabancı para biriminin de kullanılması) yaygın olduğu için döviz kurunun nominal çapa olarak seçilmesi, enflasyonun düşürülmesinde daha etkili olmaktadır. Bu nedenle, istikrar programları genellikle sabit kur rejimine dayalı olarak hazırlanmaktadır. Bunun yanı sıra, uygulamada kontrollü kur, dalgalı kur ve kur bandı gibi çeşitleri de vardır. Bunlarda ise kur düzeyi değil artış hızı kontrol edilmeye çalışılmaktadır.

Nominal çapa olarak sabit kur rejimi seçildiğinde genellikle önce devalüasyon yapılarak sonra kur sabitlenmektedir. Devalüasyonun temel nedeni, uluslararası rekabet kaybını önlemektir. Devalüasyonun iki yönlü etkisi ortaya çıkmaktadır. İlk etki, kur artışıyla birlikte pahalılaştan ithal mallarına olan talebin azalmasıdır. Böylelikle, yurtiçi talep kısılmaktadır. İkinci etki ise reel kurun düşmesiyle kazanılan uluslararası rekabetle birlikte arz yönlü etkidir. J etkisi³ olarak bilinen bu etki kısa dönemde fiyatların devalüasyona geç uyum sağlamasıyla ortaya çıkmaktadır. Devalüasyonla birlikte ucuzlayan yurtiçi mallara olan dış talep artar. Bu etkinin yurtiçi üretimi arttırıcı etkisi vardır, fakat geçicidir.

Kura dayalı istikrar programlarının işleyiş mekanizması, satın alma gücü paritesi (SGP) olarak bilinen iktisadi ilişkiye dayanmaktadır. Bu mekanizmaya göre uluslararası ticarete konu olan malların dünyanın her ülkesinde aynı olması gerekir. Yabancı ya da yerli mallardan birinin veya tamamının fiyatları değiştiğinde, bu değişimi nötralize edecek değişim nominal döviz kurunda gerçekleşecektir. Eğer döviz kuru satın alma gücü paritesine göre hareket ederse dış ticarete konu olan malların fiyatlarının artış hızı otomatik olarak devalüasyon oranına eşitlenir (Akay ve Yazgan, 2000: 49)

³ Devalüasyonun beklenen etkisi, ihracatın artması ile ithalatın azalmasıyla birlikte ödemeler bilançosu açıklarının azalmasıdır. Ancak, yapılan ampirik çalışmalar, ithalat ve ihracatın döviz kuruna göre esnekliklerinin kısa dönemde oldukça düşük olduğunu ortaya koymuştur. Yani kısa dönemde Marshall-Lerner koşulu sağlanmamaktadır. Ancak uzun dönem esnekliklerinin yüksek olduğu ve toplamalarının biri aşabileceği de yapılan çalışmaların sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu durumda, devalüasyonun kısa dönemde kısa dönemdeki etkisi dış açığı arttırıcı, fakat uzun dönemdeki etkisi ise dış açığı azaltıcı yönde olacaktır. Bu durum J harfine benzediği için devalüasyonun bu etkisine J eğrisi etkisi denilmektedir.

Kura dayalı istikrar programlarında, kurun sabit tutulmasından dolayı programın ilk döneminde ekonomik aktivitelerde patlama yaşanmakta ve sonra bunu kredibilitenin de azalmasıyla durgunluk takip etmektedir (Bahçeci, 1997: 17). Programın ilk aşamasında yerli paranın değer kazanması, ithal mallarının fiyatları görece olarak ucuzlamaktadır. Bu ise tüketimi patlatmakta ve ülkenin ödemeler dengesini olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle, döviz kurunu nominal çapa olarak seçen programları uygulayan ülkelerin, programın başlangıcında yeterli döviz rezervine sahip olması veya dış finansman olanağına sahip olması gerekmektedir.

Diğer bir sorun da nominal çapa olarak tek bir döviz kuru mu yoksa birkaç döviz kurundan oluşan bir sepetin seçilip seçilemeyeceğidir. Bu seçim daha çok ülkenin dış ticaret partnerleriyle ilişkilidir. Eğer ülke dış ticaretinin büyük bölümünü birkaç farklı para birimi kullanan ülkeyle yapıyorsa, o zaman bir kur sepeti kullanması daha uygun olacaktır. Ülkemizde uygulanan 2000 yılı istikrar programında ABD Doları ve Euro'dan oluşan bir döviz sepeti nominal çapa olarak kullanılmıştır.

Döviz kurunun ne zaman ve nasıl serbest bırakılacağı konusu da büyük önem taşımaktadır. Bu konuda hemfikir olunan nokta cari işlemler hesabının izlenmesinin faydalı olacağıdır. Cari işlem açığının GSMH'ye oranı, bu açığının finansmanının kalitesi ve beklenen şoklar önemlidir. Kanımızca en uygun olanı programın ilan edilmesiyle birlikte ne zaman ne şekilde serbest bırakılacağına da belirtilmesidir.

Kur çapasının en önemli avantajı, şeffaf olmasıdır. Bu nedenle, paraya dayalı programlara nazaran daha etkilidir. Ekonomideki bütün karar birimleri tarafından çok rahat algılanabilir olduğu için programın kredibilitelerini arttırmaktadır. Ayrıca, döviz kurunun kontrol edilmesi ve izlenmesi daha kolaydır.

Kura dayalı programların diğer avantajı da ilk aşamalarda maliyetinin düşük olmasıdır. Bu özelliği ile kur çapası diğer uygulamalara oranla daha çok tercih edilmektedir. Fiyat ve ücret kontrolleriyle birlikte uygulandığında daha da etkili

olmaktadır. Bu programlarda, çok kısa dönemde enflasyon çok düşük maliyetle kontrol altına alınabilmekte ve programa olan güven artmaktadır.

Kura dayalı istikrar programlarının en önemli dezavantajı ise programı uygulayan ülkelerin bağımsız para politikası şansını kaybetmeleridir. Merkez bankaları, döviz kurunu hedeflenen düzeyde tutmak için para politikasından vazgeçmektedirler. Dolayısıyla, döviz kurunu çapa olarak seçen ülkeler, para politikasını yurtiçinde meydana gelebilecek şoklara karşı kullanma yeteneğinden yoksun kalmaktadır.

Döviz kuru nominal çapa olarak seçilen ülkeye özgü şoklar, hedefleme yapan ülkeye kolayca taşınabilmekte ve spekülörlerin hedefi haline gelebilmektedir (Yıldırım, 2003: 7). Böylelikle döviz kurunu nominal çapa olarak kabul eden ülkeler, döviz kuru nominal çapa olarak seçilen ülkelerde meydana gelen şoklar sayesinde kendi ülkelerinin ekonomisinde bir daralma ve işsizlik artışı gibi sorunlarla karşı karşıya gelebilmektedirler. Böyle bir durumda spekülörler tarafından aşırı miktarda döviz satın alınması, ülkenin döviz rezervini eritmektedir. Eğer rezervler yeterli miktarda değilse, ülke sabit döviz kuru rejimini devam ettirmekte zorlanır ve bu durumda kriz ortaya çıkabilir.

1.2.4.2. Paraya Dayalı İstikrar Politikaları

Enflasyonun hedeflenen orana düşürmek için para arzının sabit tutulduğu veya hedeflenen enflasyon oranında arttırıldığı istikrar programlarına, paraya dayalı istikrar programları denilmektedir (Wijnbergen, 1987: 5). Merkez Bankasınca para arzı artışının kontrolünden para yaratımının çok sıkı kurallara bağlandığı para kuruluna kadar geniş bir yelpazede çeşitlilik mevcuttur. Paraya dayalı programlarda, para arzı sabit tutulmakla birlikte döviz kuru serbest dalgalanmaya bırakılmaktadır. Böylece, bu tür programlarda ödemeler bilançosu açıklarına pek rastlanmamaktadır. Uygulamada istikrar programlarının ilk aşamalarında paraya dayalı olarak başlayıp daha sonraları ise kura dayalı olarak devam ettiği de gözlemlenmiştir.

Paraya dayalı istikrar programlarında ekonomi ilk anda daralmaktadır. Ekonomik aktiviteler arzu edilmeyen şekilde durgunluğa girmekte, tüketim ve yatırımlar azalmakta ve işsizlik artmaktadır. Böylelikle istikrar politikasının maliyeti programın başında ödenmektedir. Bu nedenle, paraya dayalı programlar, politikacılar tarafından pek tercih edilmemektedirler.

Para arzının sabit tutulması sonucunda reel para talebi ve buna bağlı olarak reel faizler hızla artmaktadır (Karasoy, 1996: 149). Eğer programı uygulayan ülke yüksek oranda kısa vadeli iç borca sahipse mali dengenin sağlanması zorlaşmaktadır. Ayrıca reel faizlerin artması sonucu ekonomide tasarruflar kamuya yönlenebilir ve özel sektör yatırımlarının dışlanmasına neden olmaktadır⁴. Kurun serbest olmasına rağmen, eğer ülkenin kredibilitesi düşük değilse, reel faizlerin yüksek oluşundan dolayı ülkeye büyük miktarda kısa vadeli yabancı sermaye girişi, yerli paranın değer kazanmasına yol açacaktır. Yerli paranın değer kazanması sonucu, dış ticaret bilançosunda açıklar ortaya çıkabilir.

Para arzına dayalı istikrar programlarında kredibilitesinin olmaması, olumsuz bir gelişme olarak enflasyon oranının hedeflenenden daha az düşmesine neden olmaktadır. Diğer taraftan bu durum, reel etkilerin azalmasına neden olabilmektedir. Daha az riskli bir uygulama olmakta ve bu nedenle teoride bazı iktisatçılar tarafından daha fazla önerilmektedir (Karasoy, 1996: 151).

1.2.4.3. Fiyat ve Ücretlere Dayalı İstikrar Politikaları

Fiyat ve ücretlerin geçici bir süre kontrol edilerek, enflasyonun hızlı ve kalıcı bir şekilde düşürülmesini hedefleyen programlara, fiyat ve ücrete dayalı istikrar politikaları denilmektedir. Fiyat ve ücret çapasına dayanan programlar, heredoks istikrar programlarının özelliklerindedir. Fiyat ve ücretlerin sabit tutulmasından artış hızının kontrolüne kadar farklı türde uygulamaları mevcuttur. 1980'li yıllara kadar uygulanan Ortodoks istikrar programlarının uzun süreli yüksek kronik

⁴ Eğer kamu harcamaları borçlanma ile finanse edilirse, sermaye piyasasında faizler yükselir. Faizlerin yükselmesi ile özel sektör yatırımları azalır. Bu etkiye "dışlama etkisi" ya da "crowding-out etkisi" denilmektedir.

enflasyon yaşıyan ülkelerde başarısız olmalarına üzerine ilk kez 1985 yılında İsrail istikrar programında uygulanmışlardır. Bu programda fiyat ve ücret kontrollerinden ek çapa olarak yararlanılmış ve kalıcı başarı elde edilmiştir.

Fiyat ve ücret kontrolleri, geçmiş enflasyonun geleceğe taşınmasına neden olan endeksleme mekanizmasının yaygın olduğu yüksek kronik enflasyonla mücadele kullanılmaktadırlar. Bu tür enflasyon yaşıyan ülkelerde uygulanan istikrar programlarında enflasyona neden olan bütçe açıkları kapatılsa dahi enflasyonun atalet kazanmasından dolayı enflasyon oranı istenilen seviyelere düşürülemediği. Böylece, fiyat ve ücret kontrolleri enflasyonun ataletini ve beklentileri kırııcı yönde kullanılarak başarı sağlanmaktadır.

Fiyat kontrolleri, serbest piyasa düzenini bozucu etkisinden dolayı eleştirilmektedir. Ekonomide piyasaların süpürülmesini ve dengeyi sağlayan serbest rekabet koşullarında oluşan fiyattır. Bu nedenle, fiyatlara getirilen kontroller kaynak dağılımı bozmaktadır. Bu etkiyi en aza indirmek için kısa süreli kontroller önerilmektedir. Ayrıca, fiyat kontrollerini denetlemekte öyle kolay değildir. Uygulamada tüm malların kontrolü değil sadece temel bazı malların (petrol, elektrik, temel gıda maddeleri gibi) kontrolü yapılmaktadır (Bahçeci, 1997: 28). Fiyat kontrolleri, özellikle monopolistik ve oligopolistik yapıya sahip endüstrilerde daha başarılı uygulanmaktadır.

Ücretlerin çapa olarak kullanılması istikrar sürecine ivme kazandıracak gibi, süreci olumsuz yönde de etkileyebilir. Ekonomik gruplar arasında meydana gelen gelir dağılımı dengesizliği yüksek boyutlara ulaşırsa sosyal patlama ve politiklardan vazgeçilmesine neden olabilir. Ücret politikasının başarısı, gelir gruplarının toplam gelirden aldığı paylarla yakından ilişkilidir. Ücretli çalışanlar toplam nüfusun önemli bir bölümünü oluşturuyorsa, kontrollerden geniş bir halk kitlesi etkileneceği için programa yeterli destek verilmeyecek, bu nedenle ücret çapasının sağlanması oldukça zor olacaktır. Ücret kontrolleri ile enflasyonun düşürülmesi politik açıdan uygulanması zor bir alternatiftir. Ücret kontrollerinin ekonomik birimler arasında sağlanacak anlaşma (uzlaşma) ile uygulanması daha

sağlıklı olacaktır. Örneğin İsrail 85 programında, ekonominin tüm kesimlerinin temsilcilerinin katılımıyla gerçekleşen toplantılar sonucu ücretler dondurulmuş ve serbest bırakıldığında nasıl bir trend izleneceğine birlikte karar verilmiş ve uygulama esnasında da bu tutum korunmuştur (Köksel, 1998: 41-42).

1.3. DÖVİZ KURUNA DAYALI İSTİKRAR POLİTİKALARI AÇISINDAN SEÇİLMİŞ ÜLKE ÖRNEKLERİ

1980 öncesi dönemde uygulanan paraya dayalı istikrar politikaları, enflasyonu kalıcı olarak düşürmekte başarısız olmuşlardır. Bu nedenle, 1980 sonrası dönemde uygulanan anti-enflasyonist istikrar politikalarının ortak özelliği, döviz kuruna dayalı politikalar olmalıdır. Tezimizde, 1980 sonrası dönem incelenmesinden dolayı sadece döviz kuruna dayalı istikrar programları ele alınmıştır.

1.3.1. Arjantin

Arjantin, diğer Latin Amerika ülkeleri gibi, uzun yıllardır enflasyonla mücadele etmiş, fakat başarılı olamamıştır. 1985 yılına gelindiğinde yeni bir istikrar programı uygulamaya konulmuştur. Austral planı adı verilen bu program Ortodoks ve Heterodoks bileşimlerden oluşmaktaydı. Aylık %30'lara varan enflasyona karşı programın ilk aşamasında başarı elde edilmesine rağmen ekonomide kalıcı denge kurulamamış ve ülke hızla hiperenflasyon sürecine sürüklenmiştir. 1991 yılına gelindiğinde hiperenflasyona karşı 'Konvertibilite Plan'ı hazırlanmıştır. Bu programda para yaratımı sürecine çok sıkı denetim getirilerek para kurulu (currency board) uygulanmıştır. Para kurulunda, para arzı sadece yabancı bir para birimine bağlanarak, karşılıksız para yaratımı ortadan kaldırılmaktadır. Arjantin, uygulanan bu programla enflasyonu istenilen seviyeye düşürmeyi başarmıştır.

1.3.1.1. Austral Plan

Arjantin ekonomisi 1980'lerde kararlı bir şekilde reel bir uyarılma programı (adjustment) uyguladı. 1980-1984 yılları arasında dış ticaret dengesi gayri safi milli hasılanın (GSMH) yüzde 4'ü kadar açık verirken, yüzde 5 fazla veren bir konuma geldi. Ancak, bu dönemde sanayi üretiminin düşen bir trend doğrusu üzerinde sert bir şekilde dalgalandığı görüldü. Bunun yanı sıra, yatırımlar da kararlı bir şekilde azaldı. Enflasyon, 1980'deki yıllık yüzde 70'lik düzeyinden, 1984'de aylık yüzde 30 düzeyine sıçradı. Bu süreç birbiri arkasından gelen ekonomik şoklarla beslendi. Firmaların borçlarını reel olarak azaltmak için negatif reel faiz politikasına geri dönüldü. Ardından sendikal baskıları azaltmak için yüksek oranda ücret artışları geldi. Ayrıca, örtülü veya açık olarak kullanılan endeksleme mekanizmaları sonucu kısılan toplam talep, daha sonra, talebi artıran, yüksek enflasyonu besleyen birer araca dönüştü (Abaan, 1994: 210-211).

1980-1984 arası dönemde enflasyon oranındaki artış hızı, geçmiş dönemdeki trendin üzerinde seyretmiştir. Enflasyonun bu şekilde artmasının nedeni, devletin zor durumdaki özel sektörün borçlarını üstlenmesidir. Ayrıca, vergi gecikme etkisi ile devlete olan güvenin azalması sonucu vergi kaçırılmasının artması da bütçe gelirlerinin azalmasında etkili olmuştur. Bu gelişmeler sonucu 1983'te kamu sektörü açığı GSMH'nin %15'ini aşmıştır (Parasız, 1995: 108). Bütçe açığının bu denli artmasının diğer bir nedeni de askeri cunta rejimden demokrasiye yeni geçen Arjantin'de halkın yoğun tepkisinden dolayı hükümetin kamu harcamalarında kısıntıya gidememesidir (Bruno, 1994: 176). Böylece, mali dengeyi kurmakta zorlanan hükümet, Merkez Bankası kaynaklarını kullanmak zorunda kalmıştır.

Hükümet bu gelişmeler sonucu, halkın kendisini enflasyona karşı koruyabilmesi için yabancı bir parayı ödeme aracı olarak talep etmesiyle birlikte 1985 yılı ortasında, kamu sektörü fiyat ve ücretleri hem kamu kesimi için hem de özel sektörde her ay ayarlanabilir hale getirdi. Ücret artışları, bu yüzden bir ay önceki enflasyona endekslendi. Böylece, enflasyon kendisini besleyen bir sürece girdi (Yıldırım, 2003: 57).

Enflasyonun geçmişe oranla daha da hızlanması üzerine Austral Planı hazırlandı. Bu planın amacı hem enflasyona yol açan bütçe açığını kapatarak hem de enflasyonu sürekli hale getiren endeksleme mekanizmasını kırmak için fiyatları ve ücretleri dondurarak, enflasyonu ani ve kalıcı şekilde düşürmekti.

Hazırlanan Austral Planı, ana hatlarıyla şöyledir (Kiguel ve Liviatan, 1990: 11-12):

i. Bütçe açıkları, enflasyona neden olmayacak düzeye hızla düşürülecektir. Bu nedenle çeşitli kaynaklardan ek gelirler sağlanacaktır. Dış ticaretten ve doğrudan alınan vergiler yükseltilecektir. Programın başında, kamu mallarına önemli ölçüde zam yapılacaktır. Ayrıca, enflasyonun programın başında hızla düşürüleceği için vergi gelirlerindeki reel artışların (tersine Olivera-Tanzi etkisi) bütçe açığını kapatmada yardımcı olacaktır. Kamu kesiminin reel ücretleri düşürülecek ve yatırımların gelecekte arttırılmayacağı garanti edilecekti. Ayrıca, Merkez Bankası'nın Hazine'ye kredi vermeyi durduracağı taahhüt ediliyordu.

ii. Ödemeler bilançosunu dengeye getirmek ve uygulanan fiyat ve ücret dondurmalarından sonra bir devalüasyon bekleyişini azaltmak için 1985 Nisan'ından Haziran'a kadar Arjantin pesosu dolara karşı aylık yaklaşık yüzde 34 oranında devalüe edildi. Diğer yandan, döviz kurundaki bu artış ihracat vergilerindeki yaklaşık yüzde 10 artışla telafi edildi. Böylece yapılan reel devalüasyonun dış dengeyi sağlamanın yanı sıra mali istikrarı sağlama amacı da olduğu görülmektedir.

iii. Yeni bir para birimi olan austral dolaşıma sokulmuştur. 1 austral 1000 Arjantin pesosuna ve aynı zamanda 0,8 Amerikan dolarına eşitlendi. Emisyondaki para, vadesiz mevduat, diğer pesoya bağlı kontratlar ve indekslenmiş bonolar austral üzerinden değiştirildi. Böylece, borçlulardan alacaklılara doğru bir servet akışının önüne geçilmiştir.

iv. Fiyatlar 12 Haziran'dan önceki düzeyinde dondurulmuştur. Bazı işçi ve firma temsilcilerinin karşı çıkmalarına rağmen, halkın geneli fiyat dondurmalarını desteklemiştir. Bununla birlikte, mevsimlik arz dalgalanmaları gösteren mallar için maksimum mark-up fiyatlama saptanmıştır. Ücretlerde dondurulmuştur. Ancak ücretler dondurulmadan önce Haziran'ın ilk 14 gününde meydana gelen kayıpları telafi etmek için %23 oranında arttırılmıştır.

Program ilk aylarda çok başarılı olmuştur. Haziran 1985'te aylık yüzde 30,5 olan enflasyon oranı Temmuz ayında yüzde 6,8'ye ve Ağustosta 1,9'a düşmüştür (Dornbusch ve Simonsen, 1987: 34). Bu oranlar, Arjantin'in son 22 yıllık tarihinde kaydedilen en düşük enflasyon oranlarıdır. Vergi gelirlerinin artması sonucu bütçe açığı önemli ölçüde azaltılmıştır, programın başında GSMH'nin yüzde 12,5'i olan bütçe açığı yüzde 2,5-3 seviyesine indirilmiştir (Oktar, 1994: 41). Fakat bütçe giderlerinde azalma istenilen ölçüde gerçekleştirilemediğinden, bütçe açığı istenilen düzeyde düşürülememiştir.

Enflasyonist dönemde para talebinin hızla düştüğü Arjantin'de, enflasyonun hızla aşağıya düşmesi sonucu para talebinde hızlı bir artış yaşandı. Bunun sonucu olarak faiz oranları hızla yükseldi. Böylece, faiz farkından yararlanmak üzere yurtdışından ülkeye doğru kısa vadeli sermaye akımı oldu. Temmuz 1985'ten Aralık 1985'e kadar ticaret bilançosu 2 milyar dolar fazla verdi. Bu noktada hükümet istikrar açmazlarından biriyle karşılaştı. Yoğun dış kaynağın ülkeye girişini engellemek ve reel faiz oranlarını sermayenin marjinal verimliliğine eşitlemek için önemli miktarda para basmak zorunda kaldı. M_1 para arzı Haziran 1985'ten önce GSMH'nin yüzde 3,5'i iken Şubat 1986'da GSMH'nin yaklaşık yüzde 7,3'üne yükseldi. Böylelikle, istikrar programı ciddi bir kredibilite kaybına uğradı (Parasız, 1995: 112).

Programın ilk aşaması Nisan 1986'da son buldu. Alınan önlemler sayesinde mali dengenin sağlandığı izlenimi verilmiş ve kontroller sayesinde enflasyon hızla düşürülmüştür. Fakat programın ilk aşamasının sona ermesiyle birlikte kontrollerin kaldırılmasıyla ve mali disiplinden ödünler verilince enflasyon tekrar hızlanmaya

başlamıştır. Ayrıca, sendikaların yoğun baskısı sonucu önemli ücret artışlarına gidilmiştir. Bu süreç enflasyonu, program öncesi orandan daha da yukarılara çekmiştir. 1986 yılının ilk üç ay ortalaması yüzde 4,5 iken, Temmuz 1986'dan sonra yüzde 56,8'e çıkmıştır (Arıcan, 2002: 47). Bunun üzerine hükümet derhal ikinci bir istikrar programı hazırlayarak yürürlüğe koymuştur. Fakat bu programda, mali açıkları kapamak yerine enflasyonun ataletini kırmak hedef alındığı için başarısız olmuştur.

Austral planının başarısızlığı ardından ülke hızla kronik yüksek enflasyon sürecinden hiperenflasyona sürüklenmiştir. Bunun üzerine de, 1991 yılında Konvertibilite Planı hazırlanarak yürürlüğe konulmuştur.

1.3.1.2. Konvertibilite Planı

1960'lardan beri enflasyonu düşürmek için mücadele eden Arjantin, 1991 yılında uyguladığı Konvertibilite Planı ile bu amacını gerçekleştirebilmiştir. 1985 yılında uygulanan Austral Planının başarısızlığı ile ülkede hiperenflasyon baş göstermiş ve 1989 yılında fiyat artışları aylık bazda yüzde 197'ye, yıllık bazda ise yaklaşık yüzde 3000'lere yükselmiştir. Bunun üzerine Devlet Başkanı Carlos Menem, Mart 1990'da kısa dönemli parasal yaklaşımı içeren bir program uygulamaya koymuştur. Enflasyon, Mart 1990'da yüzde 95 oranından Nisan 1991'de yüzde 11'e düşürülmüştür. Sıkı para ve maliye politikalarının kombinasyonunu içeren bu kısa vadeli programda her ay başına enflasyonun yüzde 10 civarında düşürülmesi hedeflenmiştir. Ancak 1990 yılında Arjantin ekonomisinde bir büyüme görülmemiştir. Bunun üzerine, Nisan 1991'den itibaren Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanı Domingo Cavallo, Konvertibilite Planını uygulamaya koymuştur. Ancak Konvertibilite Planına kadar öncelikli iki mali reform yasası çıkarılarak, sübvansiyonlar kaldırılmış, KDV istisnalarına son verilerek, kurumlar vergisi arttırılmış ve kamu sektöründeki istihdam ile ücret ödemelerine çeşitli sınırlamalar getirilmiştir. Ayrıca harcamaları azaltmak ve kamu işletmelerini kontrol edebilmek için geniş çaplı önlemler alınmıştır (Arıcan, 2002: 50-51).

Parasal kontrolü sağlamak için australa dayalı borçları zorunlu olarak dolara dayalı borç haline dönüştürülmüştür. Ekonomik liberizasyona önem verilmiş, dış ekonomi açısından ciddi ithalat liberizasyonu ile tarifeler düşürülmüş, ithalat vergileri azaltılmış ve tarife dışı engeller kaldırılmıştır. Ayrıca bürokrasiyi en aza indirmek için, kongrenin müdahalesi olmaksızın yürütme organlarına yasama yetkisi verilmiştir. Austral planından istikrarın ancak ve ancak bir ekonomik politikanın başarılı bir şekilde yürütülmesiyle ve güçlü toplumsal destekle sağlanabileceği öğrenildiği için, kararlılıkla meselelerin üzerine gidileceği izlenimi yaratılmıştır. Geniş çaplı bir özelleştirme programı hazırlanmış ve 1989-1992 yılları arasında 51 kamu işletmesi özelleştirilmiş ve 5,6 milyar dolar gelir elde edilmiştir. Menem'in 1989-1990 dönemindeki istikrar çabalarının sonucu olarak ancak kısmi başarıya ulaşılmıştır. Kamu finansman dengesi kurulamadığı, borçlar birikmeye devam ettiği ve ödemeler dengesi baskısı hissedildiği kur politikası enflasyonu düşürmeye yetmemiştir. 1990 yılında devalüasyon yoluyla yurtiçi fiyat ve ücret artışları kur artışının gerisinde kalmış, reel ücretler düşmüş, fakat mali açığın kısa dönemli borçlarla kapatılması sonucu enflasyon yeterince kontrol altına alınamamıştır. İlk programın ardından Nisan 1991'de Konvertibilite Planı olarak adlandırılan program uygulamaya konulmuştur. Bu programla birlikte, Para Kurulu uygulamasına geçilerek, yerli para kanun ile yüzde 100 döviz ve altına bağlı hale getirilmiş, rezerv artışı ile desteklenmeyen parasal genişleme sınırlandırılmıştır. Böylece para arzının kontrolü kurumsallaştırılmıştır. 1 peso, 1 dolara eşitlenmiş ve "konvertible" sabit kur paritesi çapası ile fiyat istikrarı sağlanmaya çalışılmıştır. Ücretlerde endeksleme yasaklanmış, ücretlerin üretkenlik artışına paralel arttırılmasına karar verilmiştir. Özelleştirmeyle birlikte, kamu işletmelerindeki çalışan sayısı yaklaşık 40000 azaltılmıştır. Vergi kaçaklığı büyük ölçüde engellenerek, vergi gelirleri arttırılmıştır (Bruno, 1994: 188-189).

IMF ile imzalanan stand-by anlaşması ile 780 milyon SDR'lik kredi sağlanmıştır. Sosyal güvenlik açıklarını kapatabilmek için sosyal güvenlik reformu yapılmış ve eyaletler arası yapılan bir anlaşma ile vergi gelirlerinden daha yüksek bir payın sosyal güvenlik sisteminin finansmanı için ayrılmasına karar verilmiştir. Yapılan özelleştirmelerle sağlanan kaynak, dış borcun azaltılmasında kullanılarak

dış borç servisi rahatlatılmıştır. Böylece, dış piyasalarda güven sağlanarak ülkeye yabancı sermaye çekilmiştir (Özel, 1998: 4).

Uygulanan reformlar sayesinde 1990 yılında yıllık yüzde 800 olan enflasyon oranı 1994 yılı sonunda yüzde 5'in altına düşürülmüştür (Mishkin ve Savastano, 2002: 3). 1980-1990 yılları arasında ortalama yüzde 389 olan enflasyon, 1990-1997 yılları arasında ortalama 13'e inmiştir (Arıcan, 2002: 52).

Uygulanan istikrar programının tek başarısı enflasyonu düşürmek olmamıştır. Aynı zamanda, 1989 yılında yüzde 6 ve 1990'da ise yüzde 0,1 küçülen ekonomi, yapılan reformlar sayesinde tekrar büyüme trendine girmiş, 1991 yılında yüzde 8,9 ve 1992 yılında ise yüzde 8,7 büyüme oranı yakalanmıştır.

Arjantin'in uygulamış olduğu istikrar programlarından çıkarılacak temel ders ise uzun süre enflasyonla yaşamış ülkelerde tek bir istikrar programıyla başarıya ulaşmanın ne kadar zor olduğudur. Bu tür ekonomilerde enflasyonun ataletinin kırılmasının kolay olmadığıdır. Uygulanan program başarısızlıkla sonuçlansa bile politikacıların pes etmeyerek yeniden ve yeni bir programla sorunun üzerine gitmeleri gerektiğidir. Tabi ki, istikrar politikalarının başarıya ulaşmasının en önemli koşulu, geniş kamuoyu desteği ve halkın programa olan güvenidir.

1.3.2. Brezilya Cruzado Planı

Brezilya'da enflasyona yol açan gelişmeler, 1950'lerin ikinci yarısına kadar uzanmaktadır. Başkan Kubitscek'in uygulamış olduğu 5 yıllık kalkınma planı ile 50 yıllık gelişmeyi içeren tutkulu endüstrileşme programını başlatması ve yeni başkent Brazil'in inşası için ağır kamu yatırımlarına girişmesiyle başlamaktadır. Brezilya'da böyle bir kalkınma programının finansmanı için gelişmiş bir sermaye piyasası yoktu, vergi sistemi yetersizdi, uluslararası finansal piyasalarla yeterli ilişki kurulamamıştı. Böylece geriye enflasyonla finansman kalıyordu (Parasız, 1995: 119-120).

Brezilya'daki bu istikrarsızlık, 1964'te rejim değişikliği ile askeri yönetimi getirmiştir. 1950 ve 1986 yılları arasında iki kez istikrar programı uygulanmıştır.

İlki 1964'de uygulamaya konulan istikrar programında, ücretlerin düşürülmesi için arz yanlı politikalar uygulanmıştır. Enflasyonu aşamalı olarak düşürmeyi hedeflemiş olan bu programda, bütçe açıklarının GSMH'ya oranı 1963 yılında yüzde 4,2 iken, 1966 yılında yüzde 1'e düşürülmüştür. Böylece, enflasyon 1964 yılında yüzde 144'ten, 1965 yılında yüzde 57'ye ve 1966 yılında yüzde 38'e düşürülmüştür. İkinci program ise 1968 yılında uygulanmaya başlanmış, döviz kurunda kayan paritelere geçilmiştir. Ancak, sonuç olarak, kredi girişi azalırken, enflasyonla büyüme dönemi başlamıştır. 1979 yılında yıllık enflasyon yüzde 50'den yüzde 100'e yükselmiş ve 1983 yılında bu oran yüzde 200'e ulaşmıştır (Arıcan, 2002: 59).

1981-1986 yılları arasında, enflasyonu düşürmek için bir dizi Heterodoks program uygulanmasına rağmen, başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Abreu, 2004: 3). 1985 yılına gelindiğinde 21 yıllık askeri rejim sona erdi. İktidara gelen hükümet, 28 Şubat 1986 yılında Cruzado Planı'nı uygulamaya koydu. Planın uygulanması için ön koşullar Brezilya'da çok uygundu. Endüstriyel üretim yüzde 9,2 artmış ve Brezilya'nın ithalatının yüzde 45'ini oluşturan petrol fiyatlarının düşmesinin de yardımıyla ticaret bilançosu 12,8 milyar dolar fazla vermişti. Aralık 1985'te uygulanan vergi reformu ve sıkı maliye politikası sayesinde kamu açıkları azaltılmıştı.

Cruzado Planı, ana hatlarıyla şöyledir (Cardoso ve Dornbusch, 1987: 11):

- Ücretlerde ve kiralarda geriye dönük indeksleme kırıldı. En düşük ücrete bir kereye mahsus geçmiş ortalama reel ücret düzeyi üzerinden yüzde 15 ikramiye verildi. Diğer ücret grupları için bu oran yüzde 8 olarak belirlendi. Kümülatif olarak yüzde 20 oranında bir enflasyon ücret ayarlamalarında esas alındı.

- Reel uyarlama yapabilmek için, Cruzado adı verilen yeni bir para birimine geçildi. 1 Cruzado, 1000 Brezilya Cruzeiro'suna eşit oldu. Gelir ve servette yeniden bir servet dağılımına yol açmamak için ücret ve fiyat ayarlamalarında özel bir dönüşüm tablosu hazırlandı.

- Çapa politikası ve tüm fiyatların anahtar olarak seçilmesi sonucu tüm fiyatlar ve kurlar donduruldu.

- 1985 yılında yapılan vergi reformuna devam edilerek, bütçe açığının tamamen kapatılmasına çalışıldı.

Cruzado Planı, çok iyi hazırlanmış bir plan olmasına rağmen başarısızlıkla sonuçlandı. Vergi gelirleri yönünden programa bağlı kalınmadı. Öncelikle gelir vergisi stopaj oranlarının düşürülmesi, gelir vergilerinin azalmasına yol açtı. Bu açığı kapatmak için geçerliliği kalmayan finansal varlıkların vergilendirilmesi de vergi gelirlerini arttırmaya yeterli olmadı (Abaan, 1994: 219). Ayrıca, plan, kamu malları fiyatlarının dondurulmadan önce uyarılma yapmalarına fırsat vermeyerek kamu açığının daha da artmasına yol açmıştır (Parasız, 1995: 129). Hükümet, fiyatların dondurulmasına rağmen program dışına çıkarak ücret ve maaşlarda ek ödeme yapmıştır. Bunun sonucunda da hep toplam talep, hem de kamu harcamaları artmıştır. Bu olumsuz uygulama ile fiyatların dondurulması işleminden uzaklaşmış ve ardından fiyat artışları artan oranda devam etmiştir (Yıldırım, 2003: 61). Bu gelişmeler sonucu, kamuoyunun programa olan güveni sarsıldı. Seçimlerinde yaklaşmasıyla hükümetin fiyat kontrollerini tamamen kaldırmasıyla birlikte enflasyon tekrar yükselmeye başlayarak programın başarısızlıkla sonlanmasına neden oldu.

Cruzado Planı'ndan çıkarılacak sonuçlar ise şöyledir: Fiyat ve ücret dondurmaları, enflasyonun kısa dönemli olarak düşürülmesine neden olmakla birlikte tek başlarına uzun dönemde enflasyonun kalıcı olarak düşürülmesi için yeterli olmamaktadırlar. Enflasyonun kalıcı olarak düşürülebilmesi için Ortodoks uygulamalarında fiyat ve ücret kontrollerine eşlik etmelidir. Fiyat kontrollerinin ne zaman kaldırılacağı da önemli bir sorun teşkil etmektedir. Brezilya deneyimleri gösteriyor ki, fiyat kontrollerinin aşırı talep varken kaldırılması halinde enflasyonu tekrar artışa geçmektedir.

Brezilya'nın uyguladığı istikrar programından çıkarılacak diğer önemli ders de mali idarenin yüksek enflasyon sürecinden düşük enflasyon sürecine geçilmesi halinde bu sürece uyumunun ne kadar önemli olduğudur. Çünkü bu süreçte mali yönetim zorlaşmaktadır. Yüksek enflasyon düzeyinde oluşan optimal vergi tabanı, enflasyonun düşüşüyle ortadan kalkmaktadır. Ayrıca, yüksek enflasyon

döneminde etkin olan vergi idareleri düşük enflasyonda bir mali yük haline gelebilir. Dikkat edilmesi gereken bir nokta enflasyon düşerken reel kesimin azalan gelirleri sonucu aynı vergi oranında vergi yükümlülüklerini yerine getirmede zorlanmasıdır. Bu nedenle, enflasyonun düşüşüne paralel vergi oranlarının düşürülmesi, enflasyon dönemindeki optimal vergi tabanının korunması sağlayabilir. İndeksli para sistemi, hükümetin kontrollü bir enflasyon vergisi yaratmasına engeldir. Bu yüzden, geriye doğru indeksleme mekanizmalarının kaldırılması gereklidir (Abaan, 1994: 219).

Döviz kurunun nominal çapa olarak seçimine dayanan istikrar programlarının en önemli sakıncalarından biride bu istikrar programında görülmüştür. Döviz kurunun belirlenenden daha uzun bir süre sabit tutulması ülkenin makroekonomik dengelerinde önemli sorunlara yol açmaktadır. Kurun uzun süre sabit kalmasıyla birlikte aşırı değerlendirilen yerli para, ithalatın patlamasına ve ihracatta rekabet kaybına yol açarak ödemeler bilançosu krizine neden olmaktadır. Sonra ise kaçınılmaz olarak program, büyük oranlı devalüasyonlar ve yüksek düzeyde enflasyonla birlikte çökmektedir.

1.3.3. Meksika

Meksika'yı krize götüren gelişmeler 1979 yılındaki ikinci petrol kriziyle başlamıştır. Ülkede 1970'li yıllarda yeni petrol yataklarının bulunmasıyla birlikte önemli bir petrol ihracatçısı haline gelen Meksika, kriz nedeniyle dünya ham petrol fiyatlarının 100 doları aşması ile birlikte ihracat gelirlerini hızla arttırmıştır. Bunun üzerine uluslararası bankalar Meksika'ya borç verme yarışı içine girmişlerdir (Esen, 1989: 56). Meksika hükümeti petrol fiyatlarının artışını sürekli zannederek dış ticareti serbestleştirdi ve döviz kurunun aşırı değerlendirilmesine göz yumdu. Üstelik buna bir de kamu harcamaları artışları eklenince ülkenin hem ticaret bilançosu kötüleşti hem de Meksika tarihinde enflasyon oranı 1983 yılında ilk kez üç haneli rakamlara (yüzde 107) ulaştı. Enflasyonun bu şekilde hızlanması üzerine Meksika hükümeti enflasyonu düşürmek için sıkı maliye politikası uygulamaya başladı. Bütçe açıklarının kapatılması için üretici kesime verilen fiyat sübvansiyonları kaldırıldı ve kamu ürünlerine zam yapıldı. Ancak uygulanan bu politikalar enflasyonu 1984 yılında ancak yüzde 70'e indirebildi. 1985 yılında yaşanan Mexico City

depremiyle birlikte artan kamu harcamaları enflasyonun tekrar yükselmeye başlamasına neden olmuştur. 1987 yılına gelindiğinde dış ticaret bilançosunu iyileştirmek için yapılan yüksek oranlı devalüasyon ile 1987 yılında enflasyon oranı yüzde 136'ya yükseldi. Bunun üzerine PACTO planı adı verilen "Ekonomik Dayanışma Paketi" yürürlüğe konuldu (Bahçeci, 1997: 48).

1987 yılında hazırlanan ve 1988-1992 yıllarını kapsayan bu planda Meksika tarihinde ilk olarak Ortodoks ve Heterodoks tedbirler birlikte uygulanmıştır. Enflasyonist beklentilerin kırılması için anahtar fiyatların kontrol edilmesi, yani nominal çapa ile fiyatlar arasındaki dengesizliğin ortadan kaldırılması ve resesyona girilmeden enflasyonun düşürülmesine çalışılmıştır. Böylece hükümet, işçi-işveren ve tarım işçileri ile anlaşarak fiyatları, ücretleri ve döviz kurunu dondurmuştur (Leiderman ve Liviatan, 2003: 106).

Bu uygulamaların yanı sıra hükümet yapısal reformları, programla birlikte yürütmeye çalışmıştır. Bu çerçevede, ticaretin liberalleştirilmesi hızlandırılmış, kamuya ait 1135 işletmenin yüzde 80'i 1990 yılına kadar satılmış, birleştirilmiş veya tasfiye edilmiştir. Özelleştirme ile hem kamu gelirleri arttırılmış hem de ekonominin yeniden yapılandırılması sağlanmıştır.

Program ilk aşamasında başarılı bir performans gösterdi. Ocak 1988'de aylık yüzde 15 olan enflasyon oranı, Nisan 1988'de yüzde 3,1'e ve Mayıs 1988'de yüzde 1,2'ye düşürüldü (Dornbusch, 1988: 252). Sıkı maliye politikası sayesinde kamu sektörü fazlasının gayri safi yurt içi hasılaya oranı yüzde 2'ye ulaşmış, kamu kesimi borçlanma gereğinin gayri safi yurt içi hasılaya oranı yüzde 12'den yüzde 6'ya düşmüştür (Arıcan, 2002: 70).

1988 yılının sonlarına doğru rezervlerin hızla azalması ile programın ikinci aşamasına geçildi. Fiyatlar, ücretler ve döviz kuru yeniden ayarlandı. İkinci aşamada enflasyon yerine, ekonominin uzun yıllardır resesyonda olmasıyla birlikte hayat şartlarının kötüleşmesi üzerine sürdürülebilir büyüme hedef alınmıştır. Bu nedenle faizler serbest bırakılmış ve açık piyasa işlemlerine başlanmıştır. Fakat yüksek dış borç ödemeleri yoluyla dışarıya kaynak transferi nedeniyle iç borçlanma piyasası yeterince gelişmemiştir (Bahçeci, 1997: 50).

Bunun üzerine, Meksika 1990 yılında “Brady Plan”ı adı verilen bir programla dış borçlarını yeniden yapılandırmaya gitti. Yaklaşık 97 milyar dolar civarındaki dış borcu daha uzun vade ve düşük faizle yeniden yapılandırıldı (Altuğ, 2001: 222). Böylece, Meksika dış finansman açısından rahatlamış ve ekonomi yeniden büyüme sürecine girmiştir.

Meksika'nın uygulamış olduğu istikrar programı enflasyonun düşürülmesi açısından başarıya ulaşmıştır. Programın hazırlandığı 1987 yılında yüzde 137 olan enflasyon oranı sırasıyla 1988 yılında yüzde 52, 1989'da yüzde 20, 1990'da yüzde 30, 1991'de yüzde 23 ve 1992'de ise yüzde 14 olarak gerçekleşmiştir (Arıcan, 2002: 70). Enflasyonda kalıcı başarı sağlanmasına rağmen Meksika 1992 yılından itibaren dış ticaret açığının hızla artması ve sıcak para girişinin hızlanması sonucu 1994 yılında ödemeler dengesi krize girmekten kurtulamamıştır.

Meksika deneyiminin bize verdiği en önemli ders, sabit döviz kuru veya düşük oranlı devalüasyon ile enflasyonla mücadele etmek otoritelerin işini kolaylaştırabilir ve başarı da kazanılabilir. Fakat enflasyonla mücadelede başarı sağlandıktan sonra döviz kurunu baskı altına alarak düşük tutmak, ödemeler bilançosu krizi gibi, enflasyondan daha kötü sorunlara yol açabilmektedir. Bu nedenle, programın bitiminden itibaren daha rekabetçi ve esnek kur politikaları uygulanmalıdır.

1.3.4 İsrail

Güney Amerika ülkelerinden farklı olarak İsrail'in çok eskilere dayanan bir yüksek enflasyon geçmişi yoktur. 1950 ve 1960'lı yıllarda yüksek bir büyüme ve düşük bir enflasyon oranına sahip İsrail, 1970'lerin ilk yarısıyla birlikte yüksek enflasyonla tanışmıştır (Yıldırım, 2003: 53). 1980'li yılların başında İsrail'de hakim olan görüş halkın aşırı endekslemeyle korunmuş bir şekilde enflasyonla yaşayabileceği şeklindeydi. Bu durum, enflasyonla mücadelede Ortodoks istikrar politikaların dışlanması neden olmuştur. 1981 yılına gelindiğinde ise enflasyonla düşük oranlı devalüasyon uygulamalarıyla mücadele edilmeye çalışıldı. Bu uygulama diğer ülkelerde olduğu gibi reel kurun giderek aşırı değerlenmesine ve cari hesap açıklarına yol açtı. 1983 yılında ise cari hesap açıklarının ekonomiyi

tehdit eder boyutlara gelmesi üzerine büyük oranlı bir devalüasyon yapıldı (Parasız, 1995: 101). Devalüasyonun etkisiyle ve Lübnan'da devam eden savaşın bütçe açığının artmasıyla birlikte 1983 yılı sonunda enflasyon oranı yüzde 500'ler seviyesine çıktı (Bahçeci, 1997: 48).

Devalüasyon sonucu cari hesap bilançosunun iyileşmesine ve Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) desteğine rağmen 1984 yılı boyunca ülkeden sermaye çıkışları oldu. Sürekli rezerv kaybı İsrail'in yüzde 70'ine ulaşmış dış borç taksitleri ve faiz ödemeleri konusunda belirsizliğe neden oldu. Böylece ticari bankalar borçları yinelemekte gönülsüz davranmaya başladılar. Bu sırada Ağustos 1984'ten Kasım 1984'e kadar enflasyon oranı yıllık bazda yüzde 950'e ulaşmıştı. Kasım 1984'te hükümet işçilerle anlaşarak ücretleri, işverenlerle anlaşarak fiyatları belli bir süre dondurarak enflasyon mücadele etmeye çalıştı. İlk iki ayda enflasyon oranı aylık bazda yüzde 4,5'a düşmesine rağmen, uygulanan paket aynen korunamadı (Parasız, 1995: 101). Bütçe açıkları, devam eden savaş nedeniyle ciddi şekilde kısılamadı ve devalüasyon politikasına devam edildi. Bu nedenle, enflasyon yeniden hız kazanmaya başladı. 1985 yılının ilk altı ayında yıllık bazda yüzde 350 düzeyine tırmandı. Bu sırada ülke rezervlerindeki kayıp devam ediyor ve ülke dışına sermaye kaçıışı sürüyordu. Karaborsa döviz piyasasında kurlar yüzde 30 primle oluşmaktaydı. ABD, İsrail'e iki yıl içinde 1,5 milyar dolarlık ekonomik acil yardım yapmayı kabul etti (Abaan, 1994: 204). Fakat ABD'nin bu yardımına rağmen ekonomi bir türlü istikrara kavuşmadı. Bunun üzerine 1 Temmuz 1985'te hükümet yeni bir istikrar programı yürürlüğe koydu.

Hazırlanan istikrar programını diğerlerinden ayıran temel özellik ilk kez bu planda Ortodoks ve Heterodoks araçlar birlikte kullanılmıştır. Program ana hatlarıyla şöyledir (Dornbusch ve Simonsen, 1987: 57):

- GSMH'nin yüzde 7,5'una denk bütçe kesintine gidilmiştir.
- Vergi gelirleri arttırılmıştır.
- İsrail Şekeli yüzde 20 oranında devalüe edilmiş ve sonra da Amerikan dolarına karşı (1 dolar=1500 şekel) sabitleştirilmiştir.

- Önce kamu mallarında yüzde 60-70 oranında artışlar yapılmış, sonra tüm fiyatlar ve ücretler dondurulmuştur.
- Yabancı para birimlerine endeksli uzun dönemli mevduat serbest bırakılırken, kısa dönemli mevduat yasaklanmıştır.
- Kontrollerin uygulanmasının süresi bir yıl olarak belirlenmiştir.
- ABD'den program yardımı olarak 1,5 milyar dolar alınmıştır.

Programın başarısı için iki konu önemliydi. Bunlar, bütçede yapılacak olan kısıntılar ile ücretlerin kontrollerinde sürekliliğin sağlanmasıydı. Muhalefetin elverdiği ölçüde bütçede kısıntısı yapıldı. Ancak, savunma harcamalarından kısmadan, genel bütçe harcamalarından ciddi bir kısıntı yapılması olanaksızdı. Savunma bütçesi 1994 yılında zaten kısılmıştı, yeni bir kısıntı olanaksızdı. Devalüasyon, reel gelirlerin ne kadar daha kısılabileceği olanağı esas alınarak sürdürülmekteydi. Burada karar değişkeni, yeni düşük düzey enflasyona ulaşmaktaydı. Bunun için önemli miktarda bütçe kısıntısına gidilmesi şarttı. Bununla uyumlu olarak, kurların ve fiyatların işsizliği mevcut düzeyinde koruyarak nominal ücretler üzerinde negatif bir baskı oluşturup, ekonominin yeni düşük enflasyon düzeyindeki denge noktasına ulaşmasına çalışılıyordu. Böylelikle, kontrollere bu noktaya ulaştıktan sonra gerek kalınmayacaktı. Bu Heterodoks politikalarda yeni bir unsurdu (Abaan, 1994: 206).

Programın, acil ekonomik dönem olarak ilan edilen ilk üç ayında sonuç şaşırtıcı derecede etkileyici oldu. Enflasyon hızı, üç ayda, aylık yüzde 1,2 düzeyine gerilemiş ve hemen hemen tüm fiyat kontrolleri kaldırılmıştı (Esen, 1989: 54). Enflasyondaki bu düşüş nominal faiz oranlarını düşürmüştü, bu ise tüketimi arttırmış ve ekonomide ilk anda bir canlanma meydana gelmiştir. Sübvansiyonların da kaldırılmasıyla birlikte kamu giderlerinin kısılması ve vergi gelirlerinde artış sağlanması sonucu bütçe açığı düşük düzeylerde tutulabilmiştir. Özellikle, yüksek enflasyon dönemlerinde kendisini gösteren Olivera-Tanzi etkisi, enflasyonun kontrol altına alınması sonucu tersine dönmüş ve vergi gelirleri hızla artış göstermiştir. Bu etki, bütçe açıklarında sağlanan düzelmelerin dörtte birini meydana

getirmiştir. Ayrıca, bütçe disiplinin yanında, cari işlemler dengesinde de önemli ölçüde düzelme sağlanmıştır (Yıldırım, 2003: 54).

İsrail hükümeti, programın ilk yılında uyguladığı kararlılığı programın ileri ki yıllarında da göstermiştir. 1980-1984 yılları arasında bütçe açığı GSMH'nin yüzde 10,5'u olarak gerçekleşirken, 1986-1991 yılları arasında yüzde 1,1 olarak gerçekleşmiştir. Bunu sağlamak için yapılan en önemli yapısal reform "merkez bankası para basmama kanunu"dur. Bu kanun sayesinde bütçe açığı, açık finansman yerine iç ve dış borçlarla finanse edilmiştir (Bahçeci, 1997: 71).

İsrail istikrar programı, Heterodoks istikrar programlarının başarılı bir örneği olarak kabul edilmektedir. Enflasyonun yıllık yüzde 400 seviyelerinden yüzde 20'lerin altına düşmesi kolay değildir. İsrail, fiyatların ve ücretlerin dondurulması mekanizmasını etkin bir şekilde kullanmıştır. Kullanım sırasında hem karaborsa ve kıtlık oluşumuna meydan vermemiş, hem de kaldırılması sonucunda yüksek enflasyon olgusu ile karşılaşmamıştır. İşsizlik yönünden maliyetleri de ilk aşamada oldukça hafif olmuştur. Zaten Heterodoks istikrar programlarının avantajlarından birisi de budur. İsrail istikrar programı, toplumsal uzlaşma ile tedavinin başarılı bir örneği olarak gösterilmektedir. Aslında bu uzlaşma öyle kolay sağlanmamıştır. Öncelikle program çok gizli hazırlanmıştır. İsrail Hükümeti, bu programı bir günü aşkın tartışmalı bir toplantıdan sonra ancak kabul edebilmiştir. Program kamuoyuna duyurulduktan sonra çalışanlardan yoğun tepki görmüştür. Hatta enerji işkolu grevi dolayısıyla, Başbakan Peres, programı halka anlatmak için televizyona çıkamamıştır. Daha sonraları öğretmenler dahil bütün işkollarının grevleriyle karşılaşmıştır (Köksel, 1998: 50). Ama tüm bu tepkilere rağmen hükümet programı uygulamadaki kararlılık gösterip, programın gerekliliğini halka anlatmayı başarmıştır. Bunun sonucu olarak sağlanan yüksek kredibilite programın başarısında kilit bir rol oynamıştır.

Yerinde ve zamanlaması iyi olan dış desteğin ne tür sonuçlar doğurabileceği İsrail örneğinde açıkça görülmektedir. İsrail istikrar programının başarısında ABD desteğinin yeri büyüktür. Bu da, krize giren ülkelerin uluslararası platformda dış

kaynak bulmasının, programın işlerliğini kolaylaştıracağını göstermektedir
(Bahçeci, 1997: 73).

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE UYGULANAN DÖVİZ KURUNA DAYALI İSTİKRAR POLİTİKALARI

1970'li sonrası çift haneli enflasyon rakamlarıyla tanışan Türkiye, yaklaşık çeyrek asır boyunca yüksek kronik enflasyon yaşamış ve zaman zaman enflasyon oranı üç haneli rakamlara kadar yükselmiştir. 1980-2000 yılları arasında bütçe açıkları sürekli genişleyerek, kamu kesimi borçlanma gereğini (KKBG) arttırmış ve bu süreç enflasyonu besleyen bir hal almıştır. Uygulanan istikrar programlarında yeterince kararlılık gösterilememiş ve 1990'lı yıllar boyunca enflasyon oranı yüzde 60'lar seviyesine yerleşmiş ve atalet kazanmıştır. Bu dönemde, enflasyonla mücadelede başarısız olunmasının en önemli nedenlerinden birisi de, hiç kuşkusuz, 90'lı yıllar boyunca ülkeyi zayıf koalisyon hükümetleridir.

1980 sonrası dönemde, dört istikrar programı uygulanmıştır. İlk olarak, 24 Ocak 1980 yılında IMF desteğiyle uygulanan istikrar programı ile enflasyonu düşürme ve ödemeler bilançosu düzeltmenin yanı sıra ekonominin topyekün dönüşümü amaçlanmıştır. "24 Ocak Kararları" olarak bilinen bu program, IMF tipi yapısal program olup, Ortodoks öğeler içermektedir. 1994 yılında uygulanan istikrar programı ile üç haneli rakamlara yükselen enflasyon düşürülmeye ve yaşanan borç krizi çözümlenmeye çalışılmıştır. "5 Nisan Kararları" olarak adlandırılan bu program, yarı Heterodoks istikrar unsurlar içermektedir.

Uygulanan bu programlarda kalıcı başarılar elde edilememesi ve artan enflasyon ile sürdürülemez borç yapısını çözümlenmek için 2000 yılında istikrar programı uygulanmıştır. Bu program ile öncelikli hedef yaklaşık 25 yıldır çift haneli rakamlarda olan enflasyonu kalıcı olarak düşürmektir. Bu hedefin yanı sıra, KKBG'ni azaltmak ve ekonomide güçlü bir kurumsal yapı oluşturmaktır. Fakat bu programda Şubat 2001 krizi ile başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

2000 yılı istikrar programının başarısızlıkla sonuçlanması üzerine, hiç vakit kaybedilmeden yeni bir program olan ‘‘Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı’’ uygulanmaya başlamıştır. Bu program, bir önceki programa oranla daha sert yapısal önlemler içermektedir. Bununla birlikte, Türkiye’nin çeyrek asırlık enflasyonla mücadelesinde sona gelmiş ve enflasyon oranı 25 yıl sonra ilk defa tek haneli rakamlara düşürülebilmiştir.

2.1. TÜRKİYE’DE UYGULANAN DÖVİZ KURUNA DAYALI İSTİKRAR POLİTİKALARI

Türkiye’de 1980 sonrası dönemde dört tane istikrar programı uygulanmıştır. Sırasıyla 1980, 1994, 2000 ve 2001 yıllarında uygulanan bu programların temel hedefi, enflasyonu düşürmek olup, bu hedefin yanı sıra programın uygulandığı döneme göre değişiklik gösteren diğer ara hedeflerde (ödemeler bilançosunu düzeltmek, borç krizini çözümlenmek vb.) bulunmakta ve programlarda nominal döviz çapasından da bir şekilde yararlanılmıştır.

2.1.1. 24 Ocak Kararları

1973 ve 1979 yıllarında yaşanan iki petrol krizi nedeniyle dünya ekonomisi ciddi durgunluk yaşamıştır. Bu krizler sonucu petrol fiyatları 3 dolardan 100 dolara çıkmış ve bunun sonucu olarak bütün dünya ekonomilerinde enflasyona yaşanmıştır. Petrol fiyatlarındaki artış, fiyatlar genel düzeyini yükseltirken, aynı zamanda da üretimin en önemli girdilerinden biri olması nedeniyle de maliyet artışları sonucu dünya ekonomilerinde durgunluklar yaşanmıştır. Durgunlukla beraber yaşanan enflasyon yeni bir kavramı da iktisat literatürüne sokmuştur. ‘‘Stagflasyon’’ olarak adlandırılan bu yeni durumun çözümlenmesi için iktisatçılar arayış içerisine girmişlerdir.

Yaşanan petrol krizleri, dünya ekonomisinde olduğu gibi Türkiye ekonomisi üzerinde de derin izler bırakmıştır. 1973 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı yüzde 63,1 ve dış ticaret açığı yaklaşık 770 milyon ABD doları iken yaşanan petrol

krizi ve Kıbrıs savaşının da etkisiyle 1974 yılında yüzde 40,6'ya düşerken dış ticaret açığı 2,2 milyar dolara ulaşmıştır. 1975 yılında ise Kıbrıs savaşı nedeniyle ABD'nin uygulamış olduğu ambargo nedeniyle dış ticaret bilançosu daha da kötüleşmiştir. Bu yılda ihracatın ithalatı karşılama oranı yüzde 29,6'ya düşerken, dış ticaret açığı ise 3,3 milyar dolara ulaşmıştır. 1976 ve 1977 yıllarında sırasıyla bu oranlar yüzde 38,2 ve 29,6 olarak gerçekleşirken, dış açık ise 3,1 ve 4 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

Dış açığın giderek büyümesi ve ABD ile olan ilişkiler tekrar eski durumuna gelince Nisan 1978'de IMF desteğiyle yeni bir istikrar paketi uygulamaya konulmuştur. Bu istikrar paketi ile Türk Lirası yüzde 23 oranında devalüe edilerek 1 ABD doları 19,25 TL'den 25 TL'ye yükseltilmiştir (Parasız, 1998: 176). Devalüasyonun yanı sıra başta petrol ürünleri olmak üzere çeşitli KİT ürünlerine zam yapılmıştır. Önemli bir döviz kaynağı olan ve yurtdışında yaşayan Türk işçilerin ülkeye döviz göndermesini sağlayan dövize çevrilebilir mevduat (DÇM) uygulamasına son verilmesi kararlaştırılmıştır. Kamu çalışanlarının ücret artışlarına sınırlandırılması, yatırımların ve destekleme alımlarının kısıtlanması planlanmıştır. Bunların yanı sıra bütçe açıklarının kapatılması ve Merkez Bankası kısa vadeli avans uygulamasından vazgeçilmesi için karar alınmıştır (Eren, 2002: 60).

Alınan bu önlemlerin ilk üçü olan devalüasyon, KİT ürünlerine zam ve DÇM'lerin kaldırılması uygulanma fırsatı bulmuş, fakat diğer önlemler yeterince uygulanamamıştır. Devalüasyonun etkisiyle ihracat artmış ve ithalat azalmıştır. Böylece ihracatın ithalatı karşılama oranı yüzde 49,8'e yükselmiş ve dış ticaret açığı 2,3 milyar dolara gerilemiştir. Fakat dış ticaret bilançosundaki görelî iyileşmeye rağmen program istenilen başarıya ulaşamamıştır. Bunun üzerine Haziran 1979'da TL yüzde 26,3 oranında tekrar devalüe edilerek 1 ABD doları 35 TL olmuştur. Fakat alınan bu önlemlere rağmen 1979 yılında yaşanan ikinci petrol kriziyle birlikte dış ticaret bilançosu kötüleşmeye devam etmiştir. 1979 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı yüzde 44,6'ya düşmüş ve dış açık 2,8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 1979 yılında yapılan 2,2 milyar dolarlık ihracat, petrol ithalatını karşılamaya yetmemiştir.

Dış ticarete bu gelişmeler yaşanırken, 1970’li yıllar boyunca ekonomik yapının bozulmasıyla birlikte enflasyonda hızlı bir artış trendine girmiştir. Öyle ki, 1960’lı yıllar boyunca tek haneli rakamlarda seyreden enflasyon oranı 1971 yılında son 10 yıl boyunca ilk defa çift haneli rakama (yüzde 16,3) ulaşmıştır. 1971 ile 1977 yılları arasında uygulanan sabit kur rejimi ve KİT ürünlerine düşük zam yapılması nedeniyle enflasyon oranı yüzde 15 ile yüzde 28 arasında değişen oranlarda seyretmiştir. Fakat, 1978 yılında uygulanan istikrar programıyla hem devalüasyon yapılması hem de KİT ürünlerine zam yapılmasıyla birlikte enflasyon oranı hızla yükselmiştir. 1978 yılında yüzde 49,6 olarak gerçekleşen enflasyon, 1979 yılında yüzde 56,5’e yükselmiştir. Diğer bir ifadeyle, Türkiye yaklaşık 25 yıl sürecek olan yüksek kronik enflasyon dönemi girmiştir.

1970’li yıllarda Türkiye Ekonomisi, değişen dünya şartlarına gereken uyumu gösterememiştir. Bu dönemde, diğer ülkeler ihracatı arttırıcı politikalar izlerken, Türkiye hala ithal ikameci sanayileşme politikası izliyordu. İzlenen bu politika, ihracatı yeterince arttırmadığı ve dış kaynak bulma olanakları daraldığı için, Türkiye dış ödemeler sorununu ithalatın kısılması yoluyla azaltmaya çalışmıştır. İthalatın kısılması bir yandan sanayide kapasite kullanım oranını düşürerek üretimin gerilemesine, diğer yandan da ithal yoluyla yatırım malları sağlanamadığından yatırımların düşmesine ve işsizliğin artmasına neden olmuştur (Parasız, 1998: 196). Ayrıca, enflasyonda artık kendisi ciddi bir biçimde hissettirmeye başlamıştır. Dış dünyada hammadde fiyatlarının artması sonucu ve buna bağlı olarak birçok ürünün fiyatın artmasıyla birlikte ithal yoluyla yurtiçi taşınmıştır. Bunun yanı sıra, ithalatın döviz kıtlığı nedeniyle azalmasıyla da ayrıca yurtiçindeki fiyatların yükselmesine neden olmuştur.

Hem ödemeler bilançosu sorunun aşılammaması, hem de giderek artan enflasyon nedeniyle 1980 yılında ekonomik istikrar programı uygulamaya konmuştur. Uygulamaya konulan bu programa, açıklandığı tarih olan “24 Ocak Kararları” denilmektedir. 24 Ocak Kararlarının içeriği kısaca şöyledir (Eren, 2002: 61-62):

- Türk Lirası yüzde 33 devalüe edilerek bir doların değeri 47,8 TL'den 71,4 TL'ye yükseltilmiştir.

- Liberal piyasa düzenine geçilmesi devletin fiyatlara müdahalesini önlemek amacıyla "Fiyat Kontrol Komitesi" kaldırılmış ve KİT ürünlerine önemli zamlar yapılmıştır. KİT'lerin daha bağımsız bir yapıya kavuşmaları ve ürünlerinin fiyatlarını piyasa koşullarına göre belirleme yetkisine kavuşmaları ilkesi benimsenmiştir. Ayrıca KİT'lerin özelleştirilmesi esası benimsenmiştir.

- Para ve kredi hacminde enflasyonun altında artış olması öngörülmüştür.

- Faizlerin serbest bırakılması ve pozitif reel faiz uygulamasına geçilmesi kararlaştırılmıştır.

- IMF, Dünya Bankası ve diğer yabancı kuruluşlara ait bütün kamu dış borçları ertelenmiş ve yeni kredi olanakları sağlanmıştır. Para ve kredi hacminin ve Türkiye genelinde ücretlerin enflasyonun altında gelişme göstermesi esası benimsenmiştir.

- Tarıma verilen sübvansiyonlar daraltılmıştır. Bu amaçla, gübre fiyatına yapılan destek büyük ölçüde kaldırılmış, taban fiyat politikası kapsamındaki ürün sayısı azaltılmış ve bu ürünlerin taban fiyatlarının enflasyonun altında bir gelişme göstermesi esası benimsenmiştir.

- Dış ticarete liberalleşme ilkesi benimsenmiş; ithalat kolaylaştırılırken ihracatı teşvik edici önlemlerin alınması kararlaştırılmıştır. Bu amaçla, ithalatta kotaların kaldırılması ve gümrük vergilerinin aşağı çekilmesi kabul edilmiştir. İhracatı teşvik etmek için ise bazı ürünlerin ihracatında yüzde 5-20 oranında vergi iadesi esası benimsenmiştir. Ayrıca DÇM uygulamasına tamamen son verilmiştir.

- Yabancı sermayeyi teşvik edici düzenlemeler getirilmiş ve “Yabancı Sermayeyi Teşvik Kurulu” oluşturulmuştur.

- Serbest kambiyo rejimi benimsenmiş ve döviz fiyatlandırılmasında sabit kur sisteminden esnek kur sistemine geçilmesi kararlaştırılmıştır.

24 Ocak Kararları, IMF-Tipi yapısal ve Ortodoks istikrar programıdır (Parasız, 1998: 199). Ayrıca, şunu da belirtmek gerekir ki, 24 Ocak kararlarına sadece ekonomik darboğazı aşmak için hazırlanan kısa vadeli bir istikrar programı olarak değil, uzun dönemli bir ekonomik dönüşüm programı olarak incelemek gerekir (Bahçeci, 1997: 76). Çünkü, her ne kadar ekonomik darboğazı aşmak için kısa vadeli çözümler içerse de, programın önemli bir kısmı uzun vadeli ekonomik dönüşüm hedefleri içermektedir. Bunun içinde, temel olarak alınan dört alanda reform yapma çabası içerisine girilmiştir. Bu alanlar hem dış ve ülke içi olmak üzere ticareti serbestleştirmek, hem yurtiçi tasarrufları arttırmak, hem de yabancı sermaye çekebilmek için finans ve sermaye piyasalarının serbestleştirmek ve kamu sektörünün ekonomideki ağırlığının azaltılması hedef olmak üzere, kamunun serbest piyasa düzenindeki rolünün yeniden belirlenmesidir.

24 Ocak Kararları'nın hareket noktası temel olarak enflasyonu yavaşlatmak, fiyat istikrarını sağlamak ve enflasyonun kamu sektöründen kaynaklanan etkilerini hafifletmektir. Bunun içinde üretim çarkını harekete geçirerek döviz, enerji ve ona bağlı olan öteki girdilerin arzını arttırmaya çalışmıştır. Ekonominin döviz kazanma gücünü harekete geçirmek içinse ihracat teşvik edilerek döviz kazandırıcı aktivitelerin güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Yine serbest teşebbüs gücüne destek verilerek kısıtlılar azaltılacak ve bu yoldan da arz-talep dengesi sağlanacaktı (Aydın, 2001: 24).

Ekonomiye ilişkin karar süreçlerinde piyasanın kendi işleyişine göre oluşacak fiyatların tek yol gösterici olması, 24 Ocak Kararları'nın en önemli özelliğidir. Piyasanın işleyişine göre oluşacak fiyatlar yol gösterici olarak tüm ekonomik işlemlerde geçerli olacaktır. Bu şekilde oluşacak fiyatlar tüketim, yatırım

ve yeniden üretim kararlarını belirleyecek, üreticiler ve tüketiciler davranışlarını fiyatlara göre düzenleyecek, denge fiyatlarından sapmaları uzun dönemde piyasanın kendisi düzeltecektir. Böylece, hükümetin temel görevi para arzını ve kamu harcamalarını etkileyen talebi, üretimden çok arttırmayacak düzeyde tutmaktır (Diboğlu ve Kibritçioğlu, 2003: 87).

24 Ocak Kararlarıyla birlikte ilk önce ihracat hamlesi yapılmak istenmiştir. Bu nedenle, TL'nin değeri ABD doları karşısında önce büyük oranlı bir devalüasyon ile düşürülmüş, sonra ise 1 Mayıs 1981 tarihine kadar yüzde 5 oranını aşmayacak şekilde mini kur ayarlamaları yapılarak sabit kur rejiminden, kayan parite rejimine geçilmiştir (Parasız, 1998: 199). 24 Ocak Kararları ile 1 Mayıs 1981 arasında döviz kuru mini devalüasyonlar ile 71,4 TL'den 115 TL'ye yükselmiştir. Bu tarihten itibaren döviz kurunu belirleme yetkisi Maliye Bakanlığında alınarak, uluslararası piyasaları ve Türkiye ekonomisindeki gelişmeleri dikkate alarak günlük olarak tespit ve ilan konusunda Merkez Bankası'na yetki verilmiştir. Yetkili ticari bankalar, Merkez Bankası'nın tespit ve ilan ettiği kur değeri üzerinin yüzde 6 altında veya üstünde alış ve satış kuru uygulamakta serbest bırakılmıştır. 1984 yılında arttırılan bu limitler 1985 yılında kaldırılarak döviz fiyatlarının belirlenmesi tamamen bankalara bırakılmıştır (Eren, 2002: 63). 15 Mart 1986 yılında ise yeniden Merkez Bankası'na devredilmiştir.

İhracatın teşvik edilmesi için döviz kurunun yanında diğer teşvik unsurlarından da yararlanılmıştır. Bu amaçla, bir takvim yılı içinde 4 milyon dolarlık ihracatın aşılması durumunda 5 puan, 15 milyon dolarlık ihracatın aşılması durumunda 10 puan ilave vergi iadesi yapılmaya başlanmıştır. Ayrıca, ihracatçıların kendilerinin ya da yan sanayilerinin, ihracatını taahhüt ettikleri malların yapımında kullanacakları ithal girdisi ham ve yardımcı maddelerle bu malların ihracında kullanacakları ambalaj malzemelerinin sağlanması için ithalatta gümrük muafiyeti uygulanmıştır. Yine TCMB'nin bazı döviz transferlerinde ihracatçılara öncelik tanınması kararlaştırılmıştır. İhracatı teşvik fonu kurularak, ihracatçıların bu fondan yararlanması sağlanmıştır. Sanayi ürünü ihraç eden ve bir içinde 250 bin doları aşan

imalatçı kurumların gelirlerinin yüzde 20'sinin kurum kazancından indirilmesine olanak sağlanmıştır (Parasız, 1998: 201).

Bu çabalar sonucunda 1980 yılında 2,9 milyar dolar olan ihracat, 1981 yılında 4,7 milyar dolara, 1982 yılında 5,7 milyar dolara, 1983 yılında 5,7 milyar dolara, 1984 yılında 7,1 milyar dolara, 1985 yılında 7,9 milyar dolara, 1986 yılında 7,4 milyar dolara, nihayet 1987 yılında 10 milyar dolara yükselmiştir. 1980 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı yüzde 36,8 iken, bu oran bir ertesı yıl olan 1981 yılında yüzde 52,6'ya, 1987 yılında ise yüzde 72'ye yükselmiştir.

Dış ticaretle ilgili gelişmeler sadece ihracatın arttırılmasına yönelik teşviklerle sınırlı kalmamış, ithalatın kolaylaştırılması için tedbirler alınmıştır. Buna göre, 1981 yılından itibaren, ithalatta “pozitif listeden”, “negatif listeye” geçilmiş, tarife dışı engeller yerine gümrük tarifeleri ve fonlar konulmuş, koruma oranları kademeli olarak düşülerek, dış ticaretin liberalleşmesi konusunda önemli adımlar atılmıştır (Bahçeci, 1997: 77).

24 Ocak Kararları, yurtiçi piyasada da serbest piyasa koşullarına geçiş için zemin hazırlamıştır. Bunun için öncelikle, 1979 yılında kurulan “Fiyat Kontrol Komitesi” kaldırılmıştır. Diğer yandan, kamu bütçesine büyük yük getiren sübvansiyonların kapsamı daraltılmıştır. Bu amaçla, temel ve kritik malların kapsamı daraltılarak, temel mallar ve hizmetler listesinde yalnızca gübre, kömür, ferro-krom-alüminyum tesislerinde kullanılan elektrik, DDY ve Denizcilik Bankası Deniz Nakliyatı yük taşımacılığı kalmıştır. KİT'lerin fiyatlarını serbest piyasa koşullarında belirlemesi kararlaştırılmıştır (Parasız, 1998: 199-200).

24 Ocak Kararları, finans sektörünün serbestleştirilmesi için önemli değişiklikler getirdi. 24 Ocak Kararları'nın finansal serbestleşme politikası, teorik olarak, McKinnon ve Shaw yaklaşımına⁵ dayandırılmıştır (Arıcan, 2002: 108). 1980

⁵ McKinnon-Shaw yaklaşımı, ekonomik büyüme ve kalkınma için finansal liberizasyona gidilmesi ve pozitif mevduat faiz oranları uygulanmasını gerektiğini belirtir. Bu yaklaşım göre, yüksek faiz oranlarının tasarruf arz ve talebini eşitleyeceği ve bu şekilde hızlı ekonomik büyüme için gerekli tasarruf düzeyinin artacağı kabul edilmektedir.

yılına kadar, özellikle de 1970'li yıllardan sonra enflasyonunda artışı ile negatif reel faiz politikası uygulanmaktaydı. Buradaki amaç, kalkınma çabası içerisindeki ülkede, yeni yatırımlar için ucuz kredi sağlamaktı. Ancak bu amaç, tasarruf edenleri cezalandırıcı bir yönü bulunduğundan tasarruflar istenilen düzeyde değildi. 24 Ocak Kararlarıyla birlikte, negatif reel faiz uygulamasından vazgeçilerek, pozitif reel faiz uygulamasıyla birlikte tasarrufları arttırmak amaçlanmıştır.

Bu amaçla, 1 Temmuz 1980 yılında faiz oranları yüzde 36'ya yükseltilerek, faiz oranlarını belirleme yetkisi ticari bankalara bırakılmıştır. Ancak zaman içinde ticaret bankaları oligopolistik yapılarından yararlanarak kendi aralarında anlaşıp (centilmenlik anlaşması yaparak) faizlerin oluşumunda karlılığı ön plana almışlardır. Bunun üzerine Temmuz 1983 tarihinden itibaren TCMB tarafından sistem yeniden düzenlenerek, bankaların uyguladıkları faizi denetim altına alınmıştır. TCMB, 1 Ocak 1984 tarihinde faizleri belirleme yetkisini tamamen kendi üzerine almıştır. 12 Ekim 1988 tarihinde alınan bir kararla bir önceden TCMB'ye bildirmeleri koşuluyla faizleri belirleme yetkisi tekrar bankalara devredilmiştir. 5 Nisan 1994 kararlarıyla birlikte bankaların TCMB'ye bildirme zorunlulukları da ortadan kaldırılmıştır (Eren, 2002: 64-65).

24 Ocak Kararları ile 1970'li yıllar boyunca ivme kazanan ve 1979 yılında yüzde 62'ye yükselen enflasyona karşı para arzını azaltarak mücadele edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla, 1979 yılında yüzde 60,8 olan emisyon artış hızı, 1980 yılında 52,3, 1981 yılında yüzde 38,7, 1982 yılında yüzde 40,4, 1983 yılında yüzde 33,3, 1984 yılında yüzde 32,3, 1984 yılında 32,3 ve 1985 yılında ise 41,6 olmuştur. Enflasyonla para arzının kısılarak mücadele edilmesi ilk yıllarda başarılı olmuştur. 1980 yılında devalüasyonun etkisi ve askeri darbenin getirdiği belirsizlik nedeniyle enflasyon oranı yüzde 107 olarak üç haneli rakamlara ulaşmasına rağmen, hemen ertesi sene yüzde 35,5 düşmüş, bu düşüş 1982 yılında da devam ederek yüzde 26,5 olarak gerçekleşmiştir. Fakat bu yıldan sonra enflasyon tekrar yükselişe geçerek 1983 yılında yüzde 29,7, 1984 yılında yüzde 49,5 ve 1985 yılında yüzde 41,6 olarak gerçekleşmiştir.

24 Ocak Kararları, Türkiye'nin ekonomik ve sosyal yaşamında önemli değişiklikler yapmış bir istikrar programıdır. Bu program, başta ithalat ikamesine dayanan bir yapıdan dış ticarete açık ihracat dayalı bir kalkınma modeli benimsenmiştir. Devletin ekonomideki ağırlığını azaltan ve kalkınmayı özel sektör aracılığıyla gerçekleştirmek hedef alınmıştır (Köse, 1998: 121). 1980'li yıllar boyunca bu model önemli başarılar elde etmiştir. 1980 yılında 2,9 milyar dolar olan ihracat, 1989 yılında 11,6 milyar dolara yükselmiştir. Hemen şunu da belirtmemiz gerekir ki, bu ihracat artışı sadece yatırım artışıyla sağlanmamıştır. 1980 öncesi dönemde, sanayileşme politikaları sonucu uygulanan teşviklerle kurulan, fakat atıl durumda bulunan geniş kapasiteli fabrikaların, ihracata yönlendirilmesi sayesinde sağlanmıştır (Kepenek, 2000: 269). Diğer taraftan ise askeri darbe sonucu (sendikalar kapatılmıştır) çalışanların reel ücretlerindeki önemli düşüşlerde ihracat arttırılmasında önemli bir paya sahip olmuştur. Bu kesimin 1977 yılında milli gelirden aldıkları pay yüzde 30,2 iken, 1985 yılında yüzde 20,4'e kadar gerilemiştir. 24 Ocak Kararları, kısa ve orta vadede sağlanan ihracat atağıyla ödemeler bilançosu üzerinde önemli iyileşmeler sağlamıştır (Şimşek, 2001: 87).

1989 yılından sonra atıl kapasitesinin artık sonuna gelinmesi ve yeterince yatırım yapılamamasından dolayı, 1990 yıllar boyunca Türkiye Ekonomisi sürekli büyümeyi başaramayan, 2-3 yıl yüksek oranda büyüyen, ancak her beş yılda bir krizle karşılaşan bir yapıya bürünmüştür.

24 Ocak Kararları enflasyonla mücadelede, kısa vadede başarıya ulaşmasına rağmen, orta ve uzun vadede kalıcı bir başarı elde edilememiştir. 1980 yılında yüzde 107'ye ulaşan enflasyon oranı, yüzde 20'ler seviyesine düşürülmesine rağmen, özellikle 1980'lerin ikinci yarısından itibaren tekrar yükselişe geçmiş ve yüzde 50-60 bandına yerleşmiştir. Bu başarısızlıkta, para arzının artış hızının yeterince kontrol altına alınamaması, geçmişe oranla düşük gerçekleşmesine rağmen, enflasyon oranının üzerinde seyretmesi ve serbest piyasa düzenine geçiş sürecinde fiyatların beklentilerin aksine yükselmesi önemli bir etken olmuştur.

Finans ve sermaye piyasalarının serbestleşmesi sürecinde ise beklenen başarı kısa dönemde sağlanamamıştır. Bu piyasaların serbestleşmesiyle birlikte tasarrufların artacağı ve yatırımları finanse edileceği planlanmıştır. Fakat özellikle bankacılık kesiminde yeterli kurumsal yapı kurulamadığı için gerekli tasarruf artışı sağlanamamıştır. Özellikle 1981 yılında yaşanan banker krizi ve ertesi yıl bazı bankaların iflas etmesiyle birlikte güven sorunu yaşayan bankacılık sektörü beklenen tasarruf artışını sağlayamamıştır.

2.1.2. 5 Nisan Kararları

24 Ocak Kararlarının dış ödemeler bilançosu ve enflasyonla mücadeledeki etkileri, 1980'lerin ikinci yarısında yavaş yavaş azalmaya başlamıştır. Programın ilk yıllarında uygulanan değerlenmemiş kur ve düşük reel politikası sayesinde ihracatta önemli hamleler yapılmış, para arzının daraltılmasıyla da enflasyonla mücadelede ciddi başarılar elde edilmiştir. Fakat 1988 yılına gelindiğinde, durum tersine dönmüştür. Bu yılda, değerli kur ve yüksek reel ücret politikası izlenmeye başlanmıştır. 1989 yılında ise 24 Ocak'ta başlayan reform sürecinin devamı olarak, ödemeler dengesinin sermaye hesabı liberalleştirilmiştir. Çıkarılan 32 sayılı Türk Parasının Korunmasıyla ilgili karar ile kambiyo rejimi büyük ölçüde serbestleştirilmiştir. Sermaye girişlerinin artmasıyla birlikte, reel kurun değerlendirme süreci hızlanmıştır (Yıldırım, 2003: 82).

1989 yılında ithalatta tarife oranlarının önemli ölçüde düşürülmesi, değerli kur politikası ve yüksek ücret politikalarıyla birleşince hem ithalatın hem de yurtiçi talebin hızlı bir şekilde arttığı gözlemlenmiştir. Hemen ertesi yıl, bu saydığımız nedenlerden dolayı, ithalat yüzde 41,2 oranında artarak 22,3 milyar dolara ulaşmış ve reel GSMH'de yüzde 9,4 oranında artmıştır. 1990 yılında, ihracatın ithalatı karşılama oranı ise bir önceki yıla göre 15 puanlık ani bir düşüşle yüzde 58,1 olarak gerçekleşmiştir. Bu ise Türkiye ekonomisinin üretim merkezli ihracata yönelik büyüme modelinden, tüketim merkezli ithalata yönelik büyüme modeline doğru kaydığını göstermektedir.

1984-1990 dönemi dış borçların geri ödendiği bir dönem olduğu ve 1990 yılında Merkez Bankası'nın hazırladığı para programı ile kamunun kısa vadeli avans kullanımı sınırlandırıldığı için, 1990-1993 döneminde kamunun iç borçlanma ihtiyacı yoğun bir şekilde iç piyasadan (özel kesimden) karşılanmış, böylece reel faizler yükselmiştir. Kur da değerli tutulduğundan, ülkeye kısa vadeli sermaye girişleri hızlanmıştır. 1990 yılının ortalarından, 1993 yılına kadar reel faizlerin reel büyümenin üzerinde seyretmesi, 5 Nisan Krizi'ni hazırlayan finansal nedenlerden biri olmuştur (Yıldırım, 2003: 83). 1993 yılı sonunda faizlerin düşürülmesi ile döviz kuru-faiz makası açılmaya başlamıştır. Ayrıca, mali piyasalarda görülen istikrarsızlıklara, artan bütçe açıkları ve fiyatlar genel seviyesi ile cari işlemler dengesindeki ithalatın artışı ve dış borç ödemelerindeki artış ödemeler açığı yükselterek katkıda bulunan makro gelişmeler olmuştur (Karluk, 1999: 66).

Türkiye Ekonomisini 5 Nisan Kararlarını almaya götüren süreç, 1980'lerin ikinci yarısında başlayan mali dengedeki ve ödemeler bilançosundaki bozulmadır. 1989 ve 1991 seçimlerinde kamu çalışanlarına enflasyon oranının üzerinde zam yapılması ve seçim ekonomisi uygulanması sonucunda artan bütçe açıkları, 5 Nisan Kararlarının alınmasına zemin hazırlamıştır. Öyle ki, 1985 yılında KKBG'nin GSMH'ye oranı yüzde 3,6 iken, bu oran 1990 yılında yüzde 10,2 ve 1993 yılında ise yüzde 12 olarak gerçekleşmiştir.

Diğer yandan ise ülkeye kısa vadeli yabancı sermaye çekmek için döviz kurunun düşük tutulması sonucu hem ihracatın artış hızı yavaşlamış, hem de ithalat artış hızı giderek ivme kazanmıştır. 1980'li yıllar boyunca 3-4 milyar dolar civarında seyreden dış ticaret açığı, 1992 yılında 8,2 milyar dolara, 1993 yılında ise 14,1 milyar dolar açık vermiştir (Eren, 2002: 73). Dış açığın artmasıyla birlikte 1989 yılında 41,7 milyar dolar olan toplam dış borç stoku, 1993 yılında 67,4 milyar dolar yükselmiştir. Kısa vadeli dış borç stoku da 5,7 milyar dolardan, 18,5 milyar dolara yükselmiştir.

Yüksek borç stokuna ve içsel dengesizliğe sahip, ticaret ve sermaye hareketlerini serbestleştirmiş ve döviz kurunu nominal olarak kullanan ekonomiler,

faiz oranlarını yüksek tutmak zorunda kalmaktadırlar. Aksi takdirde devalüasyon beklentileri nedeniyle, dövize yönelme yaşanacak ve faiz-kur makası kapanarak ülkeden sermaye çıkışına yol açabilecektir (Aklar, 1996: 51). Öte yandan, borçlanmaların yüksek faizlerle yapılması da hükümetleri rahatsız edecektir. Faiz oranlarını, borçlanma ihtiyacını azaltarak ve temel yapısal dengesizlikleri düzelterek düşürmek yerine, yapay ve kısa vadeli önlemlerle düşürmeye çalışmak ekonomiyi güven bunalımına ve krize sürüklemektedir.

1993 yılında iç borç faiz oranlarını düşürmek için ihale iptalleri ya da borçlanma miktarlarına sınırlar getirilmesi gibi borçlanma politikaları izlenmiştir. Kasım 1993'te beş borçlanma ihalesinin dördü iptal edilmiştir. Yapılan ihale iptalleriyle piyasalarda gergin bir bekleyiş başlamıştır. Ayrıca, 1994 yılında uygulamaya konulacağı ilan edilen yeni sistemde tahvil ve bonolardan sağlanacak gelire yüzde 5 gelir vergisi stopajı konması, iç borçlanma piyasasını olumsuz yönde etkilemiştir. Böylece faizleri düşürmek ve vadeyi uzatmak için hükümet iç piyasadan borçlanmayı reddettiğinden, dış kaynak kısıtı nedeniyle borçlanma gereği çoğunlukla Merkez Bankası kaynaklarından karşılanmıştır. Ağustos ve Kasım 1993'te Meclis'ten çıkarılan iki kanunla Hazine'nin Merkez Bankası kaynaklarından kullanabileceği Kısa Vadeli Avans miktarı artırılmıştır. Ağustos 1993 tarihinde Hazine'nin Merkez Bankası'na olan bir kısım borcu silinmiş, Kasım 1993 tarihinde ise çıkarılan ek bütçe ile ilave harcamaların yüzde 15'i kadar daha Kısa Vadeli Avans kullanım imkanı yaratmıştır. Kısa Vadeli Avans kullanımının GSMH'ya oranı 1992 yılında yüzde 1,6'dan 1993 yılında yüzde 2,7'ye çıkmıştır. Ağustos 1993 tarihinden Ocak 1994 tarihine kadar devamlı artan Kısa Vadeli Avans kullanımı, faiz oranlarını yükseltmemek için Hazine'nin yaptığı ihale iptalleri ile birleşince toplam bütçe finansmanı içinde iç borçlanmanın payı giderek düşmüş, 1992 yılında bono kullanımı yüzde 2,2 iken 1993 yılında yüzde 1,1'e gerilemiştir. Hatta Şubat ayında net iç borç ödeyici duruma gelmiştir. Yüksek miktarda kısa vadeli avans kullanıp, aynı zamanda net iç borç ödeyici konuma düşülmesi fazla likiditenin piyasada kalmasına yol açmıştır. Faizleri düşürme politikasına uygun olarak Merkez Bankası da bankalararası para piyasası işlemlerinde faiz oranlarını yükseltmemiştir. Bütün bunların etkisiyle piyasada kalan fazla likidite dış dengenin bozulması, kurun

değerli tutulması ve devalüasyon beklentileriyle, 1994 yılının başlarında dövize yönelmiştir. Resmi kurlarla serbest piyasada oluşan kurlar arasındaki marjın yüzde 23'e kadar çıkması üzerine 26 Ocak 1994 tarihinde TL yabancı paralar karşısında yaklaşık yüzde 14 oranında devalüe edilmiştir. Nisan 1994'e kadar TL sürekli değer kaybetmiş, resmi döviz kurlarında 31 Aralık 1993 tarihinde 14.458 TL olan bir ABD doları 4 Nisan 1994 tarihinde 22.617 TL'ye yükselmiştir. Böylece Ocak-Nisan 1994 tarihleri arasında TL, ABD dolarına karşı nominal olarak yaklaşık yüzde 172,6 oranında değer kaybetmiştir. Yerli paranın bu ölçülerde değer kaybetmesi, kur-faiz arasındaki makasında kapanması sonucu, bankalar açık pozisyonlarını kapatmaya yönelmişlerdir, bu da Merkez Bankası rezervlerinin hızla erimesine neden olmuştur. Kasım 1993 tarihinde 7,2 milyar dolar olan rezervler, Merkez Bankası'nın piyasalara döviz satarak müdahale etmesi sonucu Aralık ayında 6,2 milyar dolara, Ocak ayında 5,5 milyar dolara ve Mart ayında da 3,3 milyar dolara düşmüştür (Bahçeci, 1997: 82-83).

Uluslararası rating kuruluşları olan Standard&Poors ve Moody's'in Türkiye'nin kredi notunu düşürmesi sonucu, Türkiye'den bir anda 7 milyar dolar sıcak para çıkışının yaşanması, piyasaları iyice huzursuz etmeye başlamıştır (Arıcan, 2002: 116).

Türkiye, bu gelişmeler üzerine finansal bir krizin eşiğine gelmiş ve 5 Nisan 1994 tarihinde hükümet ekonomik istikrar programı açıklamak zorunda kalmıştır. Bu program, İsrail'in 1985 yılında uygulamış olduğu programdan izler taşımaktadır ve yarı Heterodoks öğeler içermektedir (Parasız, 1995: 174).

Hükümet, 5 Nisan Kararlarının amacını şöyle açıklamıştır: rekabete açık, dış talebe dayalı bir büyüme ortamı sağlamak, enflasyonu hızla düşürmek, Türk Lira'sına ve para piyasasına istikrar kazandırmak, ihracat artışını hızlandırmak, ekonomik ve sosyal kalkınmayı sosyal dengeleri de gözetten sürdürülebilir bir temele oturtmaktır.

5 Nisan kararlarının içeriği kısaca şöyledir (Parasız, 1995: 174-186):

- Uluslararası piyasalarda güvenin sağlanması, rezervlerin güçlenmesi ve ödemeler dengesinin iyileşmesi programın bir bütünlük içinde ve tavizsiz uygulanmasına bağlıdır. Nisan ve Mayıs ayları fiyatların denge düzeyini bulma dönemi olacak, Mayıs ayından sonra ekonomide önemli gelişmeler gözlenecektir.

- Programın uygulanması ile oluşacak yeni koşullarda, döviz kurunun hedeflenen enflasyon oranı ile uyumlu bir şekilde gelişmesini sağlamayı amaçlayan bir kur politikası izlenecek, spekülasyon hareketlere izin verilmeyecektir.

- KİT ürünlerinin fiyatlarında yapılan ayarlamalardan sonra, altı ay süreyle yeni zam getirilmeyecek, şeker ve çay fiyatları yıl boyunca sabit tutulacaktır. Dış konjoktüre bağlı zorunlu gelişmeler ayrıca dikkate alınacaktır.

- Son yıllarda hızla artan kamu açıklarını Merkez Bankası ve mali piyasalar üzerindeki baskısı, para politikalarının etkin bir şekilde kullanımını zorlaştırmıştır. İstikrar programının kamu açıklarını düşürücü etkisi, Merkez Bankası'nın parasal büyüklükler üzerindeki kontrol gücünü arttıracak ve mali piyasalarda kalıcı istikrar sağlanacaktır.

- Hazine ve diğer kamu kuruluşlarının Merkez Bankasından kredi kullanımına sınırlama getirilerek, Merkez Bankası daha özerk bir yapıya kavuşturulacaktır. Buna göre Hazine'ye açılan Kısa Vadeli Avans, 1995 yılında genel bütçenin yüzde 12'sine, 1996 yılında yüzde 10'una, 1997 yılında yüzde 6'ya ve 1998 yılında yüzde 3'e düşürülecektir.

- Merkez Bankası, para politikasını ekonomideki fiyat, ücret ve döviz kuru için öngörülen, hedeflerle uyumlu bir şekilde yürütecek ve parasal büyüklükler kontrol altında tutulacaktır.

- Merkez Bankası'nın parasal büyüklükler üzerindeki kontrolünü artırabilmek için, mevduat munzam karşılığı ve disonibilite uygulamaları yeniden

düzenlenmiştir. Munzam karşılık oranı, TL mevduatta yüzde 8 ve döviz mevduatında ise yüzde 10 olarak belirlenmiştir.

- Sigortaya tabi tasarruf mevduatı üst sınırı 50 milyon TL'den 100 milyon TL'ye yükseltilmiştir. Bir süre sonra da 150 milyon TL kabul edilmiştir. Daha sonra hükümet tüm tasarruf mevduatlarına güvence getirmiştir.

- Yeni bir finansal araç olarak, gayrimenkul yatırım fonları ve gayrimenkul yatırım ortaklıklarının faaliyetlerini düzenleyici tebliğlerin çıkartılacağı öngörülmüştür.

- Bir yandan kamu gelirlerini arttırıcı tedbirler yürürlüğe konulurken, öte yandan, kamu harcamalarının kısıtlanması yönündeki tedbirler taviz verilmeden uygulanacaktır. Açıkları kapamak için borç alıp, daha sonra alınan borcun faizini ödemek için tekrar borçlanma kısır döngüsüne son verilecektir.

- Programın başarısı açısından Nisan-Haziran dönemindeki bütçe uygulaması büyük önem taşımaktadır. Alınan tedbirlerin titizlikle uygulanması sonucunda kamu kesimi borçlanma gereğinde hızlı ve önemli bir azalma sağlanacaktır. Uygulanacak tedbirlerle; Nisan-Haziran döneminde 16,3 trilyon lira ilave gelir sağlanırken, bütçe harcamalarında 22 trilyon lira tutarında kısıntıya gidilecektir. Bütçedeki bu artışın 5,5 trilyon lirası, petrol ürünleri fiyatlarının arttırılması ve akaryakıt tüketim vergisinden bütçeye aktarılan payın yükseltilmesiyle (yüzde 50'den yüzde 70'e), 4,3 trilyon lirası, akaryakıt fiyat istikrar fonu kesintisinin arttırılmasından (yüzde 10'dan yüzde 25'e), 3 trilyon lirası, tekel ürünleri fiyatlarının arttırılması ve bu kuruluşun hazineye olan vergi borçlarının tahsil edilmesinden, 3,5 trilyon lirası, diğer gelir arttırıcı tedbirler uygulanmasından sağlanacaktır. Bütçe harcamalarındaki tasarrufun ise 3 trilyon lirası, diğer cari, yani kırtasiye, yakıt ve malzeme alımlarından, 3 trilyon lirası, yatırımların kısılmasından, 16 trilyon lirası ise başta KİT'lere yapılan transferler olmak üzere faiz hariç transferler harcamalarındaki kısıtlamalardan sağlanacaktır.

- Bu tedbirlerin uygulanmasıyla, Nisan-Haziran döneminde bütçe açığında 38 trilyon lira tutarında iyileşme sağlanacak ve bütçe açığı bu üç ay için 10 trilyon liraya indirilecektir. Böylece, kamu kesimi açığının Merkez Bankası kaynaklarından finansmanı önemli ölçüde azalacaktır.

- Yıl bazında konsolide bütçenin finansman ihtiyacındaki azalma 100 trilyon lira civarındadır. Bugünkü faizlerle bu gelişme 1995 yılında 200 trilyon lira, 1996 yılında ise 400 trilyon lira tasarruf sağlayacaktır. Böylece borç-faiz kısır döngüsü kırılacaktır.

- Vergi ödemeyen kesimlerin bu alışkanlıklarına son verileceği öngörülmektedir. 5 Nisan'dan itibaren vergi denetimleri kamuoyunun yakından göreceği şekilde daha da yaygınlaştırılacak ve yoğunlaştırılacaktır.

- Gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerinden yüzde 10, arsa, bina ve ikinci konutlardan ikinci kez ek vergi alınması yanında, net aktif vergisi konulmuştur. Net aktif değerlerinin yüzde 1,5'u veya hasılatlarının yüzde 0,5'i kadar, serbest meslek erbabı ve işletme defteri tutanların hasılat üzerinden yüzde 2 ödemeleri kararlaştırılmıştır.

- KİT'lerin Hazine'ye olan borçlarını süratle ödemeleri için gerekli düzenlemeler yapılmıştır.

- Kamu kuruluşlarına ait paraların, T.C. Merkez Bankası veya T.C. Ziraat Bankası dışındaki bankalardaki vadeli hesaplarda veya repoda tutulması önlenecek, kamu yararı ve Hazine birliği esasına dikkate alınarak değerlendirilmesi sağlanacaktır.

- Hazine'ye ait taşınmaz mallardan satış işlemleri hazırlanmış olanlar, süratle satılmaktadır. Satış işlemlerinin kolaylaştırılması için gerekli düzenlemeler yapılacaktır.

- Devletin elinde bulunan sosyal tesis, kamp ve lojmanların kira bedelleri rayiç seviyelerine çıkarılacak, kuruluşların lojman, kira gelirleri bütçeye aktarılacaktır.

- 1994 yılında memur maaş artışları, mevcut bütçe ödenekleriyle sınırlı tutulacaktır. Personelle ilgili bütçe ödeneklerinden ek bir kısıntı yapılmayacaktır. Toplumda yerleşmiş bulunan geçmiş enflasyona endeksleme alışkanlığını kaldırmak gerekmektedir. Bu çerçevede, tüm toplum kesimlerinden fedakarlık beklemek toplumsal uzlaşmanın gereği olarak düşünülmektedir.

- KİT'lerdeki sözleşmeli personelin ücretleri eş değer statüdeki memur maaşlarından daha yüksektir. Bu dengesizlik zaman içinde ortadan kaldırılacaktır.

- 1994 yılı bütçe kanununun geçici ve sürekli işçilerin istihdamı ile ilgili hükümleri titizlikle uygulanacaktır. İşçilerin fazla mesai ücretleri ile ilgili mevcut ödeneklerde yüzde 50 oranında kısıntıya gidilmiştir.

- Kamuda personel alımları dondurulmuştur. Personel ihtiyacı kuruluşlar arasında nakil yoluyla karşılanacaktır. Hiçbir şekilde açıktan atama yapılmayacak, yeni kadro ve pozisyon (sözleşmeliler dahil) ihdas edilmeyecek, boş olanlar da doldurulmayacaktır.

- Merkezi Hükümete paralel olarak mahalli idarelerin de geçici işçi istihdamı sınırlandırılmıştır. Ayrıca, mahalli idarelerden merkezi hükümet birimlerine personel yatay geçişi durdurulmuştur.

- 1994 yılında, kamu yatırım programına hiçbir şekilde yeni proje alınmayacaktır.

- 1994 yılında bitecek olanlar hariç olmak üzere tüm kamu projelerinden yüzde 20 oranında kısıntı yapılmıştır. Güvenlik ve ekonomik açıdan hayati öneme haiz projeler hariç olmak üzere, henüz ihale edilmemiş projelerin ihalesine

çıkılmayacak, ihale hazırlıkları devam eden projeler durdurulacaktır. Ülke kalkınmasına katkıda bulunacak, yap-işlet-devret modeli ile gerçekleştirilecek alt yapı projeleri desteklenerek, alt yapının büyümenin önünde darboğaz oluşturması engellenecektir.

- Kamu kuruluşlarının taşra harcamaları yavaşlatılarak, Hazine üzerindeki finansman yükü hafifletilecektir. Savunma ve güvenlik harcamaları hariç, cari harcamalarda yüzde 30 kısıntı yapılacaktır.

- Önümüzdeki dönemde başta ihracat olmak üzere, turizm, dış müteahhitlik ve döviz kazandırıcı tüm hizmetler, Türk ekonomisinin itici gücü olmak zorundadır. Daraltılacak yurtiçi talep, yurtdışı talebin artırılması yoluyla dengelenecek, bu yolla üretim, istihdam ve döviz gelirleri arttırılacaktır. Dünya ekonomisindeki durgunluğun yerini 1994 yılından itibaren yeniden canlanma dönemine bırakacağı yolundaki işaretler ve GATT Uruguay Round çerçevesinde dünya ticaretinin liberalleşmesi yolunda atılan adımlar da bunu kolaylaştıracaktır.

- İhracatımız için hayati öneme haiz olan Türk Eximbank kredi ve sigorta programlarının, 1994 yılında kapsamı genişletilerek uygulanmasına devam edilecek ve bu amaçla Eximbank'a gerekli kaynak transferi sürdürülecek, bu çerçevede bütçe ve dış kredi imkanlarından yararlanarak Eximbank'a ek 1 milyar dolar tahsis edilecektir.

- KİT'ler tarım satış kooperatifleri birlikleri ve diğer kuruluşlar aracılığıyla yürütülen tarımsal destekleme politikasındaki yanlışlıklar, bu kuruluşların finansman açıklarının artmasına neden olmuştur. Dünya fiyatlarının üstünde seyreden destekleme fiyatları, diğer ürünlerde ekim alanlarının aşırı genişlemesine, üretim fazlası oluşmasına ve devletin aşırı alımlar yaparak yüksek stok maliyetlerine katlanmasına neden olmaktadır. Bu çerçevede, arz fazlası olan ürünlerde, ekim alanları sınırlandırılacak ve üretimi azaltıcı tedbirler alınacaktır. Bu kapsamda, öncelikle tütün ekimi önümüzdeki yıl 20 bin tonla sınırlandırılacak ve işlemeye

elverişli olmayan 250 bin ton tütün stok maliyetinden kurtulmak amacıyla imha edilecektir. Böylece, 17 trilyon lira tasarruf sağlanacaktır.

- 1994 yılı sonuna kadar Erdemir, Tüpraş, Petrol Ofisi, Petkim, Turban, Havaş, D. B. Deniz Nakliyat ve Ditaş kısmen veya tamamen özelleştirilmiş olacaktır. Ayrıca, 1994 yılında TEK ve PTT özelleştirilecektir. Halen kamu ortaklığı idare tarafından tüm hazırları tamamlanmış olan Et ve Balık Kurumu ile Yem Sanayinin özelleştirme işlemleri en kısa sürede sonuçlandırılacaktır.

- PTT'nin cep telefonu ve kablolu tv gibi hizmetlerinin lisansı satılacaktır.

- Kamu bankalarının özelleştirilmesine hız verilecektir. 1994 yılında Sümerbank ve Etibank özelleştirilecek, Emlakbank halka açılacaktır.

- Karabük Demir Çelik tesislerinin, özelleştirme imkanının bulunmaması halinde üretimi yıl sonunda durdurulacaktır. İşçiler isterlerse tesisleri yıl sonuna kadar devir alabilecektir.

5 Nisan Kararları'nın uygulama sonuçları, IMF ile yapılan karşılıklı görüşmeler sonucu, üçer aylık performans kriterleri ile kontrol edilmeye çalışılmıştır. İlk altı aylık uygulama sonuçları başarılı olmasına rağmen, orta ve uzun vadeli hedeflerde başarı sağlanamamıştır.

Ekonomik programın ekonomi üzerinde etkileri ilk aylarda hissedilmeye başlanmıştır. Para ve döviz piyasaları hızla istikrara kavuşmuş, kur kontrol altına alınmış, cari işlemler açığı fazlaya dönüşmüş, bunun sonucunda uluslararası döviz rezervleri rekor düzeyde artmış ve kamu açıkları önemli ölçüde azalmıştır (Bahçeci, 1997: 99). İlk üç ay için konulan performans kriterleri hedefleneninde ötesinde gerçekleşmiştir. Sadece rezerv para ve emisyon hacmi kriterleri tutturulamamıştır.

Uygulanan program sayesinde, yılın ilk çeyreğinde önemli dalgalanmalar gösteren döviz kuru belirli bir istikrara kavuşmuştur. 5 Nisan'da 40.000 TL'ye

yükselen döviz kuru 31.000-32.000 bandına yerleşmiştir. İlk üç aylık dönemde, programın başlamasıyla birlikte kamu ürünlerine yapılan zamlar nedeniyle enflasyon oranı ciddi biçimde artmasına rağmen ilk üç aylık hedeflerin altında (TEFE'de hedeflenen oran yüzde 47,6 iken gerçekleşme yüzde 43,7, TÜFE'de hedeflenen 41,1 iken gerçekleşme yüzde 35,6) gerçekleşmiştir. Konsolide bütçe açığı da uygulanan sıkı maliye politikası sonucunda IMF kriterlerin (hedeflenen açık 73,5 trilyon lira iken gerçekleşme 61,1 trilyon lira) altında kalmıştır. Merkez bankası rezervlerinde 350 milyon dolar azalma hedeflenirken, 812 milyon dolar rezerv artışı gerçekleşmiştir.

İkinci üç aylık dönemde de hedefler istenilen ölçüde olmasa da yinede tutturulmuştur. Konsolide bütçe açığı 96,3 trilyon lira hedeflenmesine rağmen, bu hedefe yakın 99,2 trilyon lira düzeyinde gerçekleşmiştir. Enflasyon oranı sırasıyla TEFE ve TÜFE'de yüzde 3,7 ve yüzde 4,8 olarak hedeflenmişken, yüzde 9 ve yüzde 10,9 olarak gerçekleşmiştir. Bu üç aylık dönemde en önemli başarı, Merkez Bankası rezervlerinde yaşanmıştır. 300 milyon dolar olarak hedeflenen rezerv artışı 2,9 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Döviz kuru hedefi 35.700 lira olarak belirlenmesine rağmen, gerçekleşme 33.895 lira olmuştur.

Dış ödemeler bilançosu hızla iyileşmiştir. 1994 yılında Ocak-Temmuz döneminde 1993 yılının aynı dönemine göre ihracat yüzde 10,8 oranında artarak 9,2 milyar dolar, ithalat ise yüzde 23 oranında gerileyerek 12,4 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Böylece Nisan ayında 492 milyon dolar olarak gerçekleşen dış ticaret açığı Temmuz ayında 26,9 milyon dolara gerilemiştir. Cari işlemler hesabı, Ocak-Mart döneminde 1,1 milyar dolar açık verirken, Nisan-Temmuz döneminde 2,2 milyar dolar fazla vermiştir (Köse, 1998: 119).

İlk altı aylık uygulamanın başarılı olmasına rağmen, bu performans yıl sonuna kadar sürdürülememiştir. Yılın son çeyreği için hedeflenen konsolide bütçe açığı 109,6 trilyon lirayken, gerçekleşme 152,2 trilyon lira olmuştur. TEFE ve TÜFE için yüzde 9,7 ve yüzde 11 olarak belirlenen hedefler, sırasıyla yüzde 21,6 ve yüzde 23,9 olarak gerçekleşmiştir. Döviz kuru (ABD doları) 38.000 lira

hedeflenirken, 37.407 lira olarak gerçekleşmiştir. Merkez Bankası rezervleri 1 milyar dolar hedefine karşılık, 3 milyar olarak gerçekleşmiştir. Dolayısıyla, programdan beklenen en önemli hedefler arasında ilk sıralarda yer alan bütçe açığı ve enflasyon hedefleri tutturamamıştır.

Bu gerekleşmelere rağmen KKBG’nde, özellikle 1980’lerin ikinci yarısında görölen sürekli artış durdurulmuştur. 1993 yılında KKBG’nin GSMH’ya oranı yüzde 12 iken, bu oran 1994 yılında uygulanan program sonucu yüzde 7,8’e inmiş ve 1995 yılında da yüzde 5,4’e gerilemiştir.

KKBG’deki bu iyileşme, 5 Nisan Kararları ile yeni getirilen ve bir defaya mahsus vergilerle sağlanan gelir artışları ve memur maaşlarının düşük tutulması ile yatırım harcamalarının neredeyse sıfır olmasıyla sağlanan bütçe giderlerinin azaltılmasıyla sağlanmıştır. 1995-1997 döneminde kamu yatırımları yok denecek kadar az yapılmıştır (Gerek, 1997: 17).

5 Nisan Kararlarının özellikle enflasyon açısından başarısızlıkla sonuçlandığı açıkça görölmektedir. İlk üç aylık hedefler dışında, enflasyon hedefi hiç tutturulamamıştır. Program ilk açıklandığında, yapılan yüksek kamu zamları nedeniyle Nisan 1994 enflasyon oranı, aylık bazda tarihi bir kırarak yüzde 32,8 olarak gerçekleşmiştir. Yıl sonu enflasyonu ise TÜFE’de yüzde 125,5 olarak gerçekleşirken, TEFE’de 149,6 olarak gerçekleşmiştir.

Enflasyon oranlarının bu kadar yüksek olmasında, programın başlangıcındaki kamu ürünlerine yapılan yüksek orandaki zamların yanı sıra, 5 Nisan Kararları öncesi ve izleyen günlerde özel sektörece üretilen mal ve hizmetlerin fiyatlarında aşırı ve dengesiz fiyat artışları da çok etkili olmuştur. Bu fiyat mark-up’larında özel sektörün olası bir fiyat saptama hatası karşısında sermaye kayıplarıyla karşılaşma korkusu ve enflasyon bekleyişleri yatmaktadır (Parasız, 1995: 192).

5 Nisan Kararları'nın en önemli başarılarından birisi de ticari bankalardaki mevduat artışlarıdır. Mali piyasalardaki istikrarsızlık nedeniyle sistem dışına çıkan tasarrufların tekrar mali sisteme dönmesi amacıyla bankalardaki tasarruf mevduatlarının tamamı güvence altına alınmıştır. 5 Nisan 1994'te 244 trilyon lira olan Türk Lirası mevduatı 1994 yılı sonunda 577 trilyon liraya, 6 Ekim 1995 tarihi itibariyle 958 trilyon liraya ulaşmıştır. 1994 yılı Ocak ayında 18,1 milyar dolar olan döviz tevdiat hesabı, Nisan ayında 12,9 milyar dolara gerilemiş ve mali piyasalarda istikrarın sağlanması ile birlikte 1994 yılı sonunda 16,4 milyar dolara ve 6 Ekim 1995 tarihi itibariyle 21,9 milyar dolara yükselmiştir (Bayrak, 1996: 12).

İstikrar programının uygulanması ile birlikte, iç talepte yaşanan daralmaya bağlı olarak bazı sektörlerde ciddi stok artışları olmuştur. Bu sektörlerde üretim ve kapasite kullanım oranlarının önemli ölçüde gerilemesi sonucunda, 1994 yılının ilk çeyreğinde yüzde 6 oranında artan imalat sanayi üretimi, yılın ikinci çeyreğinde yüzde 12 oranında ve yıl sonu itibariyle de yüzde 8 oranında gerilemiştir. İmalat sanayi üretimindeki bu gerilemede, iç talepte görülen daralmanın yanı sıra, radikal tedbirlerin gerektirdiği uyum ihtiyacı sonucunda üretim, yatırım ve ihracat kararlarının belirli bir süre ertelenmesinin de etkisi olmuştur. Benzer şekilde, kapasite kullanım oranı 1994 yılının ilk çeyreğinde yüzde 76 iken ikinci çeyreğinde yüzde 67'de düşmüş, Haziran ayından sonra tekrar artmaya başlamış ve üçüncü çeyrekte yüzde 73'e yükselmiştir. 1994 itibariyle ise kapasite kullanım oranı 1993 yılındaki yüzde 80 seviyesinden yüzde 73'e gerilemiştir. 1995 yılı I. Döneminde de bu oran yüzde 75,4 olarak gerçekleşmiştir (Seven, 1998: 13).

Üretimdeki bu gerileme kendisini milli gelirden de göstermiştir. 1993 yılındaki yüzde 8,1 oranında büyüme karşın, 1994 yılında büyüme oranı -6,1 olarak gerçekleşmiştir. Kişi başına düşen milli gelir ise 1993 yılında 3.000 dolardan, 2.100 dolara düşmüştür. Yine bu dönemde işsizlik yüzde 8,4'e yükselmiştir.

İstikrar programlarının başarısı, önce sorunu teşhis etmek, sonra soruna uygun tedaviler geliştirmek ve en sonunda da tedavileri uygulamaktır. 5 Nisan Kararlarında sorunlar doğru olarak teşhis edilmesine ve doğru çözüm programı

hazırlanmasına rağmen, uygulamada yeterli kararlılık gösterilememiştir. İlk 6 dönemde program ciddiyetle uygulanıp, başarılı sonuçlar alınmasına rağmen, özellikle yapısal önlemlerin uygulanması kısmında yeterli irade gösterilememiştir. Böylece, programın kısa vadeli hedeflere ulaşılmakla yetinilmiş ve yapısal sorunlar çözülemediği için 2000 yılında yeniden bir istikrar programı uygulamak zorunda kalınılmıştır.

2.1.3. 2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı

24 Ocak Kararları ile yeni bir büyüme stratejisi uygulayan Türkiye, bu kararların getirdiği yeni açılımla, 1980'li yıllar boyunca önemli bir büyüme trendi yakalamıştır. Fakat bu yeni dönemde önemli değişimler yaşanmasına rağmen, gerekli kurumsal yapı oluşturulamamıştır. Ekonomideki kurumsal yapının eksikliği, 1990'lı yıllar boyunca ülkeyi yöneten zayıf koalisyon hükümetleriyle birleşince, ortaya 2-3 yıl yüksek büyüyen fakat bu sürecinde sonunda bir yıl küçülen ve sık sık krizler yaşayan, bir ekonomik yapı ortaya çıkmıştır.

1994 yılında yaşanan krizle birlikte, ekonomideki kurumsal yapının oturtulması için önlemler alınmaya çalışılsa da, hemen ertesi sene erken seçim yapılması nedeniyle, istenilen değişimler yapılamamıştır.

1997 yılında yaşanan Güneydoğu Asya Krizi ve hemen ertesi sene yaşanan Rusya Krizi ile Türkiye Ekonomisi durgunluk içerisine girmiştir. Çünkü özellikle Rusya, Türkiye'nin önemli bir ihracat pazarı olması nedeniyle, bu ülkede yaşanan kriz, Türkiye'yi önemli ölçüde etkilemiştir (Yıldırım, 2003: 87).

1996 ve 1997 yıllarında enflasyon yeniden yükselme trendine girmiştir. 1996 yılında TEFE ve TÜFE sırasıyla yüzde 84,9 ve yüzde 79,8, 1997 yılında ise yine sırasıyla yüzde 90,9 ve yüzde 99,1 olmuştur. Bunun üzerine hükümet, yeni bir istikrar politikası uygulamaya koymuş ve kamu ürünlerine 6 ay boyunca zam yapmama kararı almıştır. Uluslararası konjonktürün olumsuz olmasına rağmen,

enflasyon oranı TEFE’de yüzde 54,2’ye ve TÜFE’de yüzde 69,7’ye düşürülmüştür. 1998 yılının ikinci yarısında, IMF ile Yakın İzleme Anlaşması imzalanmıştır.

1998 ve 1999 yıllarında KKBG, 1995 yılında GSMH’nin yüzde 5,4’üne çekilmesine rağmen, yeniden artışa geçmiştir. 1998 yılında yüzde 9,4 olarak gerçekleşen KKBG, 1999 yılında yüzde 15,6 olarak gerçekleşmiştir. KKBG’nin önemli ölçüde artması, reel faizleri de arttırmıştır. Bu yıllarda enflasyon, ortalama yüzde 60’lar seviyesindeyken, faiz oranları yüzde 110’lar seviyesine çıkmış ve reel faiz oranları 1998 ve 1999 yıllarında sırasıyla yüzde 29,5 ve yüzde 36,8 olarak gerçekleşmiştir.

Enflasyonun yüzde 60’lar seviyesinde seyretmesi, reel faiz oranının yüzde 30’lar seviyesine çıkması ve sürekli artış eğiliminde olan KKBG nedeniyle, Türkiye IMF ile olan Yakın İzleme Anlaşması ile temel çatısını oluşturduğu işbirliğini daha ileri taşıyarak, 9 Aralık 1999 tarihinde TCMB Başkanı Gazi Erçel tarafından kamuoyuna açıklanan bir stand-by anlaşması ile 2000-2002 yıllarını kapsayan bir istikrar programı uygulamaya koydu.

Uygulanacak olan programın temel amacı (Erçel, 1999):

- Tüketici enflasyonu, yapısal reformlarla desteklenen, birbirleriyle tutarlı, güçlü, itibarlı ve süreklilik arz eden maliye, gelir, para ve kur politikalarının eş güdümlü uygulanması ile 2000 yılı sonunda yüzde 25, 2001 yılı sonunda 12 ve 2002 yılında yüzde 7’ye indirmek,

- Reel faiz oranlarını makul bir düzeye indirmek,

- Ekonominin büyüme potansiyelini artırmak,

- Ekonomideki kaynakların daha etkin ve adil dağılımını sağlamaktır.

Bu hedeflere ulaşmak için ise üç temel unsur üzerinde durulmaktadır (Erçel, 1999):

- Sıkı bir maliye politikası uygulayarak faiz dışı fazlanın arttırılması, yapısal reformların gerçekleştirilmesi ve özelleştirmenin hızlandırılması, birinci temel unsuru oluşturmaktadır.

- İkinci temel unsur, enflasyon hedefi ile uyumlu gelirler politikasıdır.

- Bu unsurların enflasyon ve reel faizlerin düşürülmesine yapacağı katkıyı desteklemek ve ekonomik birimlere uzun vadeli bir bakış açısı kazandırmak için enflasyonun düşürülmesine odaklanmış kur ve para politikası uygulaması, programın üçüncü temel unsurunu oluşturmaktadır.

Gazi Erçel'in ana hatlarıyla açıkladığı programın ayrıntıları ise şöyledir :

- Sıkı maliye politikası izlenerek, 2000 yılında, toplam kamu sektörünün GSMH'nin yüzde 2,2'si oranında bir faiz dışı fazla rakamına ulaşması beklenmektedir. Bu rakam konsolide bütçede deprem harcamaları dahil GSMH'nin yüzde 3,9'u oranında faiz dışı fazla verilmesi anlamına gelmektedir. Deprem harcamalarını çıkardığımızda, faiz dışı bütçe fazlası yüzde 5 olması beklenmektedir. Bu uygulamalar ile nakit iç borcun GSMH'ya oranı yüzde 27, toplam borç stokunun GSMH'ya oranını ise yüzde 61 seviyesinde tutmak amaçlanmaktadır.

- 2000-2002 yılları arası enflasyon hedefi, TÜFE ve TEFEE'de sırasıyla 2000 yılında yüzde 25 ve yüzde 20, 2001 yılında yüzde 12 ve yüzde 10 ve 2002 yılında yüzde 7 ve yüzde 5 olması öngörülmüştür.

- Kamu çalışanlarına, hedeflenen enflasyon paralelinde, 2000 yılının ilk ayında yüzde 15, ikinci altı ayında ise yüzde 10 artış yapılmıştır. Kira artışları çıkarılan bir yasa ile 2000 yılı için yüzde 25 ile sınırlandırılmıştır.

- 2000 yılında, toplam kamu sektörünün GSMH'ye yüzde 2,2 olan faiz dışı fazla hedefi, 2001 ve 2002 yıllarında yüzde 3,7'ye yükselmesi hedeflenmektedir.

- Özelleştirmeye hız verilerek, 2000 yılı içerisinde 7,6 milyar dolarlık özelleştirme geliri elde ederek, iç borcun azaltılmasına ve reel faizlerin düşürülmesine yardımcı olacaktır.

- 2000 yılı sonunda, toplam kamu sektörü açığının 18,8 katrilyon düzeyini aşmaması öngörülmektedir.

- Döviz kuru için geçmişte uygulanan 1 ABD doları + 0,77 Euro sepetinin aynen devam ettirilmesi kararı alınmıştır. Bu sepetin geçmiş enflasyona göre değil, hedeflenen enflasyona göre değerinin belirlenmesi kararlaştırılarak, 18 aylık döviz kuru değerleri günlük olarak programın başlangıcında ilan edilmiştir.

- 18 ay sonunda döviz kurunun belirli bir bant aralığında (Temmuz 2001'den Aralık 2001'e kadar yüzde 7,5, Haziran 2001'e kadar yüzde 15 ve Aralık 2002'ye kadar ise yüzde 22,5 olacaktır) serbest bırakılacağı ilan edilmiştir.

- Yaratılacak paranın sadece dış varlıklara dayalı olması (örtük para kurulu) yönünde karar alınarak, her üç aylık dönemler sonunda Net İç Varlıkların (NİV) -1,2 katrilyon lira olması kararlaştırılmıştır.

- NİV dışında, izlenen diğer bir kriter Net Uluslararası Rezervler (NUR) kalemidir. NUR'un 2000 yılının ilk çeyreğinde 12 milyar ABD Doları, ikinci ve üçüncü çeyrekte 12,8 milyar ABD Doları ve son çeyrekte 13,5 milyar ABD Doları olması kararlaştırılmıştır.

- Bu program çerçevesinde, Munzam Karşılık Oranları yüzde 8'den yüzde 6'ya düşürülmüştür. Yüzde 2'lik bölüm haftalık ortalama olarak, dispo­nibilite olarak tutulacaktır. Kısaca yüzde 2'lik bölüm bankalarca bir hafta boyunca kullanılabilir.

- Yapısal önlemler alanında ise tarım reformu, sosyal güvenlik reformu, kamu mali yönetimi, şeffaflık ve vergi politika ve idaresi konularından oluşmaktadır.

Programın açıklanmasıyla birlikte, ülkenin önde gelen işadamları ve sanatçıları TV programları düzenleyerek, programa olan inançlarını açıklayarak, güven ortamı oluşturmaya çalışmışlardır. Programın uygulanmaya başlamasıyla beraber toplumsal kesimlerin programa duyduğu güven ortaya çıkmıştır. Nominal faizler yüzde 110'lar seviyesinden yüzde 40'lar düzeyine düşmüş, reel faizler ise yüzde 30'lar seviyesinden yüzde 25'lik enflasyon hedefi paralelinde yüzde 15'ler seviyesine düşmüştür.

Heterodoks programların doğası gereği, ekonomide canlanma yaşanmıştır. Özellikle faizlerin düşüşüyle birlikte, 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren faizlerin yüksek olması nedeniyle, ertelenen tüketim talepleri ekonomideki canlanmasının temel nedeni olmuştur.

Yılın ilk yarısında, para ve kur politikasına ve bütçe hedeflerine ulaşılmasına rağmen yapısal reformların gerçekleştirilmesinde sorunlar meydana gelmiştir. Bütçe dışı fonların tasfiyesi ve kamu bankalarına ilişkin düzenlemelerin geciktirilmesi sonucunda, IMF stand-by anlaşması çerçevesinde verdiği kredinin üçüncü dilimini ertelemiş, Dünya Bankası ve Japon Hükümeti ise "Mali Sektör Uyum" kredisini askıya almıştır. Diğer taraftan, yapısal önlemlerin en önemlilerinden olan özelleştirme performansındaki yavaşlama da, programın uygulanmasındaki kararlılık konusunda tereddütler oluşturmuştur. Cari işlemler açığındaki hızlı genişleme, dış kredilerdeki ertelemeler ve özelleştirmelerden nakit girişinin sağlanamaması, yılın ikinci yarısında "döviz girişine bağlı parasal genişlemeyi" ve likidite miktarını olumsuz etkilemiştir (Kadıoğlu ve diğerleri, 2001: 8).

Cari işlemler açığının hızla genişlemesi ve yapısal önlemlerin gerçekleştirilmesinde kararlı adımların atılmamasının yanı sıra bankacılık

kesiminde de riskler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BDDK) 31 Ağustos 2000'de faaliyete başlamış ve 27 Ekim 2000 tarihinde iki banka Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na (TMSF) devredilmiştir. Bu gelişmelerle birlikte diğer bankaların da mali yapılarının sağlıklı olduğuna ilişkin söylentiler piyasalarda tedirginliğin artmasına neden olmuştur. Diğer taraftan, yüksek oranda Devlet İç Borçlanma Senedi (DİPS) tutan piyasa yapımcıların faizlerin artma eğilimine girdiği Ağustos ayından sonra riskleri büyümüştür. Yüksek faiz oranları, elinde uzun vadeli kamu kağıdı bulunan ve bunun fonlamasını ağırlıklı olarak kısa vadeli borçlanma yoluyla gerçekleştiren piyasa oyuncularının maliyetlerini önemli oranda arttırmıştır. Bu arada sektörde, yıl sonu bilanço rasyolarını tutturmak amacıyla pozisyon kapatma girişimleri başlamıştır (Kadioğlu ve diğerleri, 2001: 9).

Türkiye, 22 Kasım 2000'de patlayan bir finansal kriz yaşamaya başladı. Bu tarihte, bankalararası piyasada gecelik borçlanma basit faizi yaklaşık üç kat artarak ortalama yüzde 110,8'e, en yüksek yüzde 210'a fırladı. Burada iki noktanın altını çizmek gerekir. Birincisi, bankalararası piyasada ortalama faiz 13 Kasımdan itibaren önceki aylara göre yükselmekteydi. Örneğin, 15 Kasım tarihinde ortalama gecelik faiz yüzde 81,45 olmuştu. Faiz sonraki günlerde düşmüş ve sıçrama kamu kesimi maaş ödemesine bağlanmıştı ama, daha önceki aylarda böyle bir sıçrama yoktu. Ağustos, Eylül ve Ekim aylarının 15'inde gecelik faizler sırasıyla yüzde 37,3, yüzde 44,5 ve yüzde 38,5 idi (Uygur, 2002: 6).

22 Kasım'da krizin başlaması ve faizlerin bu denli yükselmesi ise kısaca şöyle gelişti. Orta büyüklükte bir banka olan Demirbank, toplam varlıklarının içerisinde, piyasadaki diğer bankalardan yaklaşık iki kat DİBS bulundurmaktaydı. Demirbank, mevduat toplamak ve kredi vermekte aktif değildi. DİBS'ini kısa vadeli repolar ve diğer bankalardan gecelik borçlanma yoluyla finanse etmekteydi. Bankaların iyi bilgilendirilmiş yatırımcı olması Demirbank'ı kırılgan hale getirmiş ve potansiyel kredi akışının kesilmesine yol açmıştır (Özatay ve Sak, 2002: 14).

Demirbank'ı diğer bankalardan farklı kılan bir özellik de döviz yükümlülüklerinin TL yükümlülüklerine oranının, birçok aktivitesini TL repolarla finanse etmesi nedeniyle düşük olmasıydı. Ancak, bu oran 2000 yılının başında aniden artmış ve dördüncü çeyrekte aniden düşmüştür. Bu değişikliğin nedeni ise yerli bankalar tarafından kullanılmaya başlayan yapısal mali ürünlerdi. Finansal zorlukların artmasıyla Demirbank'ın yerli para bağılı DİBS'i teminat olarak kullanarak dövizle borçlanmaya başvurmuştur. Yapısal borç verme olayında, DİBS yabancı para borçlanmaya karşılık teminat olarak kullanılmakta ve bilançoda uzun vadeli DİBS olarak raporlanmaktadır. Böylelikle, Demirbank'ın bilançodaki uzun vadeli DİBS'ndeki artış da açıklık kazanmaktadır. Yapısal borçlanmada teminat portföyünde otomatik satışlara başlanılacak, daha önceden belirlenmiş, kaybın durdurulmasına yönelik DİBS'nin faiz oranı seviyesi belirtilmektedir. Yapısal borçlanmanın bu özelliği, Demirbank'ın yaşadığı finansal zorlukların ardından Kasım 2000'de, yoğun döviz talebi birleşen borç piyasasındaki yoğun satış dalgasını açıklamaktadır (Özatay ve Sak, 2002: 16-17).

Demirbank'ın gecelik piyasadaki borç bulamaması ve uygulanmakta olan program gereği NİV sınırını tutturmakla yükümlü olması nedeniyle Merkez Bankası'nın da Demirbank'a borç vermemesi, Demirbank'ın piyasa yapısı olarak bulunduğu DİBS piyasasında satışa başlamasına neden olmuştur. Bu da ikincil piyasada DİBS'nin fiyatının düşmesine ve faizinin artmasına yol açmıştır. Faiz oranlarının yükselmesi, yapısal borçlanmanın gerçekleştirildiği yabancıların da DİBS'ni satarak, döviz talebinde bulunmaları sonucunu doğurmuştur. Bunun yanı sıra, diğer bankalar bankalararası piyasada alım-satım için Demirbank'a tahsis ettikleri limitleri iptal etmişlerdir. Limitlerin kapatıldığına dair söylentilerin de yayılmasıyla, bankaların bono ve tahvil satışı ve döviz talebi artmıştır. Yaratılan panik sonucunda, diğer bankalar birbirlerine açtıkları limitleri de iptal başlamış, yabancı para çıkışı artmış ve repo faizleri yüzde 200'ler seviyesine kadar yükselmiştir (Uyar, 2003: 9).

TCMB, para piyasalarında yaşanan parasal daralmayı önlemek amacıyla API aracılığıyla piyasadaki likidite miktarını artırma yoluna gitmiş ve programının NİV

için belirlediği sınır dışına çıkmıştır. TCMB ve Hazine elinde kağıt olup satamayanlar için geri alım ihaleleri düzenleyerek “karşı taraf” sağlamayı planlamışlardır. Ancak, likidite sıkışıklığı, yabancı yatırımcıların ve açık pozisyonu olan bankaların döviz alımlarının sürmesi nedeniyle giderilememiş, repo faizlerinin hızlı artışı durdurulmuş fakat düşürülemediği ve uluslararası rezervlerdeki azalış artmıştır. Likidite sıkışıklığı nedeniyle piyasaya verdiği paranın tekrar kendisine döviz talebi olarak dönmesi, TCMB’yi piyasayı fonlamayı bırakarak para programına tekrar döneceği açıklamasını yapmak durumunda bırakmıştır (Uyar, 2003: 127).

Merkez Bankası’nın bu açıklaması aynı günün gecelik faiz oranlarında sıçramaya neden olmuş ve bilançolarında yüksek faiz riski barındıran kamu bankalarının durumunu zorlaştırmıştır. TCMB piyasalara fonlama yapmayacağını duyurmasına rağmen, zor durumda olan bankalara borç vermiştir. IMF ile yapılan görüşmeler sonucunda krizin atlatılması için 7,5 milyar dolarlık ek rezerv sağlanacağı açıklanmıştır. Bunun yanı sıra hükümet, yapısal reformların hızlandırılacağını, mali bünyesinde sorun olan bankalara operasyon yapılacağını, bütçe dış fonların Mart ayına kadar tasfiye kadar tasfiye edileceğini ve enerjiyi de kapsayan hızlı bir özelleştirme sürecinin başlatılacağını taahhüt etmiştir (Ardıç, 2004: 176).

Türkiye, Kasım 2000’deki döviz yönüne yoğun spekülasyon saldırısını, çok yüksek faiz, önemli döviz rezervi kayıpları ve IMF’nin piyasalara uygulanmakta olan programa desteklerinin sürdüğü mesajını veren 7,5 milyar dolarlık kısmi ek rezerv olan 10,5 milyar dolarlık ek kredisi durdurulabilmiştir. Kısacası, temelinde döviz kuru çapısının yer aldığı program, yüksek bir maliyetle savunulmuştur.

Kasım 2000 krizi sürecinde 62 maddelik Ek Niyet Mektubu yayınlanarak mevcut maliye/bütçe, para/kur ve gelirler politikalarının kararlılıkla sürdürüleceği önemle belirtilmiş, bankalardaki mevduat garanti sisteminin ise sürdürüleceği ve yabancı bankaların Türkiye’deki ticari bankalara açtıkları kredilerin de hükümetin güvencesi altına alındığı açıklanmıştır. Ayrıca, söz konusu Niyet Mektubu’nda

“yapısal reformlar” çerçevesinde özelleştirmeye ilişkin olarak çok detaylı bir takvim belirlenmiştir (Sönmez, 2003: 17).

Kasım 2000 krizi sonrasında, Şubat 2001 krizine kadar geçen dönemde enflasyonu düşürme amacı doğrultusunda, kamu kesimi ve konsolide bütçe temel fazlasının elde edilmesi amacıyla daraltıcı maliye/bütçe politikaları, sıkı döviz taahhüdüne dayalı para politikası ve buna uygun gelirler politikası sürdürülmüştür. Ayrıca yeni düzenlemeler yapılarak özelleştirmeler hızlandırılmaya çalışılmıştır. 2001 yılı için GSMH artışı yüzde 4,5, GSMH deflatörü yüzde 18, yıl sonu itibariyle TEFE yüzde 10, TÜFE yüzde 12, yıllık ortalama dolar kuru 715.000 TL, cari işlemlerin GSMH’ye oranı ise yüzde 3,1 olarak belirlenmiştir. Maliye/bütçe politikaların daraltıcı yönünün açıkça gözlendiği yaklaşık 48,4 katrilyon TL olarak belirlenen ve GSMH’ye oranı yüzde 31,5 olan konsolide bütçede faiz dışı giderlerin GSMH’ya oranı yüzde 20,7 olarak öngörülmüştür. Faiz dışı fazlanın yüksek tutulması nedeniyle reel harcamaların düşük düzeyde belirlendiği 2001 yılı bütçesinde faiz ödemeleri bir başka çapa olmuştur. Bütçenin finansmanı ise; 43,1 katrilyon TL tutarındaki kısmı vergi ve özelleştirmeden elde edilecek gelire, 4,8 katrilyon TL’lık kısmı iç borçlanmayla, 0,4 katrilyonluk kısmının da dış borçlanmayla sağlanacağı belirtilmiştir (Sönmez, 2003: 18).

Kasım 2000 krizinin etkisiyle, yabancı sermaye çok kısa bir vade ararken, yurtiçinde borç verenlerin de buna paralel olarak daha kısa vadeler ve giderek yükselen risk primleri talep etmeye başlamaları ve Şubat ortasına gelindiğinde faizlerin yeniden yüzde 70’lere çıkması, iç borç çevriminin sürdürülebilirliğine ilişkin şüphelerin hem sebebi hem de yansıması olarak yaşanmaya başlamıştır. Faizlerin daha da yükselmesi ve bir krizin oluşması durumunda, 2000 yılı süresince faiz oranı yüzde 33 ila yüzde 40 aralığında ve vadesi 12-18 ay olan kamu kağıtları ile portföylerini dolduran bankaların çok ciddi sorunlarla karşı karşıya kalacakları görünmekteydi. İç borç stokunun artmaya devam etmesi, enflasyon oranının düşmemesi, TL’nin değerlenmeye devam etmesi programın sürdürülebilirliği hakkında kuşkların iyice artmasına yol açmıştır. Böyle bir ortamda krizin gerçekleşmesi de bir kıvılcıma bağlı olmaktadır. Nitekim, bu kıvılcım da

Cumhurbaşkanı ile Başbakan arasında yaşanan tartışma ile yaratılmıştır (Boratav ve Akyüz, 2002: 34).

Güçlü ve kararlı uygulayıcıların varlığı açısından zayıf görünen istikrar programı, bu açıdan değerlendirildiğinde bu tür programların başarısı açısından önemli koşullardan birinden yoksun olduğu görülmekteydi. Programın hazırlanması, tanıtılması, kamuoyu oluşturulması ve yürütülmesinin bürokratlarca gerçekleştirilmesi nedeniyle hükümetin programı ne ölçüde sahiplendiği tam olarak anlaşılamamıştır. Ayrıca, koalisyon hükümeti içinde yaşanan gerilimler ve ana muhalefet partisinin kapatma, hükümetin uzun süreli olmayacağı konusunda izlenimler oluşmasına yol açmış, bu da programın sürdürülebilirliği hakkında şüphe uyandırmıştır. 19 Şubat 2001 tarihli MGK toplantısında Cumhurbaşkanı ile Başbakan arasında yaşanan gerilim de bu izlenimleri destekleyerek programın kredibilitesinin bitmesi sonucunu doğurmuş ve dövize olan talebi hızla artırmıştır. Gecelik faiz oranlarının yüzde 5.000 gibi çok yüksek rakamlara ulaşması bile, TL'den kaçış ve dövize saldırıyı durduramamış ve ciddi boyutlara bir likidite krizi oluşmuştur (Demir, 2003: 93).

21 Şubat'ta bankalararası para piyasasında gecelik faiz ortalaması yüzde 4.018,6 ve en yüksek değer ise yüzde 6.200 olarak gerçekleşmiştir. TCMB döviz rezervleri ise 16 Şubatta 27,94 milyar dolar iken, 5,36 milyar dolar kayıp ile 23 Şubat'ta 22,58 milyar dolara düşmüştür. Şubat 2001'de yaşananlar Kasım 2000'de yaşananlardan farklıydı. Kasım 2000 krizinde devlet iç borçlanma senetlerinin fiyatlarının düşmesiyle faiz oranları yükselmiş ve yabancı yatırımcılar tarafından yapısal borçlanmanın özelliğinden kaynaklanan otomatik DİBS satışları ve döviz talebi olmuş, Şubat 2001'de ise açık pozisyonlarını kapatmak isteyen yerli bankaların yarattığı bir döviz talebi söz konusu olmuştur. Rezerv azalışları ve faiz oranının ulaştığı yüksek seviyeler Merkez Bankası'nın kur çapasını terk ederek, kuru serbest dalgalanmaya bırakılmasına neden olmuştur. 19 Şubat'ta, 1 doların piyasa satış kuru 686.500 TL iken, on gün içerisinde yüzde 40'a ulaşan değer kaybıyla 28 Şubat'ta 960.000 TL'ye yükselmiştir (Uygur, 2001: 23).

22 Şubat 2001 tarihinde, döviz kurunun serbest dalgalanmaya bırakılmasıyla birlikte “Enflasyonu Düşürme Programı” sona ermiştir. 2000 yılı TEFE ve TÜFE oranları sırasıyla yüzde 32,7 ve yüzde 39 olarak hedeflenenin çok üzerinde gerçekleşmiştir.

2.1.4. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı

22 Şubat'ta dalgalı kur rejimine geçişle sona eren “Enflasyonu Düşürme Programı” ardından Türkiye Ekonomisi finansal bir kriz içerisine girmişti. Enflasyon yeniden yükselişe geçmiş, kısa vadeli yabancı sermaye panik halinde yurtdışına çıkmış ve 1 ABD doları 1,7 milyon TL'ye çıkmıştı.

Koalisyon hükümeti, Dünya Bankasında Başkan Yardımcısı görevini yürüten Kemal Derviş'i ülkeye çağırarak, Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanlığı görevine getirdi. 14 Nisan 2001 tarihinde , yine IMF destekli, makro düzeyde yeni bir program hazırlanarak kamuoyuna açıklanmıştır. “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” adı verilen yeni program, 1999 sonunda IMF ile yapılan stand-by anlaşmasının bir uzantısı olmakla birlikte, yeni programda enflasyonla mücadele öncelikli hedef olmaktan çıkmış, mali istikrarın sağlanması daha öncelikli hedef haline gelmiştir.

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nın temel hedefi; sabit döviz kuru sisteminin terk edilmesi nedeniyle ortaya çıkan güven bunalımı ve istikrarsızlığı süratle ortadan kaldırarak, kamu yönetiminin yeniden yapılandırılmasına yönelik altyapının oluşturulması çerçevesinde, kamu borçlarının sürdürülemez boyutlara varmasına neden olan “borç dinamiğini kırmak” olarak açıklanmıştır (Derviş, 2001). Bu hedeflerin üçlü bir yaklaşıma dayandırılarak gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. Bunlar;

- Bankacılık sektöründeki bozulmalar başta olmak üzere, son finansal krizin doğrudan temelinde yatan bozulmaların düzeltilmesi ve ekonomi yönetiminin

şeffaflığının ve özel sektörün ekonominin yeniden yapılandırılması sürecindeki rolünün geliştirilmesine yönelik yapısal politikalar,

- Finansal istikrarı sağlamaya ve enflasyonla mücadeleye devam edilmesine ilişkin maliye ve para politikaları,

- Makroekonomik istikrar, büyüme ve toplumun ve toplumun en muhtaç kesimlerini koruma hedefleri ile örtüşen ücret ve maaş politikaları oluşturulması yönünde geliştirilmiş sosyal diyalog.

Ana hedef itibariyle, öncelikle parasal sermayenin krizden çıkış programı niteliğinde olmakla birlikte, Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nın temel felsefesi, Türkiye'nin gerekli yapısal reformları yapması durumunda, küreselleşme sürecine daha sağlıklı bir biçimde uyum sağlayabileceği, dünya ekonomisinin sunduğu fırsatlardan daha etkin bir biçimde yararlanabileceği, daha hızlı büyüyebileceği ve gelişebileceğidir (Ongun, 2001: 6). Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nın mal, hizmet, para ve sermaye piyasalarının serbestliğinin zorunlu olduğu anlayışından hareket etmekte, en son yaşanan finansal krizlerden, her türlü denetimden yoksun piyasalar değil; müdahaleci politikaları, popülist uygulamaları, şeffaflık eksikliğini, yanlış yapılanmaları vb. sorumlu tutmaktadır (Yıldırım, 2003: 98).

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile ekonomiyi olası krizlere karşı güvence altına almak ve enflasyonist olmayan sürdürülebilir bir büyümenin temellerini atmak hedeflenmiştir. Öncelikle ekonominin şoklara karşı dayanıklılığının artırılması ve olası krizlere karşı kırılabilirliğin azaltılmasının hedeflendiği belirtilmiştir. Bunu sağlamak içinde dalgalı döviz kuru rejimine devam edileceği ve enflasyonu hızla düşürebilmek için enflasyon hedeflemesi uygulamasına geçileceği belirtilmiştir. Programın aynı zamanda Türkiye'nin büyüme potansiyelini arttırmaya yönelik temel yapısal reformlar içereceği belirtilmiştir (Deliveli, 2002: 77).

Sonuç olarak, hazırlanan ve uygulanmasına başlanan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nın iyi yönetilmesi, hükümetin ve ekonomi ile ilgili kamu

kurumlarının sorumluluğunda olmakla birlikte, alınacak kararlara ve politika uygulamalarına iş dünyasının, tüketicilerin ve piyasa katılımcılarının gösterecekleri tepkiler, genel performansı, hedeflere ulaşılabilirliği ve sürdürülebilirliği belirleyecektir (Serdengeçti, 2001: 28). Ulusal bir programdan beklenen, uygulamalara ve alınan kararlara tüm kesimlerin inanması ve sahip çıkmasıdır.

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı kısaca şöyledir (TCMB, 2001):

- Enflasyonla mücadele kesintisiz olarak devam edecektir.
- Acil olarak yapısal reformlarla ilgili 15 kanun TBMM'den geçirilerek yasalaşacaktır.
- Kriz sırasında TMSF'ye devredilen 13 bankanın 5'i Sümerbank bünyesinde birleştirilecek, kalan bankalar ya satılacak ya da tasfiye edilecektir.
- BDDK sermaye yeterliliği kriterini de dikkate alarak, özel bankalar ile sermaye artırımı ve yeniden yapılanma planları üzerinde belirli bir takvime dayalı anlaşmalar yapılacaktır.
- KİT'lerin görev zararları en aza indirilecek, daha sonrada görev zararlarının tamamen kaldırılmasına yönelik kanun hazırlanacaktır.
- İhracatın artırılmasına yönelik tedbirler alınacaktır. Bu çerçevede, Eximbank'ın kredi imkanları arttırılacak ve KDV iadesi süreci hızlandırılacaktır.
- Doğrudan yabancı sermayenin girişini hızlandırmak için uluslararası tahkim ile ilgili kanun çıkarılacaktır.
- Yaşanan krizle birlikte, ekonominin 2001 yılında yüzde 8,5 daralması beklenmektedir. Fakat yılın 3. çeyreğinden itibaren yeniden büyüme trendine

girileceği öngörölmektedir. Ancak, programın kararlılıkla uygulanması sonucunda yılın ikinci yarısında fiyat artışları yeniden yavaşlama eğilimine girecektir.

- Dalgalı kurla birlikte, enflasyonda artış eğilimi kaçınılmaz olmuştur. Yıl sonu TEFE'deki artışın yüzde 57,6 ve TÜFE'deki artışın yüzde 52,5 olması beklenmektedir. Mevsimsel etkilerden arındırılmış bazda aylık fiyat artış hızı yılın son döneminde yüzde 2 civarına gerilemesi hedeflenmektedir.

- Kriz sonrasında bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılmasına ilişkin düzenlemeler kamu finansmanı üzerine önemli bir yük getirmiştir. Diğer yandan, TL'nin değer kaybı ve faiz oranlarındaki yükselme borç servis yükünü ağırlaştırmaktadır. Kamu borç stokundaki artışın kontrol altında tutulabilmesi için faiz dışı harcamalarda azami tasarrufun ve disiplinin sağlanması büyük önem taşımaktadır. Programın faiz dışı bütçe fazlasına ve kamu finansmanına ilişkin hedefleri bu çerçevede belirlenmiştir.

- 2000 yılında yüzde 3 civarında olan toplam kamu kesimi faiz dışı fazlasının GSMH'ya oranı 2001 yılında yüzde 5,5'e yükseltilecektir. Bu çerçevede, konsolide bütçe faiz dışı fazlasının GSMH'ya oranının yüzde 5,1 seviyesine yükseltilecektir. Başta KİT olmak üzere diğer kamu hesaplarında 2000 yılında yüzde 1,8 olan faiz dışı açığın, 2001 yılında yüzde 0,4 fazlaya dönüştürülmesi hedeflenmiştir.

- Faiz dışı harcamalarındaki nominal artışın GSMH'nın nominal artışının altında tutulmasına özen gösterilecektir. Bu çerçevede, 2001 yılında 2000 yılına kıyasla harcamalarda yüzde 9 oranında reel bir azalma hedeflenmektedir.

- Kamu harcamaları disiplin altına alınarak azami tasarruf sağlanacaktır. Bu amaçla, Kamu Tasarruf Genelgesi titizlikle uygulanacaktır. Maliye Bakanlığı'nın uygun gördüğü ödenek kalemlerinde blokaj uygulanacaktır.

- Diğer cari, yatırım ve bazı transfer harcamalarındaki artış kur ve fiyat artışlarının altında tutularak GSMH'nın yüzde 1,5'i kadar tasarruf sağlanacaktır.

Programın 2001 yılı sonu itibariyle uygulama sonuçları ise şöyle olmuştur. 2001 yılında TEFE yüzde 88,5, TÜFE ise yüzde 68,5 ve büyüme oranı da yüzde -9,5 olarak gerçekleşmiştir. 1999 sonunda imzalanan 3 yıllık stand-by anlaşmasının süresinin dolduğu için, 2002-2004 yıllarını kapsayan yeni bir stand-by anlaşması yapılmıştır. Bu yeni anlaşma ile Türkiye, faiz dışı fazlanın (FDF) GSMH'ya oranının üç yıl boyunca yüzde 6,5 olacağını taahhüt etmiştir. 2002 yılı enflasyon hedefi yüzde 35, 2003 yılı enflasyon hedefi yüzde 12 ve 2004 yılı enflasyon hedefi yüzde 8 olacaktır. Bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması tamamlanacaktır. İleri ki bir tarihte, enflasyon hedeflemesine geçilecektir (2006 yılında geçilmiştir).

2001 yılı, kriz dönemi olduğu için Güçlü Ekonomiye Geçiş Programını 2002 yılından itibaren değerlendirmek daha doğru olacaktır. 2002 yılında, yüzde 35 olarak hedeflenen TÜFE, beklentilerin altında yüzde 29,7 olarak gerçekleşmiştir. TEFE ise yüzde 30,8 olarak gerçekleşmiştir. Yıllık yüzde 5 olarak öngörülen büyüme hızı, yüzde 7,9 olmuştur. İhracat ise 36 milyar dolar olarak gerçekleşerek, ihracatın ithalatı karşılama oranı yüzde 69,9 olmuştur. Bütçe açığının GSMH'ye oranı yüzde 14,6 olarak gerçekleşmiştir. FDF'nin GSMH'ye oranı ise yüzde 4,3 olmuştur. KKBG'nin GSMH'ye oranı da yüzde 12,7 olmuştur.

2003 yılında TÜFE yüzde 18,4 ve TEFE yüzde 13,9 olarak gerçekleşmiştir. Büyüme oranı ise yüzde 5,9 olmuştur. İhracat 47,3 milyar dolar olmuş, ihracatın ithalatı karşılama oranı ise yüzde 68,1 olmuştur. Bütçe açığının GSMH'ye oranı yüzde 11,2 olarak gerçekleşmiştir. FDF'nin GSMH'ye oranı ise yüzde 5,1'i bulmuştur. KKBG/GSMH oranı da yüzde 9,4'e düşmüştür.

2004 yılı enflasyon oranları TÜFE'de yüzde 9,3 ve TEFE'de 13,8 olmuştur. Büyüme hızı rekor sayılabilecek düzeyde, yüzde 9,9 olarak gerçekleşmiştir. İhracat 63,1 milyar dolar olmuş ve bir önceki yıla göre, yaklaşık yüzde 34 oranında artmıştır. Fakat ihracatın ithalatı karşılama oranı yüzde 64,8'e düşmüştür. Bütçe açığının GSMH'ye oranı 7,1'e düşmüş, FDF/GSMH ise yüzde 6,1 olarak gerçekleşmiştir. KKBG/GSMH oranı ise yüzde 5,9'e gerilemiştir.

2005 yılında TÜFE yüzde 7,7'ye düşerken, TEFE ise yüzde 2,66'a gerilemiştir. Büyüme oranı ise yüzde 5,5 düzeyinde gerçekleşmiştir. İhracat 73,4 milyar dolar yükselirken, ihracatın ithalatı karşılama oranı yüzde 63'e gerilemiştir. Bütçe açığı GSMH'nin yüzde 2'ine düşmüş, FDF/GSMH ise yüzde 7,4 olarak gerçekleşmiştir. KKBG/GSMH'ya oranı yüzde 3,6'ya düşmüştür.

Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri ile ağır bir yara Türkiye ekonomisi Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile yaralarını sarmaya çalışmıştır. Bu program ile GSMH'nin yüzde 15'ine ulaşan KKBG'ni azaltmak için sıkı maliye uygulanmasına ağırlık verilmiştir. Uygulanan sıkı maliye politikası ile KKBG'nin GSMH'ya oranı yüzde 3,6'ya düşürülmüştür. 2001 yılında yüzde 9,5 küçülen ülke ekonomisi 4 yıl üst üste yüzde 5'in üzerinde büyümeyi başarmıştır. Son otuz yıl boyunca çift haneli rakamlarda seyreden enflasyon 2004 yılında tek haneli rakama indirilmiştir. Kriz sonrasında reel ücretlerin önemli ölçüde düşmesi ve toplam faktör verimliliğindeki artış nedeniyle ihracat 4 yılda yaklaşık yüzde 250 artarak 75 milyar dolar olmuş ve ekonominin krizden çıkmasının öncüsü olmuştur.

2.2. TÜRKİYE'DE UYGULANAN DÖVİZ KURUNA DAYALI İSTİKRAR POLİTİKALARININ EKONOMETRİK ANALİZİ

Enflasyonu düşürmeye yönelik istikrar programlarının hazırlanış aşamasında, enflasyonun nedenlerinin ortaya konulması, programın başarılı olmasında büyük öneme sahiptir. İstikrar programlarında nominal çapa seçimi enflasyonla mücadele kilit bir role sahiptir. Bu nedenle, ekonometrik analiz bölümünde, Türkiye'de yaşanan enflasyonun nedenleri araştırılarak, uygulanan istikrar programlarında seçilen nominal çapanın enflasyonla olan ilişkisi incelenecektir. Ayrıca, uzun yıllar boyunca yüksek kronik enflasyon yaşamış olan Türkiye'de enflasyonun süredurumsal olup olmadığı da analiz edilecektir.

Analizimizde enflasyonla ilişkili olarak 5 değişken bulunmaktadır. Bunlar TÜFE (1987 baz yılı), faiz (TCMB ortalama gecelik faiz oranı), para arzı (M_2Y),

ücret (sanayi kesimi ücret ve diğer ödemeleri toplamı) ve döviz kuru (ithalatımızdaki önemi nedeniyle ABD doları)'dur. Enflasyon (enf) içsel değişken, para arzı (m), faiz (r), döviz kuru (er) ve ücret (w) modelin dışsal değişkenleridir. Veri seti, 1990 Ocak-2004 Aralık dönemlerini içeren aylık gözlemlerden oluşmaktadır. Bütün veriler, TCMB elektronik veri dağıtım sisteminden alınmıştır.

Çalışma kapsamına alınan tüm değişkenler, mevsimsel değişimleri arındırmak ve durağanlığı sağlamak amacıyla, bir önceki yılın aynı ayına göre yüzde değişimler şeklinde ifade edilmiştir. Böylece, çalışmada kullanılan her değişken için $(X_t - X_{t-12})/X_{t-12}$ dönüşümü gerçekleştirilmiştir. Vektör otoregresyon (VAR) yaklaşımı çerçevesinde bir araştırmada öncelikle verilerin zaman serisi niteliklerinin araştırılması analizin daha duyarlı olmasını sağlayacaktır (Saraçoğlu, 1999: 19). İlk aşamada, değişkenlerin durağanlığı Augmented Dickey-Fuller (ADF) testi ile araştırılmış ve bir önceki yılın aynı ayına göre değişimi tanımlamak üzere sonuçlar Tablo 2.1'e verilmiştir. ADF eşitliği için uygun gecikme uzunluğu maksimum 12 gecikme seçilmiştir.

Tablo 2.1. Birim Kök Testi Sonuçları*

Değişkenler	Gecikme Uzunluğu	ADF
enf (Enflasyon)	12	-5,12**
er (Döviz Kuru)	12	-5,37**
m (Para Arzı)	12	-8,25**
r (Faiz)	12	-4,01**
w (Ücret)	12	-10,34**

* ADF eşitliği deterministik değişkenlerden sadece kesim katsayısını içermektedir.

** MacKinnon $\alpha=0,01$ kritik değeri -3,4735

ADF birim kök testi sonuçlarına göre, değişkenlerin tamamı MacKinnon %1 kritik değer düzeyinde anlamlıdır. Bu nedenle, VAR analizine geçilmiştir. Bu analiz, "E-Views" adlı paket program kullanılarak tahmin edilmiştir. Yapılan analiz sonuçları Tablo 2.2'de gösterilmiştir:

Tablo 2.2. VAR Modeli Sonuçları

Değişkenler	ENF (Enflasyon)	ER (Döviz Kuru)	M (Para Arzı)	R (Faiz)	W (Ücret)
ENF(-1)	1,109702 (0,06911) (16,0577)	0,026053 (0,02439) (1,06826)	0,000689 (0,00038) (1,81148)	5,367351 (29,0770) (0,18459)	-0,000231 (0,00010) (-2,27948)
ENF(-2)	-0,340739 (0,06747) (-5,05013)	0,020750 (0,02381) (0,87143)	-0,000304 (0,00037) (-0,81901)	0,559927 (28,3888) (0,01972)	0,000396 (9,9E-05) (4,00301)
ER(-1)	0,912826 (0,23864) (3,82512)	1,247331 (0,08422) (14,8106)	-0,000552 (0,00131) (-0,42008)	125,3987 (100,409) (1,24888)	-0,000293 (0,00035) (-0,83713)
ER(-2)	-0,369609 (0,22088) (-1,67338)	-0,402133 (0,07795) (-5,15889)	0,001465 (0,00122) (1,20512)	-175,2829 (92,9342) (-1,88610)	5,82E-05 (0,00032) (0,17976)
M(-1)	-27,74661 (15,5467) (-1,78473)	-10,77295 (5,48660) (-1,96350)	1,211096 (0,08556) (14,1550)	2057,571 (6541,31) (0,31455)	0,069096 (0,02278) (3,03259)
M(-2)	33,08940 (14,1444) (2,33940)	7,447706 (4,99171) (1,49202)	-0,324071 (0,07784) (-4,16318)	-1185,218 (5951,29) (-0,19915)	-0,070011 (0,02073) (-3,37738)
R(-1)	-1,57E-06 (0,00019) (-0,00840)	0,000136 (6,6E-05) (2,06089)	2,34E-08 (1,0E-06) (0,02276)	0,340928 (0,07857) (4,33912)	2,96E-08 (2,7E-07) (0,10829)
R(-2)	-0,000107 (0,00019) (-0,57542)	-1,58E-05 (6,5E-05) (-0,24187)	9,42E-07 (1,0E-06) (0,92360)	0,260558 (0,07800) (3,34059)	7,25E-08 (2,7E-07) (0,26684)
W(-1)	-141,2277 (53,1108) (-2,65911)	16,74218 (18,7434) (0,89323)	0,188474 (0,29229) (0,64482)	10092,78 (22346,6) (0,45165)	0,528010 (0,07784) (6,78352)
W(-2)	316,5424 (47,3579) (6,68404)	-22,51471 (16,7131) (-1,34713)	-0,007519 (0,26063) (-0,02885)	-15533,28 (19926,0) (-0,77955)	0,066457 (0,06941) (0,95750)
C	1,28E-06 (5,0E-06) (0,25668)	-3,10E-06 (1,8E-06) (-1,76247)	-5,90E-08 (2,7E-08) (-2,14969)	0,008179 (0,00210) (3,89580)	6,10E-10 (7,3E-09) (0,08348)
R kare	0,998707	0,994993	0,999076	0,332527	0,979824
Uyarlanabilir R kare	0,998623	0,994670	0,999016	0,289464	0,978523
R karelerin Toplamı	2,17E-07	2,70E-08	6,57E-12	0,038386	4,66E-13
S.E. denkliği	3,74E-05	1,32E-05	2,06E-07	0,015737	5,48E-08
F- istatistiği	11968,70	3080,136	16753,61	7,721902	752,7494

Log Olasılığı	1462,317	1635,213	2325,914	459,3374	2545,553
Akaike Kriteri	-17,48575	-19,56883	-27,89052	-5,401655	-30,53678
Schwarz Kriteri	-17,27953	-19,36261	-27,68431	-5,195439	-30,33057
Temel Bağımlı	0,000617	0,000113	3,85E-06	0,018936	2,14E-07
S.D. Bağımlı	0,001008	0,000181	6,56E-06	0,018669	3,74E-07
Belirleyici Artan Ko-Varyans	2,46E-51				
Log Olasılığı		8494,273			
Akaike Kriteri		-101,6780			
Schwarz Kriteri		-100,6469			

VAR analizinde, en yüksek Schwarz Kriteri'ni (SC) sağlayan 2 gecikme uzunluğu kullanılmıştır. Tablo değerlerinin tek tek yorumlanması zor olduğundan dolayı kısaca şöyle yorumlanabilir: faiz değişkeni dışındaki tüm değişkenler T istatistiği tablosuna göre anlamlıdır. VAR analizinden sonra, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenle olan ilişkisini incelemek için, Hata Terimleri Arasındaki Korelasyon Matrisi oluşturmak gereklidir. Tablo 2.3'de bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenle olan ilişkileri görülmektedir:

Tablo 2.3. Hata Terimleri Arasındaki Korelasyon Matrisi

Değişkenler	enf (enflasyon)	er (döviz kuru)	w (ücret)	r (faiz)	m (para arzı)
enf (enflasyon)	1,000	0,978	0,961	0,124	0,992
er (döviz kuru)	0,978	1,000	0,910	0,129	0,979
w (ücret)	0,961	0,910	1,000	0,161	0,949
r (faiz)	0,124	0,129	0,161	1,000	0,101
m (para arzı)	0,992	0,979	0,949	0,101	1,000

Tablo 2.3’de görüldüğü üzere bağımlı değişken enflasyon ile bağımsız değişkenler döviz kuru, ücret ve para arzı arasında pozitif yönde güçlü bir ilişki mevcutken, faiz ile yine pozitif yönde fakat zayıf bir ilişki vardır. Değişkenler arasındaki korelasyonu inceledikten sonra Öngörü Hatasının Varyans Ayırıştırması (Variance Decomposition) analizi yapılabilir. Varyans ayırıştırması, herhangi bir değişkenin varyansındaki değişimin ne kadarının kendisinden, ne kadarının diğer değişkenlerden kaynaklandığını göstermektedir. Bu analizde, enflasyon bağımlı değişkeninin varyans ayırıştırması yapılmıştır. Analizin sonuçları, tablo 2.4’de gösterilmektedir:

Tablo 2.4. Enflasyon Değişkeninin Öngörü Hatasının Varyans Ayırıştırması (%)

Öngörü Periyodu	enf (enflasyon)	er (döviz kuru)	w (ücret)	r (faiz)	m (para arzı)
1	96.563	0.859	1.963	0.006	0.606
2	91.478	5.538	1.326	0.023	1.632
3	82.768	12.720	2.709	0.065	1.735
4	74.593	18.722	5.064	0.146	1.471
5	69.653	22.183	6.618	0.280	1.263
6	67.501	23.712	7.205	0.452	1.128
7	66.849	24.236	7.255	0.629	1.029
8	66.656	24.428	7.158	0.785	0.972
9	66.396	24.636	7.104	0.912	0.950
10	65.963	24.934	7.149	1.014	0.938

Öngörü hatasının varyans ayırıştırmasının sonuçları, Türkiye’deki enflasyondaki değişimin ağırlıklı olarak kendisi tarafından açıklanması, enflasyonda güçlü bir “inertia” olduğunu göstermektedir. Analiz sonuçları 10. dönem dikkate alınarak incelendiğinde, enflasyonun yüzde 65,9’unun nedeni yine geçmiş enflasyon

tarafından açıklanabilmektedir. İkinci önemli değişken ise yüzde 24,9 oranında döviz kurudur. Döviz kuruda Türkiye’de enflasyon üzerinde dikkate değer bir etkiye sahiptir. Analizden çıkan üçüncü önemli değişkende yüzde 7,1 ile ücretlerdir. Ücretlerin enflasyona yaptığı katkı, gözardı edilemeyecek kadar yüksektir. Diğer iki değişken faiz ve para arzının enflasyon üzerindeki etkisi yok denecek kadar azdır.

Yapılan analiz, bize Türkiye’de yaşanan enflasyonun büyük oranda, geçmiş dönem enflasyonu ile beslendiğini göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, geçmiş enflasyon geleceğe taşınmaktadır. Enflasyona yol açan diğer değişkenler ise döviz kuru ve ücretlerdir. Bu sonuç ise Türkiye’de uygulanması gereken anti-enflasyonist istikrar politikalarının geçmiş dönem enflasyonunu geleceğe taşınmasına engel olacak nitelikte bir politika olmalıdır. Ücretlerinde enflasyona yaptığı katkı göz önüne alındığında, fiyat ve ücretlerin dondurularak uygulanan Heterodoks İstikrar Politikası uygulanması gerekmektedir. Döviz kurunun enflasyon üzerindeki etkisi dikkate alındığında uygulanacak olan istikrar politikasının nominal çapasının döviz kuru olması gerektiği rahatlıkla söylenebilir.

SONUÇ

Anti-enflasyonist istikrar politikaları, yüksek kronik ve hiperenflasyon yaşanan ülkelerde, enflasyonun makul bir düzeye indirilmesi için uygulanan bir dizi önlemler paketidir. Genel hatlarıyla, Ortodoks ve Heterodoks istikrar politikaları olmak üzere ikiye ayrılmaktadırlar. Ortodoks politikalar, sıkı para ve sıkı maliye politikalarından, Heterodoks politikalar ise fiyat ve ücret kontrollerinden oluşmaktadır. Bu önlemlere ek olarak, enflasyonla doğrudan ilişkili olan ve enflasyonist beklentileri kırmak için önceden açıklanan temel parametrelerden, yani nominal çapalardan da yararlanılmaktadır. Uzun süreli yüksek kronik enflasyon yaşanan ülkelerde, enflasyonla döviz kuru arasında güçlü ilişki nedeniyle, döviz kurunun nominal çapa olarak kullanılması daha sıklıkla görülmekle birlikte, para arzının da nominal çapa olarak kullanıldığı programlara rastlamak mümkündür. Bu nominal çapaların yanı sıra enflasyonist beklentilerin kırılması için kısa süreli de olsa fiyat ve ücret kontrol edilmesi politikasından ek çapa olarak yararlanılmaktadır.

Demokratik rejimle yönetilen ülkelerde istikrar politikaları uygulamak güçtür. İster Ortodoks, isterse de Heterodoks politikalar uygulansın er ya da geç ekonomik maliyet ödenmektedir. Enflasyonun düşürülebilmesi için daraltıcı yönde tedbirler uygulandığında ekonomik daralma kaçınılmazdır. Bu nedenle de, seçimle yönetilen demokratik ülkelerde, istikrar programının devam ettirilmesi yoğun kamuoyu baskısı altında politikacılar için çok zor olmaktadır. Çünkü istikrar politikalarından ancak belli bir süre sonra ekonomiler büyüme trendine girebilmektedir. Örneğin, İsrail 5 yıl sonra sürdürülebilir büyüme trendine girebilmiştir.

Her ülkenin kendine özgü politik, ekonomik, sosyal ve kültürel özellikleri vardır. Bu nedenle de, uygulanan istikrar politikaları uygulama içeriği aynı olmalarına rağmen her ülkede farklı sonuçlar verebilmektedir. Örneğin, hemen hemen aynı dönemde, İsrail ve Arjantin benzer politikalar uygulamışlardır. İsrail başarıya ulaşırken, Arjantin yüksek kronik enflasyondan hiperenflasyona sürüklenmiştir.

İstikrar politikaları uygulayan ülkeler, bir makroekonomik dengesizliği çözmeye çalışırken diğer makroekonomik değişkenleri de gözetmek zorundadır. Yani, bir sorunu çözerken başka bir soruna yol açmamalıdır. Örneğin, 1988-1992 yılları arasında Meksika’da uygulanan “Pacto Planı” enflasyonu düşürmekte çok başarılı bir program olmasına rağmen, politikacıların sabit kur rejimini uygulamakta ısrar etmesi üzerine ülke dış borç krizine sürüklenmiştir.

Türkiye, 1970’lerden beri yüksek kronik enflasyonla mücadele etmektedir. Geçen yaklaşık 35 yıllık dönemde dört istikrar programı uygulanmıştır. Bu programların üç tanesinde enflasyonla mücadele başarı sağlanamamış, nihayet dördüncü programda başarıya ulaşılmıştır. Halen devam etmekte olan son program enflasyonu yüzde 5’in altına düşürmeyi hedeflemektedir.

Türkiye’nin, 24 Ocak 1980 Kararları ile başlattığı serbest piyasa düzenine geçiş sürecine halen devam ettiği söylenebilir. Piyasaların serbestleştirilmesi ve kamu kesiminin ekonomideki ağırlığının azaltılması yolunda çalışmalar günümüzde de devam etmektedir. 2005 yılında yapılan 17 milyar dolarlık özelleştirme ile kamunun ekonomideki ağırlığı makul bir düzeye çekilebilmiştir. 1980 yılında serbest piyasa düzenine geçilmesine rağmen gerekli yasal ve kurumsal düzenlemelerin yapılması ise halen devam etmektedir. İstikrar süreçlerinde piyasaların serbestleştirilmesinin ardından piyasaların güçlendirilmesine çalışılmalı, finans kesimi ve reel kesim arasındaki bağın teminine, sürdürülebilir büyüme hedefini gerçekleştirme yönünde verimlilik artışı sağlanmasına öncelik verilmelidir. Zira, üretkenlik artışından kaynaklanmayan gelir artışları, gelir dağılımının giderek bozulmasına, gelir grupları arasındaki eşitsizliğin artmasına ve toplumsal çalkantılara neden olmaktadır.

Türkiye, 2000 yılından beri uygulamış olduğu “Enflasyonu Düşürme Programı” ve bu programın uzantısı olan “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” ile enflasyonla mücadelede büyük bir yol kat etmiştir. 1980’li yıllar boyunca sürekli artarak devam eden dış ve iç borç sorununu kısmi de olsa çözülmüştür. En azından artış hızını yavaşlamıştır. 1993 yılında GSMH’nin yüzde 15’ine ulaşan KKBG’ini Maastricht Kriteri düzeyi olan yüzde 3’e düşürmüştür. 2000 yılında programa

başlamadan önce yüzde 30'lar seviyesinde olan reel faiz oranlarını, yüzde 5-6'lar seviyesine düşürmüştür.

Tüm bu gelişmelere rağmen, Türkiye ekonomisinde hala bir takım sorunlar vardır. 2002 yılında bu yana ekonomi yıllık yüzde 5'in üzerinde büyümesine rağmen bu büyümenin kaynakları tartışmalıdır. 2001 krizi sonrası büyüme verimlilik artışından kaynaklandığı görülmektedir. Fakat krizin etkileri yavaş yavaş ortadan kalktıktan sonra tekrar 1990'larda büyüme sürecine devam edildiği görülmektedir. İthalatın artış hızı ihracatın artış hızının çok üzerinde seyretmektedir. Dış ticaret ve cari işlemler açığı hızla artmaktadır. Bu göstergeler, Türkiye'deki büyümenin ithalata dönük tüketim merkezli bir büyüme olduğunu göstermektedir. Büyümenin diğer bir lokomotifi de dış ticaret konu olmayan bir sektör olan inşaat sektörüdür. Bu sektör, istihdam yaratmasına rağmen, ülkenin dış rekabet gücüne bir katkısı yoktur. Kısaca, Türkiye ekonomisinin büyümesinin dış rekabete açık sektörlerce sağlanamaması akıllarda soru işaretlerine yol açmaktadır.

İstikrar, "uzun ve sancılı" bir süreçten sonra kazanılmaktadır. Yüksek maliyetlerden kaçış yoktur. Türkiye gibi uzun yıllar bu maliyetlerden kaçıldığında 2001 benzeri krizlerin görülmesi doğaldır. İncelenilen ülke deneyimleri gösteriyor ki, istikrarı sağlamada başarılı olmak için ön koşul, toplumsal uzlaşmanın sağlanmasıdır. Kültürel farklılığın yüksek ve gruplar arası talep çeşitliliğinin fazla olduğu demokratik ülkelerde, ekonomik kriz yaşanmadan ve toplumun her kesimi istikrarın gerekliliğine inanmadan toplumsal uzlaşmanın sağlanması kolay değildir. Diğer taraftan da, Türkiye gibi ekonominin dibe vurmasını beklemek, rasyonel bir politika seçimi olmayacaktır. Hükümetin enflasyonla mücadeledeki kararlılığını ve istekliliğini, tutarlı ve ciddi politika uygulamalarıyla halka yansıtması gereklidir.

KAYNAKÇA

- ABAAN, Ernur D. (1994): “Enflasyonla Mücadelede İktisadi Politikalar ve Deneyimler”, Tartışma Tebliği, No:9406, www.tcmb.gov.tr (İndirilme Tarihi: 01.04.2004)
- ABREU, Marcelo de Paiva, (2004): “The Brazilian Economy, 1980-1994”, Discussion Papers, No: 492, www.econ.puc-rio.br (İndirilme Tarihi: 11.05.2005)
- AKAY, Koray ve YAZGAN, M. Ege (2000): “Kura Dayalı İstikrar Politikaları: Teori ve Uygulama”, *Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, Sayı: 2
- ALAGÖZ, Mehmet (1998): “IMF İstikrar Programlarının Ekonomik Etkileri”, *Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1
- ALTUĞ, Nuray (2001): *İstikrar Politikaları ve Ülke Örnekleri*, Türkmen Kitabevi, İstanbul
- ARDIÇ, Hülya (2004): “1994 ve 2001 Yılı Ekonomik Krizlerinin, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Bilançosunda Yarattığı Hareketlerin İncelenmesi”, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, www.tcmb.gov.tr (İndirilme Tarihi: 01.04.2004)
- ARICAN, Erişah (2002): *Gelişmekte Olan Ülkelerde İstikrar Politikaları: Türkiye*, Derin Yayınları, İstanbul
- AYDIN, Sinan (2001): “Enflasyonla Mücadelede Uygulanan İstikrar Politikalarının Ekonomik ve Toplumsal Etkileri”, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 45, Cilt: 3

BAHÇECİ, Sema (1997): “Ortodoks ve Heterodoks İstikrar Programları: Seçilmiş Ülke Örnekleri ve 1994 Türkiye Deneyimi”, DPT Uzmanlık Tezi, <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/politika/bahcecis/istikrar.html> (İndirilme Tarihi: 30.09.2004)

BAYRAK, İsmail (1996): “5 Nisan Kararlarının Uygulama Sonuçları”, *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, Mayıs 1996

BORATAV, Korkut ve AKYÜZ, Yılmaz (2002): “Türkiye’de Finansal Krizin Oluşumu”, *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, Nisan 2003

BRUNO, Michael (1994): *Kriz, İstikrar Programları ve Ekonomik Reform (Mutabakatla Tedavi)*, Türk Henkel Dergisi Yayınları, İstanbul

CARDOSO, Elians A. ve DORNBUSCH, Rudiger (1987): “Brazil’s Tropical Plan”, Working Paper, No:2142, www.nber.org/papers/ (İndirilme Tarihi: 26.06.2004)

DELİVELİ, Ömür (2002): *Türkiye Ekonomisi*, Adalet Yayınları, İstanbul

DEMİR, Ömer (2003): “Türkiye Ekonomisi Sorunlar, Hatalar ve Krizler”, *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, Ocak 2003

DEMİRCAN, Esra S. ve ENER, Meliha (2004): “IMF’nin Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye’de Uygulanan İstikrar Programları Üzerine Etkileri”, Makale, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1-2

DERVİŞ, Kemal (2001): “Toplumsal Destek Başarının Ön Koşuludur”, *İSO Dergisi*, Sayı.421

DİBOOĞLU, Sel ve KİBRİTÇİOĞLU, Aykut (2003): “Inflation, Output Growth and Stabilization in Turkey, 1980-2002”, Araştırma, www.ceterisparibus.net/turkiye/makaleler.htm (İndirilme Tarihi: 11.10.2005)

DORNBUSCH, Rudiger (1988): “Inflation, Exchange Rates and Stabilization”, Working Paper, No:1739, www.nber.org/papers/ (İndirilme Tarihi: 11.08.2004)

DORNBUSCH, Rudiger ve FISCHER, Stanley (1998): *Makroekonomi*, McGraw Hill-Akademi, Ankara

DORNBUSCH, Rudiger ve SIMONSEN, Mario Henrique (1987): “Inflation Stabilization With Incomes Policy Support: A Review Of The Experience in Argentina, Brazil and Israel, Working Paper, No: 2153, www.nber.org/papers/ (İndirilme Tarihi: 26.06.2004)

ERDOST, Cevdet (1982): *IMF İstikrar Politikaları ve Türkiye*, Savaş Yayınları, Ankara

EREN, Aslan (2002): *Türk İktisat Tarihi Ders Notları*, Muğla

ERÇEL, Gazi (1999): “Enflasyonu Düşürme Programı”, www.tcmb.gov.tr (İndirilme Tarihi: 19.07.2005)

ESEN, Oğuz (1989): “Heterodoks İstikrar Programları: Teori ve Uygulama”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 3-4

GEREK, Sevgi (1997): “5 Nisan 1994’den Günümüze Türkiye Ekonomisi”, Makale, *Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Sayı:1-2, Cilt:XIII

GÜÇLÜ EKONOMİYE GEÇİŞ PROGRAMI (2001): www.tcmb.gov.tr (İndirilme Tarihi: 19.07.2005)

GÜRAN, Nevzat (1999): *Makro Ekonomik Analiz*, Montaj Baskı Anadolu Matbaacılık, İkinci Baskı, İzmir

JENKINSON, Tim (2000): *Reading in Macroeconomics*, Oxford University Press, Second Edition, New York

KADIOĞLU, Ferya ve Diğerleri (2001): “Kura Dayalı İstikrar Programı Uygulaması ve Ödemeler Dengesi Gelişmeleri: Türkiye 2000”, www.tbb.org.tr/turkce/kutuphane/ (İndirilme Tarihi: 11.08.2005)

KARASOY, Almila (1996): “Stabilizasyon, Nominal Çapa Olarak Alınabilecek Göstergeler ve Ülke Deneyimleri”, TCMB Tartışma Tebliği, No: 9623, www.tcmb.gov.tr (İndirilme Tarihi: 01.04.2004)

KARLUK, Rıdvan, (1996): *Türkiye Ekonomisi*, Beta Yayınevi, İstanbul

KEPENEK, Yakup ve YENTÜRK, Nurhan (2000): *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul

KİGUEL, M. A. ve LIVIATAN, N. (1991): “Lessons from the Heterodox Stabilization Programs, World Bank, Working Papers, No.671, www.worldbank.org/publications/ (İndirilme Tarihi: 05.05.2004)

-----, (1992): “When Do Heterodox Stabilization Programs Work? Lessons From Experience”, Worldbank Research Observer, Vol.7, No.1, www.worldbank.org/publications (İndirilme Tarihi: 05.05.2004)

-----, (1994): “The Inflation-Stabilization Cycles in Argentina and Brazil”, Word Bank, Working Papers, No.443, www.worldbank.org/publications/ (İndirilme Tarihi: 05.05.2004)

KÖKSEL, Bilge (1998): “Heterodoks İstikrar Programları ve İsrail Deneyimi”,
İktisat, İşletme ve Finans Dergisi, Mayıs 1998

KÖSE, Nezir ve SARAÇOĞLU, Bedriye (1998): “Vektör Otoregression Yaklaşımı
ile Enflasyonla Mücadelede Politika Seçimi: Türkiye Örneği, 1980-1996”,
İktisat, İşletme ve Finans Dergisi, Haziran 1999

KÖSE, Salih (1998): “24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar Programlarının
Karşılaştırılması”, [http://ekutup.dpt.gov.tr/
planlama/42nciyil /koses.pdf](http://ekutup.dpt.gov.tr/planlama/42nciyil/koses.pdf)
(İndirilme Tarihi: 06.09.2004)

LANDSBURG, Steve E. ve FEINSTONE, Lauren J. (1997): *Macroeconomics*,
McGrow Hill, International Edition

LEIDERMAN, Leonardo ve LIVIATAN, Nissan (1989): “Macroeconomic
Performance Before and After Disinflation in Israel”, Working Papers,
[http://www.worldbank.org/
reference/](http://www.worldbank.org/reference/) (İndirilme Tarihi: 26.06.2005)

MANKIW, N. Gregory (1992): *Macroeconomics*, Worth Publishers, New York

MISHKIN, Frederic S. ve SAVASTANO, Miguel A. (2002): “Monetary Policy
Strategies For Emerging Market Countries: Lessons From Latin America”,
Working Papers, <http://www.imf.org/external/pubind.htm> (İndirilme Tarihi:
17.03.2004)

OKTAR, Suat (1994): “Hiperenflasyon ve Heterodoks İstikrar Programları”, *Banka
ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, Yıl: 31, Sayı: 7

ONGUN, M. Tuba (2001): “İstikrar Arayışından Krize: Bir Değerlendirme”, *Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Sayı:2

ORHAN, Osman Z. (1995): *Başlıca Enflasyon Teorileri ve İstikrar Politikaları*, Filiz Kitabevi, İstanbul

ÖZATAY, F. Ve SAK, G. (2002): “Banking Sektor Fragility and Turkey’s 2000-2001 Financial Crisis”, Brookings Trade Forum 2002, Brookings Institution Press

ÖZEL, Saruhan (1998): “Stabilization Programları ve Dünya Örnekleri”, *Aktif Ekonomi Dergisi*, Aralık 1998

PARASIZ, İlker (1995): *Kriz Ekonomisi: Hiper Enflasyon ve Yüksek Enflasyonla Mücadelede Ünlü İstikrar Politikaları ve 5 Nisan 1994 Kararları*, Ezgi Kitabevi, Bursa

-----, (1997): *Para, Banka ve Finansal Piyasalar*, Ezgi Kitabevi, Bursa

-----, (1998): *Türkiye Ekonomisi: 1923’den Günümüze Türkiye’de İktisat ve İstikrar Politikaları Uygulamaları*, Ezgi Kitabevi, Bursa

PEKİN, Tevfik (2005): *Makro Ekonomi*, Zeus Yayınevi, İstanbul

SAMUELSON, P. A. Ve NORDHAUS, W. D. (1992): *Economics*, McGraw-Hill Int. Editions, New York

SEVEN, Kenan (1998): “5 Nisan Kararları ve Sonrası”, *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, Eylül 1998

ŞİMŞEK, Mevlüdiye (2001): *Dışa Açık Ekonomilerde İktisat Politikaları*, Türkmen Kitabevi, İstanbul

SÖNMEZ, A. (2003): “Türkiye Ekonomisinde İstikrar: Bugünü ve Yarını, *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, Nisan 2003

TELATAR, Funda (2004): *Politik İktisat Politikası*, İmaj Yayınevi, Ankara

UYAR, S. (2003): *Bankacılık Krizleri*, Ziraat Matbaacılık, Ankara

UYGUR, Ercan (2001): “Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri”, Tartışma Metni, <http://www.econturk.org/Turkiye.htm> (İndirilme Tarihi: 24.01.2005)

ÜNSAL, M. Erdal (2005): *Makro İktisat*, İmaj Yayıncılık, Ankara

WINJNBERGEN, Sweder V. (1987): “Fiscal Deficits, Exchange Rate Crisis and Inflation”, Working Paper, No: 2130, www.nber.org/papers/ (İndirilme Tarihi: 29.06.2004)

YILDIRIM, Kemal ve KARAMAN, Doğan (2003): *Makroekonomi*, Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı, 3. Baskı, Eskişehir

YILDIRIM, Oğuz (2003): “Kura Dayalı İstikrar Politikası: Teori ve Ülke Uygulamaları”, Araştırma ve İnceleme, www.hazine.gov.tr/arastirma_inceleme/ar_inc_34.pdf (İndirilme Tarihi: 26.06.2005)

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Mustafa ÇEVİK

Doğum Yeri : İstanbul

Doğum Yılı : 04.09.1979

Medeni Hali : Bekar

EĞİTİM VE AKADEMİK BİLGİLER

Lise (1993-1996) : Fatih Ticaret Meslek Lisesi

Lisans (1997-2002) : Muğla Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü

Yabancı Dil : İngilizce

MESLEKİ BİLGİLER

1994-1996 : Yüksel Müşavirlik – İstanbul

1996-1997 : Bilsan Kauçuk ve Plastik A.Ş. – İstanbul

1998 : Şıkıdam Bar - Restaurant

